

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 40 (412) 9 – 15.10.2015 р.

**Марта
Студенна-Скруква**
про
специфіку
шахтарських
регіонів

Чого чекати від
«паризького Мінська»

Як окупація вплинула
на етнічний склад України

Наскільки світова
економіка залежна від долара

НАМ НАВ'ЯЗУЮТЬ ЦЕЙ КОЛІР

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Якщо зібрався у мандрівку,
бери з собою **ТревелСімку!**

ЄДИНИЙ ТАРИФ
на дзвінки та СМС
в Україну

Тревел Шоп

**БЕЗКОШТОВНА
ДОСТАВКА**
гарних номерів

Діє у > **190** країнах

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у **≈ 140** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі **Skype та Viber** на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com ПриватБанк VISA IBOX

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSiM.ua

U.T.T. & C.S.C.

Тарифне становище на 01.06.2016 р. Додаток на дачність Т100-1000
на 01.06.2016 р. Т100-1000 на 01.06.2016 р. 4120003 медіа ЕПД

НА ЧАСІ

- 4 Тільки б не було війни
Яку ціну готовий заплатити
Київ за мир на Донбасі
- 7 Едвард Лукас про
помилки Заходу
в спілкуванні з Путіним
- 8 Краще вже як у Придністров'ї
Як Росія вчиться на своїх
помилках і дурить партнерів
- 10 Олександр Сугоняко:
«НБУ перетворився
на джерело фінансових ризиків»
Голова АУБ про
стан банківського сектору
- 13 На шляху до національної держави
Як окупація Криму й частини
Донбасу змінює етнічний
склад України

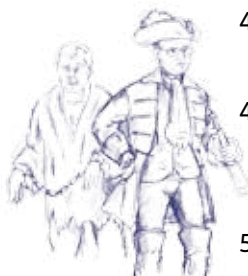
ТЕМА НОМЕРА

- 16 Сирій — ні чорний, ні білий...
Чим і кому вигідна Малоросія
- 18 Звідки взялися «недоросіяни»?
Як українська еліта ставала
ворогом власного народу
- 22 Місія третього покоління
Скільки часу потрібно
для подолання українцями
постгеноцидного синдрому
- 28 Прокляття меншовартості
Чому малоросійство
культивує поразку
- 30 Геть від себе?
Юрій Макаров про свідому
втечу від свободи

СУСПІЛЬСТВО

- 32 18 км до окупантів
Репортаж із заблокованих
шляхів на Крим

- 34 Марта Студенна-Скруква:
«Головною проблемою є те,
що після 1991 року Україна
не адаптувала Донбас»
Польська дослідниця про
специфіку шахтарських регіонів

- 36 Острава як модель
успішного Донбасу
Як чехи реформували
край «старої» економіки

СВІТ

- 38 Небезпечне панування
Як США впливають на світову
фінансову систему через долар

- 40 Почім фунт лиха
Як роль панівної валюти
світу перейшла від британської
до американської

- 42 Червона планета у блакитну смужку
Що вчені знайшли на Марсі

КУЛЬТУРА

- 44 Вітчизняний виробник літератури
Чи отримає сучасне українське
письменство нового читача

- 46 Анастасія Левкова про позитивні
тенденції в українській літературі

- 47 Франкі Бландо про те, як перетворити
книжку на свято для всіх

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

- 48 Пригоди графа Монте-Крісто
й барона Мюнхгаузена
Про війну компроматів у Криму

- 49 Несвященна війна
Навіщо сакралізувати
гібридну бійню

P. S.

- 50 Ярослав Пешек про комунікацію
спецслужб із суспільством

Тиждень

№ 40 (412) 9 – 15.10.2015

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Наталія Петринська,

Анна Корбут, Алла Лазарева,

Олександр Крамар,

Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,

Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,

Юрій Макаров, Роман Малко,

Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: 067-407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами

тел.: 067-407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 15-2387

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 7.10.2015 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на ліцензування надісланих матеріалів без угодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Тільки б не було війни

Денис Казанський

Паризькі переговори стосовно Донбасу в Україні суспільство сприйняло здебільшого негативно. При цьому найбільше обурило громадськість пропозиція французького президента Олланда: амністія для бойовиків «ДНР» і «ЛНР», які, ймовірно, не скоїли тяжких злочинів, та імунітет для тих, хто братиме участь у місцевих виборах.

Звинувачувати європейських лідерів у зраді не треба. Очевидно, вони попросту втомилися від війни й хочуть швидше закінчити її, не надто звертаючи увагу на інтереси України. І якщо при цьому й підіграють Путіну, то навряд чи зумисне. Країни ЄС тому й перебувають на верхніх позиціях усіх економічних та соціальних рейтингів, що захищають передусім завжди свої інтереси. Олландові й Меркель важливо привезти в Париж та Берлін звістку про мир, забезпечити свої країни від нових криз та потоку біженців зі Сходу. Це завдання вони, нехай і ситуативно, виконали.

Важливо розуміти, що ставлення до донецьких колабораціоністів у німців і французів загалом спокійніше, ніж у нас. У них Захарченко та Плотницький викликають ▶

ФОТО: УКРАЇНОФОРМ

стілки емоцій, скільки в нас який-небудь Аркадій Гукасян із Нагірного Карабаху. Трагедія України — наперед трагедія України, а вже потім решти держав, це необхідно розуміти й діяти, виходячи з такої ситуації. Те, що може здаватися нам неприйнятним і навіть образливим, для світової спільноти рутинна.

Умови, запропоновані Україні в Парижі, здаються зрадою з боку європейських партнерів, але це тільки на перший погляд. Міжнародне право — налагоджений механізм, і європейці просто діють так, як їм дозволяє алгоритм. Амністія для бойовиків «ЛНР» і «ДНР» бачиться їм прийнятним кроком лише з тієї причини, що ніхто з лідерів сепаратистів досі не був визнаний терористом навіть в українському суді. Отже, руки європейським переговорникам розв'язує пасивність нашого керівництва й наших правоохоронців.

Тільки відсутність доказів провини лідерів «ЛНР» і «ДНР» у злочинах проти людяності (а точніше небажання української сторони оприлюднити ці докази) дає підстави європейцям вважати їх рукопотискальними персонами, яких можна амністувати і яким можна надати імунітет. У випадку, якби вина їхня була доведена й цей факт став загальним надбанням, Олланд і Меркель навряд чи пропонували б на очах у світової громадськості такі варіанти.

НИНІШНЯ УКРАЇНЬСКА ВЛАДА НЕ ПРОТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ СТАРИХ КЛАНІВ БІЛЯ КЕРМА НА ДОНБАСІ. ТІЛЬКИ Б НЕ БУЛО ВІЙНИ, А НАГОРУ НАКАТАНИМИ КАНАЛАМИ СПРАВНО НАДХОДИЛА ЧАСТКА ВІД РОЗПИЛІВ ТА ВІДКАТІВ НА МІСЦЯХ

Відсутність доказів провини та судових рішень щодо лідерів «ДНР» і «ЛНР» (не тільки Захарченка та Плотницького, а і їхнього оточення) робить їх прийнятними партнерами для переговорів із погляду міжнародного права. На відміну від тих-таки військових злочинців із республік колишньої Югославії на кшталт Караджича чи Биляни Плавшич, які потрапили до Гааги за злочини проти людяності. Як відомо, лідери боснійських сербів скоювали практично ті самі діяння, що й ватажки донецьких та луганських сепаратистів. Це і терор проти цивільного населення, і переслідування мирних громадян за політичні погляди, і тортури, і убивства військовополонених.

Однак якщо за фактами югославських подій свого часу був створений міжнародний трибунал, а всі випадки таких злочинів ретельно задокументовані, то наша влада не тільки не домагається від міжнародного співтовариства створення аналогічного трибуналу щодо подій у Східній Україні, а ще й не може належним чином зібрати та задокументувати факти злочинів російських окупантів та проросійських бойовиків. Понад те, дедалі частіше стають відомі факти відвертого саботажу ГПУ та міліції, які не поспішають збирати інформацію і карати винних у злочинах проти українців та України. Приміром, у Луганській області місцева міліція фактично змушує свідків обстрілів української території артилерією Росії відмовлятися від своїх слів, тобто покриває агресора!

Певна річ, у цих умовах європейці мають повне моральне право вести ту лінію, яку ведуть. Адже схоже, що в української сторони є тільки емоції, але немає документів і судових рішень. Таким чином, якщо не лідери «ЛНР» та «ДНР» Плотницький та Захарченко, то їхні менш одіозні заступники бачитимуться постатями, придатними для переговорів, а відтак і амністії.

У цій ситуації на передній план виходять наперед члени донецьких та луганських олігархічних кланів, які весь час, поки тривали масові заворушення та бойові дії на Донбасі, перебували в тіні й фактично залишилися не заплямовані тяжкими злочинами й злочинами проти людяності. Швидше за все, саме вони в недалекому майбутньому вийдуть із тіні й візьмуть у свої руки управління окупованими територіями. Зрозуміло, не без підтримки Російської Федерації, котра як була, так і залишається їхнім надійним партнером та «дахом» у всіх справах.

Зрозуміло, з погляду здорового глузду ці люди не тільки причетні до загибелі та руйнувань, а навіть більш винні, ніж рядові бойовики. Адже саме їхні дії, найчастіше невидимі для обивателя, спричинили війну. Провокації цих осіб посіяли паніку й ненависть у суспільстві, підняли людей на антидержавні повстання та погроми. Саме їхня політика зробила з Донбасу територію, лояльну до агресора та російського фашизму.

Довести в суді, що терорист Гіркин убивав мирних громадян і скоював військові злочини, не так складно. Куди важче — що саме брехня колишнього секретаря Донецької міськради Сергія Богачова спровокувала заворушення й агресію, котрі спричинили вторгнення банди Гіркина в Україну, а потім і знищення Boeing із безвинними людьми. На жаль, саме Богачов і подібні представники місцевої влади, швидше за все, unikнуть покарання в майбутньому й зможуть повернутися у владу в Донбасі після врегулювання конфлікту, бо формально крові на їхніх руках немає.

Навіщо все це потрібно українському керівництву, не зовсім зрозуміло. Звичайно, влада могла б, використовуючи свої ресурси, силові структури й допомогу західних держав та організацій, зібрати необхідну інформацію, домогтися доведення провини, зокрема, й підбурювачів та розпалювачів війни. Підвести всіх їх під міжнародний трибунал, а «ДНР» і «ЛНР» визнати терористичними організаціями. Проте фактично цього не відбувається. Швидше за все, тому що президенту та його оточенню простіше домовитися з давно знайомими й зрозумілими партнерами, ніж боротися з ними.

Очевидно, що нинішня українська влада не проти збереження старих кланів біля керма на Донбасі. Тільки б не було війни, а нагору накатаними каналами справно надходила частка від розпилів та відкатів на місцях. І, на жаль, наше суспільство переважно згодне з формулюванням «мир за будь-яку ціну», аби війна швидше закінчилася.

І хоча консервація причин, які спричинили цей конфлікт, не вирішить проблем України, а тільки ускладнить їх, ні в Європі, ні в нас воліють про це не думати. Надто вже сильним є бажання мерщій оголосити про «худой мир» на Донбасі в усіх сторін. ■

Що думає Путін

Едвард Лукас

Найбільша помилка, якої можемо припуститись у взаємодії із Владіміром Путіним, — це думати, ніби він мислить так само, як ми. Якщо дивитись об'єктивно, то Росія перебуває в жахливому становищі, й винен у цьому її президент. Він не зміг диверсифікувати економіку держави, залежної від природних ресурсів, не досягнув модернізації та інтеграції в зовнішньому світі. А ще розв'язав матеріально виснажливу й безуспішну війну в Україні, що перетворила найбільш дружнього Росії сусіда на ображеного й розгніваного ворога. Тепер Путін запускає нову воєнну авантюру в Сирії, чим сильно охолоджує відносини між Сходом та Заходом і викликає гнів мусульман-сунітів у всьому світі.

Особисту репутацію лідера, якому можна довіряти, а тепер уже й людини сповна розуму втрачено. На думку канцлера Німеччини Ангели Меркель, Путін перебуває в іншій реальності. Його дипломатична ізоляція на міжнародних майданчиках відчувається фізично. Навіть росіяни у приватних розмовах заочують очі при згадці про культ особистості, який ретельно вибудовують лояльні офіційні ЗМІ. Європейському Союзу тим часом вдалося приструнити агресивний Газпром. Санкції кусаються. Дається взнаки падіння цін на нафту. НАТО мобілізується для рішучої відповіді на кремлівське брязкання зброєю перед країнами, що мають спільний кордон із Росією.

Якщо коротко, то час грає нам на руку. Рано чи пізно Путін утратить владу або буде змушений змінити курс. Тоді Росія стане країною, з якою ми зможемо мати справу. Зараз потрібно стратегічного терпцю і трохи політики стримування, а панікувати не варто. Якщо Путін утне щось зовсім погане, ми відріжемо його від міжнародної міжбанківської платіжної системи SWIFT, а це зупинить російську економіку.

Американське видання Foreign Policy у статті «Путін цілиться в Сирію, а б'є по Європі» пише: «Розкол і підірив європейської безпекової архітектури, що утворилася після холодної війни, завжди були серед основних стратегічних цілей Путіна... На відміну від європейських лідерів російський президент серйозно сприймає трансформаційний потенціал ЄС, особливо у своєму сусідстві. Інакше навіщо йому було докладати стільки зусиль, аби протистояти спробі України укласти звичайну торгову угоду з ЄС у 2013 році?» Коли йдеться про ЄС і, зокрема, Німеччину, політолог Центру Карнегі — Європа Джуді Демпсі пише, що будь-який чинник, здатний ослабити панівну позицію Ангели Меркель у Німеччині та ЄС, грає на руку Путіну. А через російську інтервенцію на Близькому Сході до Європи потягнеться ще більше сирійських біженців. Цим успішно спекулюють європейські крайні ліві, праві та популісти, відомі симпатіями до Путіна. Вони можуть сприяти розколу в час, коли Європі так потрібні потужна й спільна зовнішня політика та оборонна стратегія. І все-таки у випадку, наприклад, санкцій ЄС проти Росії за агресію в Україні Меркель не поспішає закликати до їх скасування, адже мінські угоди не виконані.

Усе це так. Але реальна картина зовсім інша. Путін мислить себе не в західних стандартах, а згідно з нормами своєї «альма-матер» — КГБ. Єдине правило для нього — реалізація влади за рахунок пошуку в інших слабких сторін та їх експлуатації. Помилки і прорахунки можна завжди звалити на когось іншого, пересидіти або просто ігнорувати, а реальність формувати в головах людей за допомогою страху та брехні.

Головна його мішень — громадська думка в Росії. Мильна опера (або принаймні її перший сезон) в Україні закінчилася. Героїчних сепаратистів, їхніх зловісних ворогів-фашистів та цинічний Захід з його втручанням відправлено на пенсію. Нова розвага — захоплива й екзотична епопея в Сирії: режим Асада дістав роль героїчних захисників цивілізованих цінностей, росіяни — його відважних союзників, а Захід — поплічників джихадистських варварів. Найголовніше завдання — звести конфлікт до нехитрого ви-

СПРАВЖНІ ПРОБЛЕМИ ПУТІНУ МОГЛИ Б СТОРИТИ НЕВИДАЧА ВІЗ ПРЕДСТАВНИКАМ РОСІЙСЬКОЇ ЕЛІТИ, ЗАМОРОЖЕННЯ ЇХНІХ АКТИВІВ І РОЗСЛІДУВАННЯ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ

бору між більшим і меншим злом, тобто режимом Асада чи «ІДІЛ». За таких обставин Заходу не лишатиметься нічого іншого, як пристати на бік Росії.

Друга мішень — власне сам Захід. Путін не прагне його знищити, адже там його гроші. Масштабної конфронтації він собі не дозволить. А от добитися розколу в наших лавах, впливати на нас і маніпулювати нами може цілком. Він краще за нас бачить лінії розколу між державами ЄС та всередині них. Ми сподіваємося на витривалість своїх політичних, економічних та оборонних систем, а також на те, що, попри всі труднощі, як завжди, викрутимося. Тим часом Путін гадає, що епоха західного домінування добігла кінця й час грає йому на руку.

Певні кроки Заходу могли б створити кремлівському лідерові справжні проблеми. Один приклад — масова невідача віз представникам російської еліти, їхнім дружинам, братам і сестрам, батькам і дітям. Замороження активів та розслідування відмивання коштів справили б іще кращий ефект, особливо якби вдалося навернути на свій бік банкірів, юристів та бухгалтерів, що задіяні в цих справах і могли б розповісти, де заховані гроші.

Однак Путін знає, що Захід на це не піде. За його мірками, нами керує жадоба, а не принципи. І він, мабуть, правий. ■

Краще вже як у Придністров'ї

Михайло Басараб, політолог

Про ухвалені 2 жовтня в Парижі рішення було відомо заздалегідь, тому вони не стали сенсацією

Новий формат. перекваліфікація безладів на Донбасі у внутрішні українські проблеми дасть змогу зняти санкції з Росії й знову сісти з кремлівським лідером за один обідній стіл

У Єлисейському палаці обговорювали так званий план П'єра Мореля або якийсь подібний до нього документ, що передбачає механізм реалізації п. 9 «Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод» про проведення місцевих виборів на окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Схоже було, що «нормандська четвірка» зібралася лише для того, аби побачити одне одного. По завершенні перемовин на обличчях учасників читалися невимушеність і задоволення. На відміну від напруженої лютневої зустрічі в столиці Білорусі в Парижі все відбулося значно легше. Хтось із чотирьох отримав те, що хотів. А хтось – те, з чим заздалегідь змирився. Західні друзі послідовно прагнуть переконати себе й усіх довкола, що збройне протистояння на Донбасі – внутрішня проблема України. Вони будь-що намагаються нашвидкуруч зашукати в тісну коробку внутрішнього конфлікту масштабну й незамасковану агресію ззовні. Саме тому місцеві вибори на окупованих територіях за українським законодавством мають для них принципове значення. Так-сяк реалізована й визнана ОБСЄ електоральна кампанія в цих районах дасть західним партнерам підстави вітати імітацію легітимного повернення до України контрольованих російським агресором територій із їхніми проблемами, ватажками, особливими порядками й норомом. Друзі з Європи

поспішають, бо перекваліфікація безладів на Донбасі у внутрішні українські проблеми дасть змогу зняти санкції з Росії й знову сісти з кремлівським лідером за один обідній стіл. Дедалі частіше складається враження, що західним політикам дуже зручно пояснювати «втомою від України» свій справжній стан – «переляк перед Путіним».

Російські танки й гармати замовкли на Донбасі не випадково. Це повинно насторожувати, а не заспокоювати. Сьогодні ініціатива в руках Путіна, адже окрім українського він відкриває новий дипломатичний фронт у Сирії із зухвалим застосуванням збройних сил та початком самостійної воєнної операції. Тож тимчасова деескалація протистояння на Сході України є не вимушеним, а добровільним кроком російського президента. Періодично застосовуючи силу дипломатію, Путін остаточно загнав Україну та її західних партнерів у коридор абсурдних і неправних вимог Мінська-2, зокрема змусивши Київ узяти на себе відповідальність за проведення й наслідки місцевих виборів на невідконтрольній території. Тому 2 жовтня він спускався з ганку резиденції Франсуа Олланда з виглядом і поставою природно впевненої та врівноваженої людини.

Усміхнений за ним прямував і Петро Порошенко. Як з'ясувалося згодом, він радів із того, що у виборах на окупованій території братимуть участь українські партії, нашим ЗМІ дозволять висвітлювати перебіг

кампанії, а втікачі з Донбасу матимуть змогу проголосувати в будь-якій точці України. І це все, на чому наполягав наш президент. Що ж, «великий здобуток», годі й казати.

У ті самі дні прояснився і ступінь усвідомлення проблеми у фракції Блоку Петра Порошенка. Знайомий народний депутат, людина з великим політичним та довіколаполітичним досвідом, сказав мені: «Головне, щоб у нас була змога поїхати до окупованих територій спостерігачами на місцеві вибори». На моє заперечення, а чи є сенс спостерігати за перегонами, на яких без порушень і відповідно до українського законодавства місцевими депутатами, а потім і парламентаріями оберуть амністованих терористів, почув відповідь, що з ними треба якось жити і краще так, аніж чергове Придністров'я чи Абхазія. Несподівано для свого візаві я зауважив, що нам заготовлено значно гірший сценарій.

Попри все, Кремль здатен учитися на своїх помилках. Утворивши квазідержави Придністров'я, Абхазію, Південну Осетію, московська експансіоністська машина на тривалий термін відібрала в Молдови та Грузії частини території, але не підселила їм своїх квартирантів з особливим статусом. Кишинів і Тбілісі по можливості самостійно облаштовують внутрішній побут, вибудовують комунікації з ЄС і НАТО, а невизнані республіки потребують постійної уваги та підтримки Росії. У випадку з Україною ніхто не планує створювати ще дві невизнані республіки. Все значно прямолінійніше. «ДНР» і «ЛНР» завбачливо створювались як засіб, через який до української політичної системи в офіційному статусі, а швидше за все, й з особливими правами інтегрують маріонеток Москви. Окрім того, Київ навантажать відбудовою умисно зруйнованої донбаської промислової агломерації. Зважаючи на нинішні зовнішньополітичні обставини та стан української правлячої верхівки, придністровський чи абхазький сценарій були б значно привабливіші, аніж те, до чого нас ведуть.

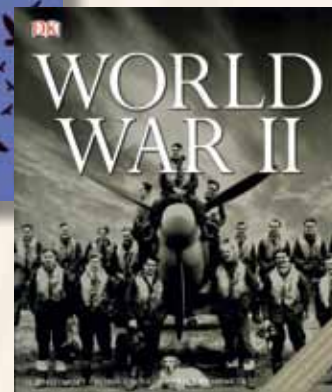
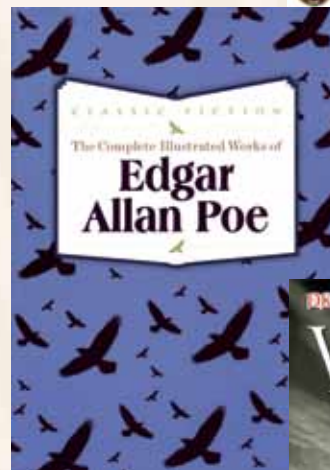
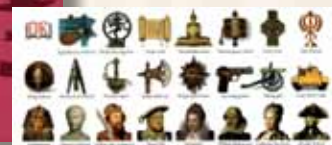
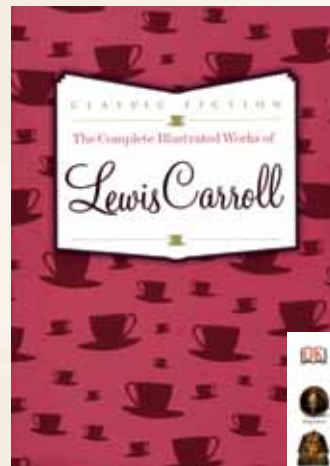
Оптимістам, котрі вважають, що ми маємо задовольняти всілякі примхи Путіна, щоб виграти ще зовсім трохи часу, і чекати, як Росія от-от обвалиться під тягарем санкцій, варто нагадати, що поспіх із виборами на окупованих територіях якраз і спрямований на те, щоб отримати привід скасувати значну частину санкцій. Президент Франції заявляє про це публічно.

Наполегливий нахаба Путін заскочив західних прагматиків у період побутових клопотів і пошуку нових сенсів. У стані незібраності вони пішли за ним на повідку. Тож гібридною виявилася не лише російська агресія, а й західна дипломатія та наша оборона. Часом ситуація нагадує божевільню, коли притомні люди називають білим явно чорне. Днями член правління Української Гельсінської спілки переконував мене, що Захід самовіддано бореться з Путіним економічними санкціями. Після того як правозахисник назвав часткові економічні обмеження адекватною карою за злочини проти людяності, я запропонував завершити розмову.

Не варто шукати розв'язок для серйозних проблем, коли у світі панує карикатурна дипломатія. Коли так, то окупований Донбас треба помістити в якісну вакуумну упаковку, відкласти вбік на небезпечну відстань й зачекати, доки дорослі дядьки перестануть корчити гримаси. ■

К Н И Г А Р Н Я

Олександр Сугоняко:

«НБУ перетворився на джерело фінансових ризиків»

Спілкувався **Любомир Шавалюк**

Ось уже понад рік в Україні тривають тектонічні, досить болючі зміни в банківському секторі. В інтерв'ю *Тижню* президент Асоціації українських банків Олександр Сугоняко дав оцінку цим перетворенням.

Як ви оцінюєте ситуацію в банківському секторі України?

—Перше—не буває національних банківських систем, відірваних від економіки. Якщо вони відірвані, то не є національними, бо не працюють на національний інтерес, а контролюються ззовні.

Друге—банківська система як один із органів української економіки має свої функції. Основною є так звана трансформаційна: банки повинні залучати вільні кошти населення й підприємств та перенаправляти їх у ті сектори економіки й тим суб'єктам, які їх потребують. За січень—серпень 2015 року залишки всіх депозитів у національній валюті зменшилися майже на 10 млрд грн, в іноземній—на \$4,6 млрд. Тобто банки не тільки не нарощують залучення коштів, а й, навпаки, втрачають ті, що їм довірили раніше. За цей самий період залишки кредитів у національній валюті зменшилися на 53 млрд грн, в іноземній—на \$4,5 млрд. Тобто економіка залишається практично без кредитної підтримки. Додайте до цього те, що влада створила ситуацію, за якої півсотні банків доведені до банкрутства. І ви дійдете висновку, що протягом останніх майже двох років система припинила виконувати свою базову функцію.

Виходячи з цього, мусимо констатувати, що в Україні банківської системи немає. А що є? Є розрахунково-касовий центр загальноукраїнського масштабу, який здійснює розрахунки й платежі із затримкою коштів клієнтів, ба навіть із їх привласненням, коли клієнти свої гроші не отримують. Ось у такому стані перебуває банківська система сьогодні. У медицині такий стан називається коматозним.

Така ситуація є наслідком дисбалансів минулих років, важкого спаду, який нинішня влада змушена розгрібати, чи теперішнє керівництво держави проводить хибну політику?

—27 лютого 2012 року Асоціація українських банків (АУБ) видала аналітичні матеріали, на підставі яких я заявив про необхідність звільнення з посади Арбузова як людини, яка завдає шкоди українському на-

родному господарству та банківській системі. У цих матеріалах чітко написано, що жорстка монетарна політика (так званий стабільний курс) призведе до падіння економіки, зменшення надходжень валютної виручки, погіршення поточного рахунку платіжного балансу, тиску на курс гривні, втрати золотовалютних резервів та обвалу валютного курсу. АУБ у ті роки прямо казала, що буде величезний обвал курсу гривні, що потрібна поступова, контрольована девальвація.

Паралельно ми постійно наголошуємо на необхідності запуску української економіки, без якої не може бути нашої, української банківської системи. Але коли у квітні 2014 року прем'єр-міністр Яценюк виступив із програмою уряду, то АУБ різко розкритикувала її, бо там не було економічної політики. Ключовий і фактично єдиний момент у ній — пошук тих, у кого можна було позичити грошей.

Яку частину того, що відбувається в банківській системі, спричинив спадок минулих років, а яку — хибна політика нинішньої влади?

— Повертаюся до того, що сказав: не можна говорити про українські банки, абстрагуючись від народного господарства.

До 2005-го банківська система була з'єднана з українською економікою. Після приходу до влади Ющенка дедалі більше фінустанов стали орієнтуватися на кредитування чужих економік, видаючи позики на купівлю їхнього експорту. У результаті кризи 2008–2009 років українці, які брали валютні кредити, через курсові різниці отримали додатковий борг у розмірі 180 млрд грн.

Відтоді в банків стали наростати проблеми. Люди не повертають позики. Фінустанови мусять формувати резерви. Вони втрачають капітал, ліквідність, платоспроможність і банкрутують. При цьому постраждали передусім банки, які видавали валютні кредити: західні й великі. Кредитні корпорації III і IV груп постраждали значно менше внаслідок першої кризи. Але ледве не стали жертвами спроби НБУ й АП створити їм штучні проблеми через запровадження вищих вимог до статутного капіталу, збільшивши їх із 75 млн грн до 500 млн грн. АУБ тоді вдалося її відбити. Як виявилось, за цією ініціативою стояв МВФ, що документально підтверджено.

Саме тоді треба було запускати народне господарство, програми економічного відродження, але цього не сталося. Режим Януковича, прийшовши до влади, почав грабувати країну, створюючи видимість економічної стабільності, тримаючи курс, знекровлюючи економіку й продаючи золотовалютні резерви. Досягнувши нульової інфляції за депозитних ставок 25–30%, вони заклали міну і під банки, і під економіку, яка не могла потягти високі ставки за кредитами. З такою економічною політикою просідала і банківська система, потерпаючи від проблем та збитків.

Однак цим не обмежилось. Якщо у 2009 році було 38,5 млрд грн збитків у банківській системі, то за вісім місяців 2015-го — 106,4 млрд грн. Відсутність економічної політики уряду, спрямованої на онов-

Олександр Анатолійович Сугоняко народився 1953 року на Чернігівщині. У 1975 році закінчив Вінницький філіал Київського політехнічного інституту. У 1990-му обраний народним депутатом України I скликання. У 1993-му обраний на посаду президента Асоціації українських банків, на якій займається розвитком банківської системи України та захистом інтересів комерційних банків.

лення господарства України, і його руйнація супроводжувалися знищенням української банківської системи як непотрібної. На жаль, усе це зухвало прикривалося коаліційною угодою, у якій написано, що метою реформи є інтеграція українського фінансового сектору в міжнародний ринок капіталів. Для цього НБУ знищує українську частину банківської системи. А через іноземні банки, які належать міжнародним фінансовим інституціям, «український фінансовий сектор» буде інтегрований у світовий ринок капіталів. Неймовірна комбінація.

Чому за вісім місяців зменшення промислового виробництва сягнуло 18%? Будівництво, роздрібна торгівля, транспорт, сільське господарство падають. Ми маємо змогу використати цю ситуацію для запуску економіки, а в нас палець об палець для цього не вдарять. Навпаки, роблять усе для того, щоб вона не піднялася. У таких умовах банківська система нормально не працюватиме.

В УКРАЇНІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НЕМАЄ. Є РОЗРАХУНКОВО-КАСОВИЙ ЦЕНТР ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОГО МАСШТАБУ, ЯКИЙ ЗДІЙСНЮЄ РОЗРАХУНКИ Й ПЛАТЕЖІ ІЗ ЗАТРИМКОЮ КОШТІВ КЛІЄНТІВ

Отже, якщо говорити про роль попередніх урядів і керівників НБУ в доведенні банківської системи до того стану, у якому вона сьогодні перебуває, то, на мій погляд, 70% вини лежить на Януковичі та Яценюку, Гонтаревій і Порошенку. І діляться ці 70% між ними навпіл, тобто одна половина «януковичам», інша — колишній опозиції. Яка була влада, така й опозиція.

Що Нацбанк міг би зробити в умовах, у яких опинився, яку політику проводити, щоб не припуститися названих вами помилок?

— Без адекватної економічної політики нормальної банківської системи бути не може. Я це повторюю постійно.

Чи можна було діяти НБУ інакше в умовах колосального відпливу депозитів? Треба було. Потрібно було виробити загальнонаціональну програму порятунку банківської системи. Йдеться про 200 тис. працівників, напрацьовані технології, освічені кадри — український інтелектуальний трудовий потенціал, який необхідно було використати. І прийняти рішення: якщо відійшло 150 млрд грн, то їх треба чимось замінити, а саме рефінансуванням. Якщо до початку відпливу депозитів цей банк був здоровим, то йому треба було дати ту суму, яку з нього забрали ▶

вкладники. Якщо він здоровим не був, одразу закрити, працювати з його активами, об'єднувати їх з іншими, створити перехідний банк, заморозити активи тощо. Розбиратися з цим можна було навіть після закінчення кризи. Але здорові фінустанови треба було зберегти.

З цього слід було починати. Але паралельно необхідно було думати над формуванням простору для зростання економіки. Створювати передумови для того, щоб спрямовувати в нього кредитні ресурси, бо без відновлення здорового кредитування банківська система ніколи не відновиться.

А що робив НБУ? Він видав рефінансування Надра Банку, Дельта Банку, Імексбанку, а через кілька місяців вони банкрутували, суспільні гроші «пропадали» в правильних кишнях. Що це за управління процесом? У двох банків мільярдний відплив депозитів, а НБУ одному дає 2 млрд, а іншому — взагалі нічого. Чому?

Я вважаю, що політика рефінансування НБУ була спрямована на те, щоб дестабілізувати здорові фінустанови, яких вони «не бачать на ринку».

Було багато розмов про те, що банкіри конвертували рефінансування у валюту й виводили за кордон. Може, саме тому НБУ обмежував видачу стабілізаційних кредитів?

— Якби влада хотіла не допустити виведення грошей окремими банкірами, а не покривала його, то цього не було б. Водночас, щоб уникнути таких випадків, НБУ та уряд мали дати банкіру позитивну перспективу розвитку фінустанови, скажімо, років на 10. Якщо власникам банків перебивають горизонт і вони не знають, що з ними буде завтра, то як вони можуть діяти? Їм спеціально не давали надії, їх позбавили її заявами голови НБУ. Коли банкірам, а вони, м'яко кажучи, не святі, відрізають завтрашній день, то вони, очевидно, куплять за хабар рефінансування, переведуть ці гроші за кордон і втечуть за сприяння владних покровителів.

Скільки членів АУБ було виведено з ринку? Чи були серед них неоднозначні випадки?

— Із 59 банків, визнаних неплатоспроможними, 16 — члени Асоціації українських банків.

Чи можна було не допустити такого масового знищення банків? Так, можна. Чи були випадки, коли НБУ явно пішов проти інтересів України? Безумовно. Навіть голова Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) ще на початку «зачистки» України від українських банків писав про те, що було чотири-п'ять фінустанов, які, на його погляд, можна було врятувати.

А суспільство якось дивно реагує. Активи збанкрутілих банків становлять близько 400 млрд грн. Із них, скажімо, 100 млрд грн гарантовані ФГВФО, решта — втрачені кошти фізосіб (із вкладками понад 200 тис. грн) та юросіб, зокрема малого та середнього бізнесу. Йдеться про мільйони українців, пограбованих купкою людей, які ухвалювали та виконували рішення про «зачистку». Це при тому, що була можливість ті активи зберегти, а не дерібанити. Створити, скажімо, один банк на 400 млрд грн і працювати з тими активами. Вкладники, кошти яких застрягли в цих

фінустановах, могли б почекати рік-два-три, якби мали надію повернути собі хоча б щось. За цей час економіка б запрацювала, а ті, хто брав кредити, почали б їх потихеньку повертати, і люди отримували б свої кошти. Чому цього не зроблено?

Виходячи з такої логіки, за яких умов можна очікувати повноцінного функціонування банківської системи?

— Починати потрібно з власності. В Україні власність на об'єкти господарської діяльності має непевний характер. Коли влада змінюється, навіть великі олігархи не можуть бути впевненими в тому, що привласнене раніше в них не заберуть, не кажучи про малий бізнес, скажімо, торговельний, коли тебе можуть випхнути з торгової точки в одну мить. Якщо замість власників у нас псевдовласники, то вони будуть псевдогосподарями, які не працюють на перспективу, а намагаються урвати побільше тут і тепер. Дуже важливою з огляду на це є суспільна легітимізація приватної власності. Це завдання, не виконавши яке, ми не отримаємо жодного позитивного економічного результату. Суспільна легітимізація формує необхідний для економіки простір довіри, без якого господарська, а тим більше банківська діяльність неможлива.

КОЛИ ВЛАДА ЗМІНЮЄТЬСЯ, НАВІТЬ ВЕЛИКІ ОЛІГАРХИ НЕ МОЖУТЬ БУТИ ВПЕВНЕНИМИ В ТОМУ, ЩО ПРИВЛАСНЕНО РАНІШЕ В НИХ НЕ ЗАБЕРУТЬ, НЕ КАЖУЧИ ПРО МАЛИЙ БІЗНЕС

Друга реперна точка — відносини між банками та суб'єктами господарювання. Через невірешену проблему власності в нас не могло виробитися конструктивної взаємодії між ними заради зростання виробництва потрібних українцям товарів. Звідси постають величезні ризики господарської та банківської діяльності.

Третя — Національний банк. Центробанк — це унікальна структура, що формує грошові відносини, створює національний еквівалент вартості, контролює обіг грошей і відповідає за інфляцію, валютний курс та відсоток. У нас немає закону про національну валюту та грошовий обіг! А НБУ перетворився на джерело фінансових ризиків.

Наступні дві точки — самостійні українські економічна та монетарна політики. Але дотепер їх в нас і не могло бути, бо маємо несамостійних псевдовласників, а також залежну грошову систему. В економічній політиці уряду головним стратегічним завданням останніх років на 10 повинна стати зміна структури української економіки, яка відповідала б потребам українського суспільства та наявним у країні матеріальним ресурсам. Виконання цього завдання значною мірою залежить і від політики НБУ, який через грошову пропозицію, нагляд та регулювання банків також впливає на економіку.

Головною реперною точкою повинна бути довіра, яка має пронизувати всі вищезазвані рівні. При серйозній постановці таких задач, я думаю, за кілька років розвернути країну можна. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhen.ua

На шляху до національної держави

Олександр Крамар

Окупація Росією Криму та ОРДІЛО полегшує і пришвидшує трансформацію України в типову національну державу Європи

Результати жовтневих переговорів у Парижі підтвердили, що питання відновлення українського суверенітету над Кримом зняте з міжнародного порядку денного, а процес замороження конфлікту на Донбасі набирає обертів. Попри декларування сторонами прихильності до реінтеграції ОРДІЛО (окремих, чи — влучніше — окупованих, районів Донецької і Луганської областей) до складу України, діаметрально протилежне бачення сторонами цього процесу свідчить, що без кардинальних змін внутрішньої ситуації в Україні або Росії він не виллється в конкретний результат.

Москва й терористи із «ЛНР» та «ДНР» не перестають наполягати на визнанні суб'єктності останніх, Київ заперечує і наполягає на існуванні лише групи окремих районів двох своїх областей. Між позиціями очевидна прірва, і, щоб Україна прийняла російське бачення, влада має змінитися тут, а щоб Кремль і терористи погодилися на українське, повинні щонайменше бути усунуті від керма Путін та його соратники. Без однієї із цих передумов проблема ОРДІЛО в режимі більш чи менш стійкого перемир'я та «політичного процесу» дискутуватиметься роками. Так само як це відбувається впродовж майже чверті століття у Придністров'ї чи Нагірному Карабасі або понад півтора десятиліття тривало в Південній Осетії чи Абхазії до російської інтервенції 2008 року.

Відтак в осяжному майбутньому Україна існуватиме в межах територій, що на сьогодні підконтрольні Києву. І, попри очевидну моральну травму від втрати земель, цей факт має низку практичних наслідків для нашої держави, чимало з яких не без очевидних переваг для її внутрішньої консолідації та розвитку. **Тиждень** уже не раз звертав увагу на те, що випадіння Криму та ОРДІЛО як ключових електоральних баз совкового проросійського електорату остаточно підірвало баланс між прихильниками проєвропейського та проросійського напрямів розвитку країни на користь перших.

У цій статті розглянемо наслідки «обрізання» Криму та ОРДІЛО для етнолінгвістичної ситуації та інтерпретації України як «багатонаціональної держави», на якій базувалися ідеологічні концепції проросійських сил: «двох державотворчих націй», «федералізації як узгодження інтересів різних народів України». Згадаймо, зрештою, і міф про «18 млн росіян в Україні», на підставі якого в РФ обґрунтовували своє особливе зацікавлення нашою ситуацією, а на Заході з розумінням ставилися до цього. Зосередимося й на ризиках реінтеграції нині окупованих те-

риторій Криму та ОРДІЛО до складу України, незалежно від того, через який період часу вона стане можливою.

НЕМА ЛИХА БЕЗ ДОБРА

До 1939 року поляки становили лише 68,9% населення своєї держави. 18,8% — українці та білоруси, які абсолютно переважали у східних воєводствах. Цей факт упродовж міжвоєнної історії був одним із ключових факторів дестабілізації відновленої після понад століття російської окупації Польщі й став одним із ключових аргументів на користь радянського вторгнення для «захисту українців та білорусів» у 1939-му. Після втрати цих територій, які чимало поляків вважали історично своїми, значна частина їхнього суспільства пережила моральну травму, однак на розвитку Польщі як європейської національної держави це позначилося надалі позитивно.

ВСІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТРИВАВ ПРОЦЕС ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДО ВЕЛИКИХ МІСТ МЕШКАНЦІВ СІЛ ТА МІСТЕЧОК, ДЕ ЧАСТКА УКРАЇНЦІВ ТА ЛЮДЕЙ ІЗ РІДНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ Є ДОВОЛІ ЗНАЧНОЮ

Аналогічний процес останнім часом пережила й Україна. Перед здобуттям незалежності за переписом 1989 року частка українців у її населенні дорівнювала 72,7%, українську вважали рідною тільки 64,7% мешканців. Росіяни становили 22,1%, а ті, хто вважав російську рідною, — 32,8%. У 6 із 27 регіонів українська була рідною менш ніж для половини населення, на Харківщині лише для 50,5%. Саме такий стан справ створив ґрунт для апологетів «двох державотворчих націй».

Дальша динаміка етномовної ситуації засвідчила подвійну тенденцію.

На більшості території України включно із «близьким Сходом» (Харківщина, Дніпропетровщина, Запоріжжя) та Півднем після здобуття незалежності тривало зростання частки українців і тих громадян, що ідентифікували українську як рідну (попри збереження побутового використання за інерцією російської). Частка росіян та російськомовних в Україні зменшувалась, а українців і україномовних зростала за рахунок різної демографічної динаміки в регіонах із їх найвищою концентрацією. Загалом населення держави (без Криму, куди тривало повернення ▶

кримських татар) від 1989 року до липня 2015-го скоротилося на 13% (від 49,25 млн до 42,82 млн). При цьому в західних областях (Закарпатській, Чернівецькій, Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Рівненській) жителів поменшало лише на 4,2% (від 9,76 млн до 9,36 млн), а в Києві та області стало навіть більше на 1,7% (від 4,54 млн до 4,62 млн). Натомість кількість мешканців на Донеччині та Луганщині (до початку бойових дій у травні 2014 року) впала на 19,9% (від 8,19 млн до 6,56 млн). В інших трьох областях із найбільшою концентрацією росіян та російськомовних (Харківщина, Запоріжжя та Дніпропетровщина) до 1 липня 2015 року — на 15,4% (від 9,16 млн до 7,75 млн).

Проте ще більшим виявився вплив втрати захоплених Росією територій Криму та ОРДЛО. Адже за переписом 2001 року 51,4% росіян в Україні проживали в межах чотирьох регіонів, два з яких (Крим та Севастополь) нині окуповані Росією цілком, а ще у двох (Донецька та Луганська області) — окремі райони, де зосереджено понад 70% тамтешнього російського населення. У 2001 році в Криму проживало 1,56 млн, а в Донецькій та Луганській областях 2,84 млн росіян. Станом на липень 2015 року, якщо екстраполювати результати перепису 2001 року на передвоєнну чисельність населення підконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей, із них залишилося не більш ніж 0,78 млн. Тобто мінімум на 3,6 млн.

НОВА ЕТНОЛІНГВІСТИЧНА РЕАЛЬНОСТЬ

Загалом лише екстраполяція результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року на нинішню кількість жителів 23 регіонів і підконтрольних Києву адміністративних одиниць Луганської та Донецької областей свідчить, що частка росіян у нашій країні за винятком окупованих територій становить на 2015 рік не більш ніж 11,8%, а громадян, які вважають рідною російську, — 21,1%. Кількість етнічних росіян за цей час зменшилася принаймні до 4,58 млн проти 8,34 млн у 2001 році за скорочення всього населення підконтрольної Києву території країни лише на 9,46 млн. Фактично половина демографічних утрат стала за рахунок росіян. У порівнянні з 1989 роком тенденція ще відчутніша: чисельність жителів скоротилася на 12,45 млн осіб, росіян — на 6,77 млн, українців — на 5,85 млн.

Унаслідок цього частка українців зросла щонайменше до 83,8%, а тих, хто вважає рідною українську, — до 76,3%. Проте насправді значно більше. По-перше, всі роки незалежності тривав процес переселення до великих міст мешканців сіл та містечок, де частка українців та людей із рідною українською істотніша. Натомість природний приріст населення серед «старих жителів» мегаполісів, поміж яких більша частка росіян та жителів із рідною російською, був не таким великим. По-друге, екстраполяція результатів перепису 2001 року на населення різних регіонів у 2015 році хвибує тим, що завищує кількість росіян та людей із рідною російською в Києві. Тут спостерігався найбільший від 2001 року приріст населення, який був досягнутий за рахунок міграції до столиці вихідців головним чином із центрально- та західноукраїнських регіонів, серед яких частка росіян та людей, що вважають рідною російську, мінімальна.

Нарешті, протягом 2001–2015 років на більшості територій України тривав процес зростання частки українців та громадян із ідентифікаційною рідною українською мовою (незалежно від тієї, яка використовується в побуті), розпочатий ще в 1990-х. У його основі відповідний вибір молодших поколінь, насамперед з етнічно змішаних сімей, на тлі зростання патріотизму й ототожнення себе з Україною. Усі події, які стали потужними каталізаторами цього процесу, відбулися після перепису 2001 року: це і Помаранчева революція 2004-го, і Революція гідності 2013–2014-го, і війна з Росією 2014–2015 років.

Усі ці фактори суттєво коригують оцінку частки росіян і громадян, які вважають російську рідною, а весь масштаб їхнього впливу може бути зафіксований лише переписом населення, який невинуватно затягнувся і сприяє продовженню спекуляцій на темах «поліетнічної держави» чи «народів України». Утім, навіть загальна оцінка їхнього можливого впливу змушує зменшити частку росіян та осіб, які трактують російську як рідну, від 11,8% та 21,1%, що їх дає екстраполяція результатів перепису 2001 року, принаймні до 8–9% та 17–18% відповідно. А українців та громадян, які вважають рідною українську, — від 83,8% до 87–88% та від 76,3% до 79–80%. Це ставить Україну в один ряд із такими національними державами Європи, як Литва (84,2% представників титульної нації), Болгарія (85,5%), Словаччина (85,8%), Чехія (86%), Сербія (86,6% без Косова), Хорватія (89,6%) та Румунія (90%).

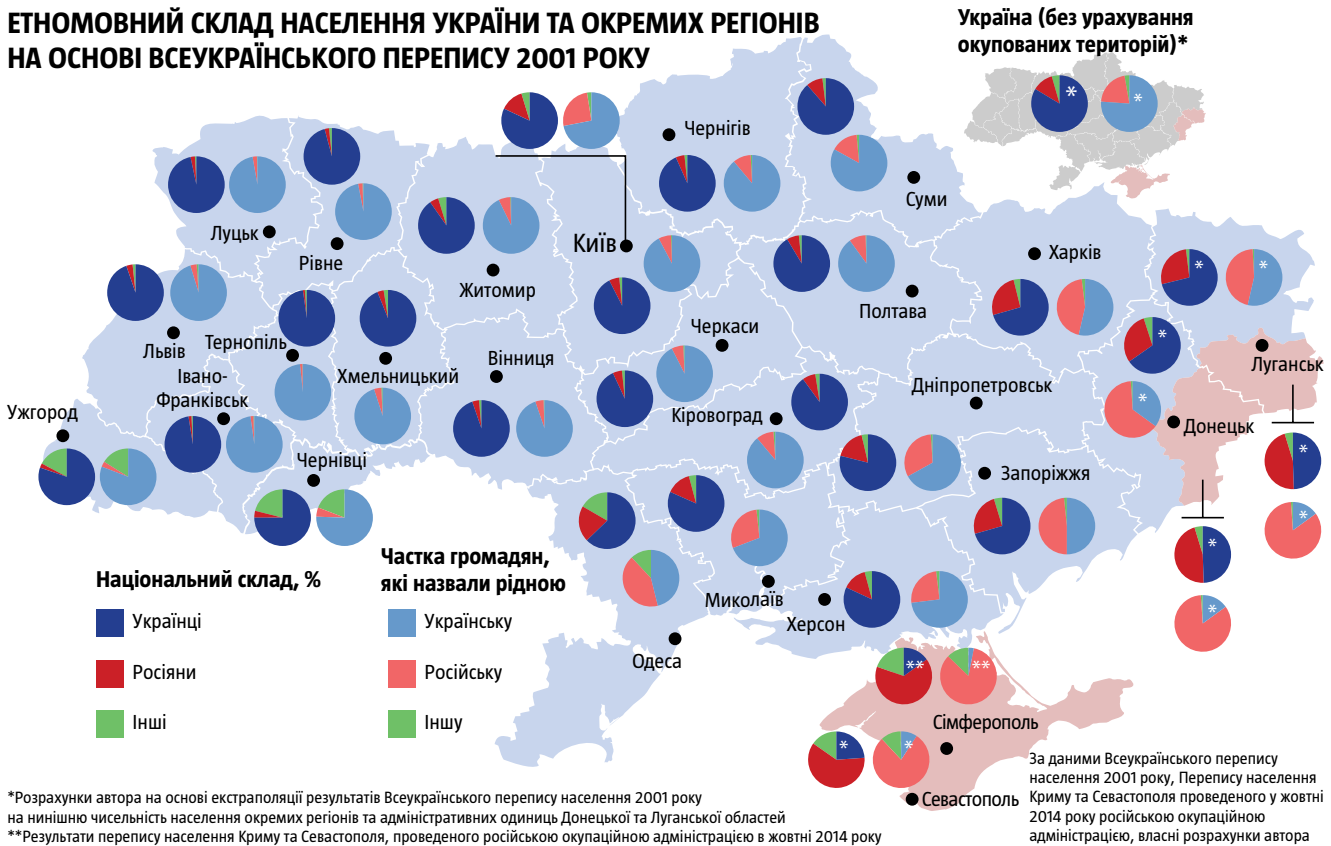
НЕ БІЛЬШ 11,6% ЖИТЕЛІВ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ВВАЖАЮТЬ РІДНОЮ УКРАЇНСЬКУ І 37,3% ІДЕНТИФІКУЮТЬ СЕБЕ ЯК УКРАЇНЦІВ

У жодному з підконтрольних Києву регіонів частка росіян не сягає навіть 30%, в абсолютній більшості є меншою за 10%, і тільки в шести перевищує 15%. Це позбавляє ідею «двох державотворчих націй» підстав навіть у межах окремих регіонів. Нарешті, у підконтрольних сьогодні Києву межах країни лише в одній області переважає частка громадян, які вважають рідною російську (62,9% у звільнених районах Донецької області). У решті регіонів громадяни, для яких вона є рідною, становлять більшість лише в окремих містах та кількох районах, що ізолювані одні від одних територіями з переважанням україномовного населення. Зокрема, й у неокупованій частині Луганської області навіть екстраполяція результатів перепису 2001 року дає 71,3% українців (росіян лише 26,8%) та 53,7% мешканців, які вважають українську рідною.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Таким чином, з одного боку, територіальне «обрізання» наблизило Україну до стану національної держави. Із другого — навіть екстраполяція результатів перепису 2001 року свідчить, що в окупованих районах Донецької області («ДНР») українців має бути менш ніж 50%, а жителів, для яких українська є рідною, — до 15%. Натомість росіян і мешканців, що вважають рідною російську, відповідно 46% та 84%. В окупованих районах Луганщини екстрапо-

ЕТНОМОВНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ НА ОСНОВІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕПИСУ 2001 РОКУ

*Розрахунки автора на основі екстраполяції результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року на нинішню чисельність населення окремих регіонів та адміністративних одиниць Донецької та Луганської областей

**Результати перепису населення Криму та Севастополя, проведеного російською окупаційною адміністрацією в жовтні 2014 року

ляція дає 52% українців та 19% тих, для кого українська є рідною, і 45% росіян та 80% тих, хто вважає такою російську.

Йдеться про території, де навіть в умовах незалежності тривав протилежний до загальнодержавного процес, який зближував їх із сусідньою Росією: лише між переписами 1989 та 2001 років у Донецькій області тих, хто вважав рідною мовою українську, поменшало на 6,5% — до 24,1%, а тих, хто російську, збільшало на 7,2% — до 74,9%. У Луганській області — перші втратили 4,9% (їх стало 30%), а лави других поповнилися на 4,9% (їх виявилося 68,8%). Цей процес лише набирив обертів. І на відміну від тих регіонів країни, де російська була поширена в побутовому використанні, але не як ідентифікаційний маркер, в Криму та на Донбасі показник російськомовності тісно корелював із цивілізаційними та політичними орієнтаціями. Це не виключало винятку — вузького прошарку місцевих російськомовних українських патріотів та/або прихильників європейського вектора розвитку. Однак вони лише підтверджували правило.

Можна шукати і знаходити причини такого становища, зокрема, й у бездіяльності влади щодо українізації та інтеграції краю з рештою держави упродовж останніх майже чверті століття. Та хоч би якими були рушії цих тенденцій, вони нікуди не поділись, а за останні півтора-два роки до них додалися ще й досвід війни та чітко акцентований образ ворога. І це нікуди не зникне, якщо не буде безумовної капітуляції терористів, що перебувають нині там при владі, та процесу, подібного до денацифікації Німеччини після 1945 року. Проте

будь-які подібні сценарії до моменту падіння нинішнього російського режиму або розпаду РФ неможливі. А будь-які інші сценарії «компромісної» реінтеграції ОРДЛО до складу України потрібно ефекту, природно, не забезпечать.

Уже нині в окупованих районах із 6 млн жителів не більш ніж 11,6% вважають рідною українську і лише 37,3% ідентифікують себе як українців. Атмосфера терору проти всього українського та розмах російського націонал-шовінізму пришвидшать етнічну чистку й вимушену зміну самоідентифікації тих українців. У Криму відповідна тенденція вже зафіксована переписом населення, який окупаційна адміністрація провела торік у жовтні: частка українців там «зменшилася» порівняно з 2001 роком від 24% до 15,08%, осіб, які назвали українську рідною, — від 9,5% до 3,3%. Загалом процес не новий: аналогічний свого часу відбувся на колись українських Східній Слобожанщині та Кубані. І, найімовірніше, вже найближчим часом це чекає на ОРДЛО.

Якщо ці терени не вдасться повернути найближчими роками (а успіх тут малоймовірний з огляду на досвід інших заморожених конфліктів на пострадянських теренах), то в майбутньому актуальність такого кроку буде не більшою, аніж включення до складу України наразі абсолютно чужорідних районів Белгородської чи Воронежської областей Росії.

Натомість Україна дістає змогу порівняно легше інтегрувати й українізувати підконтрольні території Луганської та Донецької областей, чого не було зроблено протягом попередньої чверті століття. Принаймні тією мірою, якою це відбулося раніше з іншими південними та східними регіонами. ■

**НАМ
НАВ'ЯЗУЮТЬ
ЦЕЙ
КОЛІР**

Малоросійство

Сірий — ні чорний, ні білий

Юлія Олійник

Ми всі тепер прагнемо реформ: і політики, і народ, і вчорашня влада, і сьогоднішня. Бо далі так жити не можна. Наш «перехідний період» — це коли влада не встигає за вимогами молодшої частини суспільства, а суспільство, обтяжене советським спадком, не готове до безкомпромісної селекції своїх делегатів нагору, адже бідність, як відомо, не сприяє свободі вибору.

Отже, переходимо! Куди?

Ви хочете жити в спокійній і заможній країні? І вірите, що українська Україна може бути такою? Так, бо людство ще не придумало іншого способу виживання політичної нації, ніж національна держава. Бо тільки україноцентричні еліти будуть захищати національний бізнес, рахуватимуться з громадянським суспільством і боротимуться за національні інтереси як за свої. А україноцентричність для України — це така сама модель, як німецькоцентричність для Німеччини або франкоцентричність для Франції, — недоторканність державної території, єдина державна мова і проговорена в суспільстві національна історія, що й визначає, зрештою, правила поведінки національних еліт. Бо інакше вони не еліти.

А ось ви, ви вважаєте, що тільки багатонаціональна Україна може бути успішною? Звісно, тільки так! Бо українцям бракує своєї державницької еліти, вони були колонією, пережили Голодомор, не мають достатньо кваліфікованих кадрів. Вони не тільки зі світом комунікують російською — ви послухайте, як розмовляють у коридорах Адміністрації президента! А іноземці взагалі росіян від українців не відрізняють! Кваліфіковані фахівці мають їхати в Україну з Росії, це вигідно всім, але ж не ставати їм тут українцями? Та й навіщо, коли вулиці українських міст, смаки українських багатіїв і звички тутешніх політиків не відрізняються від російських?

Склянка може бути напівпорожньою і напівповною, хто як подивиться. «Напів» задовольнить усіх. Сіре — воно і чорне, і біле. У сірій каламуті можна заховати поразку й навіть подати її як перемогу. Якщо важко будувати проукраїнську Україну і страшно розстатися з любою серцю російською, то можна зробити щось середнє — таку собі сіру Малоросію! У сірому є безліч відтінків, кожен зможе побачити те, що хоче.

Ні, мова не про Мінськ із Парижем: гарна дипломатія є лише засобом, щоб, приховавши свої справжні наміри, досягнути мети, тому заяви наших міністрів і дипломатів — питання філософське. І не про спроби «увіпхнути» «ЛНР-ДНР» в Україну, зрештою, Київ ще на початку 1990-х визнав донбаські

бізнесові правила гри. То яка за великим рахунком різниця між владою Ахметова — Єфремова і «ЛНР-ДНР»? Пожили під Ахметовим — Єфремовим, потім під Захарченком — Плотницьким, а тепер якісь Х або Y — хіба Київ колись заперечував? Мова навіть не про малодушно зданий Росії український Крим, бо що більше часу минає після березневої 2014-го капітуляції на чолі з «кривавим пастором», що більше запевнень, мовляв, ніяк — ну геть ніяк! — не можна було тоді протистояти росіянам, то більше розумієш: таки можна було, якби стало духу боротися, а не домовлятися. Вкотре не стало. Але ж до кожного можновладця не приставиш «сотника Парасюка», та й навіщо нам політики, які можуть тримати проукраїнський курс тільки тоді, коли за ними стоїть «заградотряд»?

Сьогодні йдеться про стратегічний напрямок розвитку, обраний владою, — на Малоросію.

«Український патріот» буде щасливий, що новорічне вітання президента звучатиме українською, скрізь будуть жовто-блакитні прапори й вишиванки, у школі вчитимуть Шевченка та Франка, а серед іноземних експертів будуть не лише колишні советологи, а й українологи. А прихильник «російської» (чи то пак багатонаціональної!) України буде радий, що російська мова стане тут мовою «межнаціонального общення», що процвітатиме «російськомовна українська література», що можна не напружуватися щодо «українцев», а українські національні інтереси — то лише питання домовленості верхів, а гроші, як відомо, національно не пахнуть. Та й Захід зрадив би! Бо не знає, що йому з тією Україною таке зробити, щоб із Росією дружити. А тут — Малоросія! І не Україна, і не Росія! Міжнародна підтримка забезпечена!

Можна багато дорікати президентові Порошенку за схильність розглядати Україну як об'єкт, а не суб'єкт у великій і малій політиці, якби не одна суттєва обставина: а що, власне, зробили проукраїнські українці, щоб слідувати проукраїнським курсом? Хтось із високочолых економістів і юристів окреслив програмну конкретику проукраїнського курсу чи гуманітарну доктрину? Хтось із законодавців захищає малий і середній бізнес як основу національної економіки? А політики позначили червоні лінії, за які влада не дозволено переступати?

Звісно, сьогодні україноцентричним бути важко: навіть слово «націоналіст» спалюжили. І вгадайте, хто стане найпершим і найнепримиреннішим борцем з україноцентричними? Звісно, малорос, бо кому він буде потрібен, якщо сірий туман розвіється і переможе проукраїнська Україна? ■

Звідки взялися «недоросіянці»?

Валерій Примост

Будьмо відверті: більшість злочинів проти українства творилося руками українців. І сьогодні нам важливо знати, чому так сталося

Після кількох століть «братньої» дружби стосунки українців і росіян у ХХІ столітті породжують стільки запитань, що відповіди на них заслуговують на окрему книжку. Але, не відповівши, ми не маємо шансу на успішне майбутнє.

ЯК ПОСТАЛА РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ?

Її збудували українці: шукаючи для себе блискучі перспективи, українські шляхетські роди масово пішли на службу до російських монархів. У лавах російського дворянства органічно почувалися Апостоли, Безбородьки, Бонч-Бруєвичі, Вронські, Гудовичі, Драгомирови, Капністи, Кочубеї, Крижанівські, Милорадовичі, Остроградські, Родзянки, Розумовські, Сологуби, Чайковські... Дивно було бачити законослухняними й вірноспідданими новоспечених російських дворян із колись грізними прізвищами, від яких здригалися поляки, турки та москвовити: Галагани, Гамалії, Дорошенки, Ждановичі, Косинські, Лободи, Лизогуби, Скоропадські, Сулими...

Не те щоб українці були позбавлені патріотизму — вони завжди пам'ятали про свої права та вольності, мріяли про повернення «старих добрих часів». Причому як еліта, так і простий народ. Усі стани українського суспільства знову й знову нагадували центральній владі про своє палке бажання повернутися до «старих добрих часів» з правами та привілеями, виборністю влади та автономною Гетьманщиною. Але імперія, яку збудували, нагадаймо, українці, потребувала уніфікації, і тому остаточне згортання будь-яких автономних прав Гетьманщини й перетворення її на звичайні російські губернії ставали неминучими. Про це й йшлося в настанові Єкатеріни II до обер-прокурора Вяземського: «Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія є провінціями, які користуються підтвердженнями їм привілеями, порушувати які всі одразу було б непристойно, однак і називати їх іноземними і мати з ними справу на такій основі більше ніж помилка... Ці провінції [...] належить найлегшими способами привести до того, щоб вони обрусіли й перестали дивитися, як вовки в лісі... Коли ж у Малоросії гетьмана не буде, то слід старатися, щоб навіки й ім'я гетьманів зникло...»

Отже, колишня козацька аристократія швидко знайшла собі місце в загальній структурі імперії, і, зауважимо, не останнє. Вона міцно осідала на землі, багата, перетворювалася на добропорядних господарів-помічників. А не утвердивши свого часу власний національний монархічний проект, дедалі більше вписувалася в чужий, що до того ж був слабший, відсталіший і тому обіцяв кращі перспективи тим українським хлопцям, які захотіли б просунути на державній службі імперії. А охочих обійняти посади було чимало.

Імперський істеблшмент. Нащадок козацько-старшинського роду Олександр Безбородько, один із «провайдерів» екатерининської зовнішньої політики

Крім того, великі землеволодіння потребували багато робочих рук, а щоб ті руки не тікали (а вони таки весь час намагалися втекти в Степ), їх треба було прив'язати жорстким кріпацтвом. Тож Єкатеріна II спочатку лише схвалила те, що підготувала їй місцева козацька адміністрація: у 1763 році підтвердила відповідний універсал Розумовського. А вже в 1783-му царським указом на приватновласницьких українських селян поширили московське кріпосне право. І прощавай, українська вольносте! Прощавай і ти, вільне козацьке землеволодіння! Зауважте: на рівні повіту й нижче адміністрація складалася з представників місцевого дворянства

(вчорашньої козацької старшини). І ніхто — ні міста, ні козаки, ні посполиті — не виступив за свої колишні права та свободи. Яким сильним виявилось прагнення кар'єри й збагачення в нації, яка не до кінця виробила свою державну еліту! Таким сильним, що й примус до асиміляції не став перепоною...

Щоправда, жадова кар'єри й прагнення зростання серед українців ніколи не мали певності для Росії: малоросійська шляхта завжди й за будь-яких умов гнула своє. Наприклад, Василь Капніст таємно поїхав до Пруссії просити допомоги проти Росії: «якщо повстаньмо за наші колишні свободи». Може, Пруссія і не заперечувала б за сприятливіших обставин, але тут до всього ще й революція у Франції вибухнула — куди вже до європейських монархічних переділів, коли самі престולי захиталися під помазаниками Божими...

І українська свідомість, здавалося, заснула надовго, приспана ситістю «старосвітських поміщиків» та успішним кар'єрним просуванням «нових дворян». Аж до 1917 року, коли несподівано для Росії в Україні з'явилися не тільки українські культурницькі, а й соціальні рухи.

ЩО БУДУВАЛИ СОЦІАЛІСТИ В 1917 РОЦІ?

У 1917 році Центральна Рада несподівано виявилася дуже затребуваною: ті самі «малороси», яких у царські часи ніхто серйозно не сприймав, денаціоналізовані, асимільовані й такі, що часом навіть соромилися свого походження (мовляв, «недоросіяни»), раптом піднесли до життя. Вони проводили масові національні демонстрації, енергійно організовували політичні об'єднання з національним ухилом і взялися завзято українізувати військові частини.

Це викликало щирий захват у нечисленних прихильників української самостійності й сприяло тому, що російські імперці знову стали вважати українців «мазепинцями». Геть придушений український національний рух повставав до життя як міфічний Фенікс, і не було на те жодної ради. За першої ж нагоди в суцільному російському вірнопідданському морі звідкілясь з'являлися люди у вишиванках, які розмовляли українською, пам'ятали про минулу славу й марили свободою та незалежністю. І ці люди щоразу знову бралися будувати нову українську реальність, не дуже переймаючись суворю реальністю імперською.

Увібравши в себе делегатів від організацій українських робітників і селян, студентів, інтелігентів-українофілів, земців, а також від українізованих частин та національних меншин, Центральна Рада оголосила себе єдиним повноважним представником українського народу. Її І Універсал проголошував автономний статус України у складі Росії (23 червня 1917 р.). Російська влада змирилася: вона мала купу своїх проблем, а Центральна Рада зовсім і не прагнула позбутися петроградського Тимчасового уряду.

Однак швидко виявилось, що перейняті ідеологічними суперечками українські діячі й не збиралися займатися реальними проблемами державотворення. І справді, хіба можуть організація нормальної роботи підприємств, забезпечення функціонування банків, підтримка правопорядку, постачання в міста продуктів і палива бути важливішими, ніж тонкощі ідеологічних доктрин?

А наприкінці жовтня владу в Петрограді взяли більшовики. Ці чітко знали, чого хочуть, і були го-

тові на будь-які жертви для досягнення своєї мети. Вони спочатку погодилися на вибори до Установчих зборів, започатковані ще Тимчасовим урядом, щоб визначити державний устрій Росії після падіння монархії. Але оскільки ці вибори дали більшовикам лише 24,5%, то сенсу в такому представницькому органі, з погляду Леніна, не було. Тим більше що депутатами Установчих зборів стали такі постаті, як учорашній голова Тимчасового уряду Керенський, отамани Дутов і Каледін, ба навіть український військовий генеральний секретар Симон Петлюра. Більшість мали есери, навіть головою Установчих зборів було обрано есера Чернова.

Ну що ж: якщо демократія не підтримує більшовиків, то тим гірше для демократії! У руках більшовиків була військова сила, а гаяти час на «порожні балачки» вони не збиралися, тож Установчі збори розігнали одразу ж у день їхнього відкриття.

Найближчий сподвижник Леніна Троцький був відвертим: «Не можна, кажуть, сидіти на багнетах. Але й без багнетів не можна. Нам потрібен багнет там, щоб сидіти тут... Вся ця міщанська сволота, що зараз не в змозі стати ні на ту, ні на іншу сторону, коли дізнається, що наша влада сильна, буде з нами... Дрібнобуржуазна маса шукає сили, якій вона повинна підкорятися. Хто не розуміє цього, той не розуміє нічого в світі, ще менше — у державному апараті». Так, саме «міщанська сволота», що «шукає сили, якій вона повинна підкорятися», на довгі роки стане головною опорою Російської імперії в її більшовицькому виданні.

ПРАГНЕННЯ КАР'ЄРИ Й ЗБАГАЧЕННЯ ВИЯВИЛОСЯ ТАКИМ СИЛЬНИМ У НАЦІЇ, ЯКА НЕ ДО КІНЦЯ ВИРОБИЛА СВОЮ ДЕРЖАВНУ ЕЛІТУ, ЩО Й АСИМІЛЯЦІЯ СТАЛА ПРИЙНЯТНОЮ

Щоправда, треба сказати, і раніше, за Романових, російська верхівка висловлювалася в такому самому дусі. Імператриця Алікс надихала свого найяснішого чоловіка: «Дай їм тепер відчути твій кулак... Нам потрібен батіг... Така слов'янська натура — велика твердість, навіть жорстокість і разом із тим гаряча любов».

Однак принципова відмінність між останніми імператорами й першими народними комісарами полягала в тому, що імператори тільки просторікували й нічого не робили. А комісари діяли ще страшніше, ніж обіцяли. Червоний терор, Велика чистка, Голодомор, ГУЛАГ та інші «радощі» радянського способу життя ще були попереду.

Але якщо Росія швидко й охоче визнала хазяїна в цьому новому шаленому вершникові, який її осідлав, то в Україні все було інакше: селянство, що становило кістяк українського населення, абсолютно не сприйняло більшовизму з його доктринальною відмовою від приватної власності. Більшовиків в Україні було лише 4–5 тис. (переважно на Донбасі). Для порівняння: тільки українських есерів було 300 тис. Більшовики в Україні могли спергтися лише на російських робітників у промислових центрах Сходу та на єврейську босоту в містах і містечках, яку вельми приваблювала більшовицька теза про «інтернаціонал» і загальну рівність.

Але Росія конче потребувала України. Вона зади-халася і терміново потребувала українського хліба й вугілля. А оскільки українці не бажали вступати до «пролетарського інтернаціоналу», то — тим гірше для українців! — хліб і вугілля в них слід було відібрати. І якнайшвидше.

Але ж як тут відібрати без українського національного антуражу? Тому вже 29 грудня 1917 року Раднарком РРФСР офіційно визнав проголошену більшовиками в Харкові Українську Народну Республіку Рад, на червоному прапорі якої в лівому верхньому куті фігурував жовто-блакитний прямокутник. Територія УНР Рад охоплювала східні області України, а столицю став Харків. Росія могла вперше випробувати тактику допомоги «братнім режимам» — ніяких агресій, тільки братня допомога!

Так на початку 1918-го розгорілася перша у XX столітті російсько-українська війна.

ЧОМУ РОСІЯ ВОЮЄ З УКРАЇНОЮ?

Ситуація була незвична для обох сторін. З одного боку, Україну та Росію формально вже нічого не пов'язувало: зі зреченням останнього Романова та поваленням династії жодні Березневі, Коломацькі або Решетилівські статті вже не діяли (адже всі вони базувалися на присязі чинному цареві та його нащадкам). З другого — і Гетьманщини вже давно не існувало, хоча й скасована Єкатеріною II вона була незаконно, адже попередники імператриці на престолі в тих самих Статтях щоразу обіцяли поважати всі традиційні права та вольності Війська Запорозького й міст Малоросії.

У російській свідомості, привченій до того, що «малороси» — це частина загальноросійського народу, причому частина тиха й компліментарна, мусив постати несумісний із життям когнітивний дисонанс: якщо такі так і «вони» (малороси) є просто частиною «нас» (росіян), то як же вони можуть хотіти від «нас» відокремитися?! Це ж неможливо, бо як може, умовно кажучи, «нога» відокремитися від «організму»? Але якщо справді хоч на мить припустити, що «вони» (малороси) такі окремий народ, то це негайно каталізує всі російські внутрішні суперечності й комплекси, повністю руйнує звичний «руській мір» і знищує усталену картину світу та свого місця в ньому. Тому для росіян єдиним способом порятунку від ментальної катастрофи було вдавати, що «окремих» малоросів немає «и быть не может», а всі їхні самостійницькі устремління (як і культурно-мовні відмінності) — це виключно закордонні інтриги.

Саме така рятівна психологічна конструкція завжди слугувала ширмою для доктринальної та економічної залежності Росії від України. Як заєць із відомої байки потребував жаби, щоб не почуватися найбільш переляканим у лісі, так і «великорос» потребував «малороса», убогого, безграмотного «молодшого брата», «недоросіянина», поряд із яким можна було б почуватися істотою вищого ґатунку.

ЯК СТВОРИЛИ МАЛОРОСІВ?

На початку XX століття в Росії міста з більш «європеїзованим» населенням дисонували з величезним відсталим селянським морем. В Україні цей дисонанс був іншим: міста були російськими й розвиненішими, а селянське море довкола — українським і,

звісно, відсталим. Після українського спротиву імперії в часи Визвольних змагань Росія була змушена піти на поступки у вигляді політики «українізації», але то був лише тимчасовий відступ — передвісник подальшого російського наступу на українську ідентичність. Радянський режим не був би таким успішним, якби хоча б іноді не надягав на залізний кулак оксамитову рукавичку.

А після століття зусиль у сфері «антропоморфної» політики імперія досягла колосальних успіхів, які й визначили долю українського народу на століття наперед: були створені «малороси» — певна етномовна група, абсолютно компліментарна за своїм самовідчуттям.

Малороси не бажать бачити себе у відриві від «старшого брата», терзаються комплексом неповноцінності й бояться самостійного існування. А тому саме вони були й залишаються надійною опорою імперії в Україні та лютим ворогом будь-яких національно-визвольних устремлень.

Для селян найефективнішим інструментом такого «антропоморфіну» спочатку було російське православ'я, а згодом соціалізм із його закликом розділити панську землю. Ці два чинники й стали засобом «малоросизації» українського селянського народу. Неважко здогадатися, якою могла бути еліта такого «змалоросизованого» народу. Вона звично дивилася в бік Росії, чекаючи її схвалення та підтримки, бо саме там було осереддя її релігії (чи православ'я, чи соціалізму — яка, зрештою, різниця?). Відтоді й аж дотепер українські політики традиційно жорстко детерміновані цією обставиною.

ПОСТАННЯ САМОСТІЙНИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ, А НЕ КОМПЛІМЕНТАРНИХ «МАЛОРОСІВ» СПРИЧИНИЛО КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС СЕРЕД РОСІЙСЬКИХ ЕЛІТ І ЗРУЙНУВАЛО УСТАЛЕНУ КАРТИНУ СВІТУ

І в 1917-му, і в 1991-му старій Росії вже не існувало, Україна була вільна. Але купка балакунів та писак і далі поводилася так, ніби все було по-старому, ніби якась міфічна Нова Росія (демократична! — чи можна вигадати більший оксюморон?) могла змінити своє ставлення до «молодшого брата» й ніби вона могла мати хоча б якісь права на Нову Україну.

За радянської влади Росія — як переможниця — реалізувала своє «право сильного». Вона будувала шахти й заводи в Україні, бо їй було вигідніше так видобувати та використовувати українські ресурси, зводила мости й прокладала дороги, бо так їй було зручніше вивозити здобуте, а не тому, що думала про промисловий розвиток українських земель. Росія відкривала школи та інститути, бо освіта була інструментом русифікації та давала змогу підготувати фахівців для викачування ресурсів з України, а не тому, що переймалася культурним і духовним розвитком українців.

У відносинах України й Росії нічого не мінялося століттями. Росія пристрасно знищувала все, у чому Україна перевершувала її, а звівши Україну до нікчемного становища, із задоволенням глузувала з її «недорозвиненості». Це так «зворушливо»: спочатку знищити систему загальної освіти Гетьманщини, а потім оголошувати українських селян «неписьмен-

Архітектори поразки. Українські соціалісти за ідеологічними суперечками проґавили більшовицьку загрозу на Сході країни

ним бидлом»; спершу століттями утискати й забронювати українську мову та будь-які її культурні прояви (книжки, театр, пресу, освіту), а потім дорікати українцям відсутністю високої української літератури світового значення. Відчайдушно ламати українську національну ідентичність, а потім кричати про «селоцтво» та «українську меншоваргість». Українці вважалися «недоросіянами»: що за Александра II, що за Брежнєва. Російська адміністрація, увійшовши до Галичини, ешелонами слала до Сибіру місце-ву інтелігенцію: що в 1915-му, що в 1939-му. Кар'єру в Росії робили тільки колабораціоністи-«малороси»: що Паскевич із Кочубеєм, що Чубар із Щербицьким.

ЧИ Є ЖИТТЯ ПІСЛЯ «МАЛОРОСІВ»?

У певний момент — за брежнєвської «епохи золотого спокою» — здалося, що Україна вже не опирається. Що взагалі могла зробити Україна для свого порятунку в ситуації, коли її інтелектуалів було багаторазово викошено, вигнано, просіяно й знову викошено? Коли її селянам-землевласникам зламали хребет? Коли ім'я вкрали, минуле перекурили, а культуру заборонили та профанували? Коли вживання рідної мови сприймалось як політична нелояльність до влади? Коли виросло вже третє покоління, яке не знало іншої реальності, крім радянської?

Здавалося, більшість українців цілком щиро сприймають радянську владу як «свою», законну та легітимну. Вони жили за Брежнєва досить непогано, іншого життя не бачили, а про жахи попередніх десятиліть їм було заборононо знати. Влада хотіла, щоб вони зробилися «росіянами», і вони старалися. Училися працювати по-російськи, розмовляли по-російськи, лягали по-російськи. Звикали по-російськи пишатися могутністю імперії, а історію цієї імперії вже природно сприймали як власну. В епоху Брежнєва переважна частина українців уже вважала себе «російськими-радянськими», і тепер вони про Грозного, Мініна з Пожарським, Петра I, Суворова, Леніна, Сталіна і Брежнєва думали — «наше», а про Мелетія Смотрицького, Сагайдачного, Мазепу, Петлюру та Шухевича — «їхне».

Найактивніші українці поспішно русифікувалися, щоб полегшити здобуття кар'єри собі та своїм дітям. У ті роки жартували: якби раптом знову почалася політика «українізації», то євреї заговорили б українською за рік, росіяни — за три, а з українцями довелося б помучитися не менш як десятиліття. Українці вже були «навчені»: вони генетично пам'ятали, що робить Росія з тими, хто повірив її облуді та розслабився.

У сити епоху брежнєвської стагнації, яку сам режим називав «стабільністю», русифікація в Україні спиралася не тільки на росіян, які в 1970-х роках становили не менше ніж 20% населення республіки, а й на мільйони «малоросів» — етнічних українців, русифікованих у культурному, ментальному та мовному сенсі.

Що могли протиставити цьому українці? Підсвідому або свідому пам'ять про малу батьківщину, мову, пісню. Ще був радянський провінційний канон українського: українська радянська література, історія УРСР, представницьке мистецтво в жанрі «вірсько-верьовки» з капелою бандуристів, ну і, звісно, яскравий етнографічний костюм для піднесення короваю підстаркуватим посадовцям від аборигенів. Однак такі зберігалося щось заховане в перекуреній українській душі, що в потрібний час і в потрібному місці заявило про себе — й український Фенікс таки воскрес.

КОЛИ НЕ БУДЕ «МАЛОРОСІВ»?

На початку 1990-х радянської Росії — СРСР — формально не стало. Тепер уже йшлося про існування двох нових незалежних держав: України та Росії. Але Нова Росія, по суті, нічим не відрізнялася від старої, імперської. Однак Нова Україна, на жаль, також мало відрізнялася від «малоросійської»...

Нічого не змінилося за роки після проголошення української незалежності. І тому в 2014-му Росія знову прийшла в Україну за «здобиччю» для побудови чергової імперії. А Україна знову торгувалася, закликала, обурювалася... І нічого не робила. Росія відтяла Крим, Схід, а українські політичні еліти у ставленні до агресора мислили себе в російській парадигмі.

Варто знову нагадати собі питомі риси українських «малоросів»: вони не бачать себе у відриві від «старшого брата», їхній інтелектуальний багаж формується через російську мову, вони боягузи, сповнені комплексів і страху відповідальності, а тому є надійною опорою імперії і ворогом будь-яких україноцентричних устремлінь. Не страшно, коли це асоціюється з конкретними прізвиськами — страшно, якщо це асоціюється з політикумом.

Чи можна побороти українські «малоросійські» комплекси?

А пам'ятаєте, як у лютому 2014 року на сцену революційного Майдану вийшов на той час ще нікому не відомий хлопець і сказав тодішнім «лідерам»: можете домовлятися з ким хочете й про що хочете, а ми завтра йдемо на штурм. У цей момент історії шляхи українців і «малоросів» наввіки розійшлися. «Сценічна опозиція» тоді навіть не встигла очолити процес повалення Януковича — настільки той швидко втік.

Епоха «малоросів» в українській політиці скінчилася, і для історії немає значення, чи вони це усвідомлюють і скільки планують ще бути при владі. Та сторінка української історії вже перегорнута. А для україноцентричних лідерів усе тільки починається... ■

Місія третього покоління

Ірина Рева, науковий співробітник Інституту імені Олександра Поля

Скільки часу потрібно для подолання українцями постгеноцидного синдрому

Зламана воля. Українська людина доби більшовицької доби відрізняється від радянської людини вмінням бути господарем свого життя, вірою в ефективність власної дії, праці

Днями, гуляючи із сином у рідному нашому місті Дніпрі, натрапила на цікаву бабусю років 80. Вона з радісним подивом відреагувала на те, що п'ятирічна дитина добре говорить українською.

«Раніше, — каже, — було соромно розмовляти нею. А тепер нормально, тепер українською по телевізору говорять, і по радіо. Щоправда, пишу я краще російською, українською важко». — «Вас же, мабуть, у школі вчили російською, і на роботі всю документацію нею вели, — підтримую цікаву для мене як дослідника розмову, — а українську вважали за «другий сорт». Мій знайомий фотокореспондент розповідав, що в 1970-х у Дніпропетровську, почувши від нього українську, дехто відразу ліпив зневажливий ярлик — «бидло». Боротьба з «націоналізмом» була нещадна...

Почувши слово «націоналізм», бабуся перейшла в захисну позицію: стала переконувати, що українець повинен говорити і своєю, і російською. І хоча я цілком поділяю підхід «що більше мов, то краще» (щоправда, англійську в ролі другої державної вважаю для України перспективнішою), проте виразно відчула, що співрозмовниця згортає діалог. Хоча до того уродженка козацького селища Обухівка на Дніпропетровщині охоче розповідала про себе, скаржилася, що онуки більше розмовля-

ють російською, як і її діти... Підсвідомий страх людини радянського часу бути звинуваченою в націоналізмі зробив свою справу.

У 2003–2008 роках співробітники Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка провели цікаве дослідження. Опитали 1 тис. українців, яким у 1932–1933 роках було від одного до семи років. Одна половина тих людей провела дитинство на територіях, де був Голодомор, а друга — де не було. Результати виявили досить суттєву відмінність особистісних рис представників двох груп. Постраждали від Голодомору були не здатні захистити себе в конфліктних ситуаціях, менш амбітні, із заниженою самооцінкою, почувалися менш задоволеними життям, виявляли схильність до депресій, фобій та психосоматичних розладів. Але найдивовижніше — жертви Голодомору меншою мірою сприймали себе як українців та патріотів.

Відчуття «відчуженості від України та її національних інтересів» спостерігалось в 63% респондентів, які пережили Голодомор, та в 7% опитаних у контрольній групі. При цьому українофобські настанови мали так само 63% опитаних в основній групі й 3% респондентів у контрольній. Люди, які пережили Голодомор, більшою мірою сповідували радянські комуністичні цінності («не висовуватись», «бути як усі», «не бути націоналістом», вірність ідеалам «про-

летарського інтернаціоналізму»), хоча для здорового глузду це бачиться дивним. Чому жертва не засуджує агресора, а навпаки, наслідує його поведінку?

Тому що між жертвою та агресором встановлюються особливі стосунки. Детально цей механізм висвітлювали американські дослідники: психіатр Френк Окберг, психологи Ді Греєм, Една Ролінгз, Роберта Різбі, польський психіатр Антоній Кемпінський та шведський криміналіст Нільс Бейерут, що дав явищу назву, яку підхопили західноєвропейські та американські журналісти: «стокгольмський синдром».

Назва походить від подій у Стокгольмі, коли захоплені терористами чотири працівники банку провели в полоні кілька днів, при цьому терористи загрожували знищити їх. Після звільнення заручників виявилася несподівана річ: жертви заявили, що боялися не викрадачів, які «нічого поганого їм не зробили», а поліції. Власним коштом винаймали адвокатів для своїх кривдників, а потім товаришували з ними сім'ями. Феномен, коли жертва починає симпатизувати агресору або навіть ототожнювати себе з ним (ідентифікація з агресором), і прийнято називати «стокгольмським синдромом».

У бюлетені ФБР за 2007 рік оприлюднені результати дослідження понад 4,7 тис. випадків захоплення заручників. Ознаки «стокгольмського синдрому» зафіксовано у 27% постраждалих, решта американських потерпілих виявилися стійкими до «харизми» агресора. Висновок: не кожна людина схильна потрапляти в психологічну залежність від того, у чийх руках опиняється її життя. Усе залежить від стійкості цієї особистості, а вона, своєю чергою, — від попереднього життєвого досвіду: пережитих людиною (особливо у дитинстві) психологічних травм, її зрілості, здатності до суб'єктивних учинків та критичного мислення, від фізичного стану та від обставин самої ситуації насильства.

«ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ» XVIII–XIX СТОЛІТЬ

Що відомо про попередній, дорадянський, травматичний досвід українського суспільства? Із цим запитанням я звернулася до фахівця з історії економіки — директора Інституту економічних та суспільних досліджень імені Олександра Поля, кандидата історичних наук Володимира Панченка.

«Після падіння Київської Русі понад дві сотні років частина українських земель існувала в межах української держави під назвою Галицько-Волинське князівство. Потім ці землі ввійшли до складу Великого князівства Литовського, пізніше — Речі Посполитої. У середині XVII століття на Придніпров'ї утверджується єдине на той час державне утворення з домінуванням українського етносу — Козацька Україна. Тут не було ні панства, ні кріпацтва, а козацькі податки (плата за користування землею, захищеною від загарбників) для селян не були обтяжливими», — каже дослідник.

«Після Переяславської ради влада московських царів поступово почала поширюватися й на козацькі вольності. Першим із них запровадив економічні санкції щодо українських купців, які раніше успішно торгували з Польщею, Німеччиною та Сходом, Пётр Алексєєвіч. У 1701 році він заборонив возити до балтійських портів (Риги, Данцига й Кенігсберга) низку продуктів, що їх виробляли українці. Відтепер наші

товари дозволялося експортувати лише через далекий Архангельськ, куди дістатися можна було тільки взимку, коли замерзали болота.

Своєю чергою, до України заборонялося ввозити закордонні панчохи, золоті й срібні нитки, дорогі шовкові тканини, цукор, фарби, полотно, тютюн, бо в Росії централізовано засновувалися фабрики з виготовлення такої продукції, яким треба було забезпечити ринок збуту. Це, зокрема, призводило до підпорядкування українського купецтва російському, яке мало доступ до дешевого та якісного імпорту й виступало посередником (напрошується паралель із тим, як у 1970–1980-х українці їздили до Ленінграда й Москви купувати хороші речі та дефіцитні продукти). На українсько-російському кордоні запровадили додаткове мито на користь царської скарбниці... Тобто системні викачки з українського бюджету до Росії починалися вже тоді, але ще не було створено «газотранспортної системи» і керувати нами не було так просто», — вважає історик-економіст.

ОТРИМАВШИ СИГНАЛ У ВИГЛЯДІ «МАЛЕНЬКОЇ ДОБРОТИ», ЖЕРТВА ЗОСЕРЕДЖУЄТЬСЯ НА ПОЗИТИВНИХ РИСАХ СВОГО МУЧИТЕЛЯ, НАМАГАЄТЬСЯ ЗБАГНУТИ ЙОГО СИСТЕМУ ЦІННОСТЕЙ ТА ПОТРЕБИ

«Не легше жилося й українським селянам. Те, що їхні предки віками мешкали на цих теренах, нікого не цікавило, якщо польському магнатові (за панування Речі Посполитої) чи російському поміщику (після зруйнування Запорізької Січі) сподобався той чи той клатчик землі. «Де документи, які засвідчують, що це твоя земля?» А які документи в козака чи селянина, якщо в давнину діяло право займанщини: хто перший тут «сів» і платить податки, той і господар? Селяни втрачали землю, перетворювалися на підданих, а від часів Єкатеріни II і на кріпаків... Сотні років життя без підтримки національної держави, коли ніхто не гарантував твоїх прав і свобод, а зробити кар'єру можна було лише за умови вірнопідданості, не сприяли формуванню стійкої національної ідентичності».

ЧОТИРИ КРОКИ ВІД УКРАЇНЦЯ ДО УКРАЇНОФОБА

Виникненню «стокгольмського синдрому» сприяють ті самі обставини, що й функціонуванню технологій «промивання мізків», використовуваних у тоталітарних сектах. Насамперед це контроль інформації. З одного боку, він досягається ізоляцією жертви від контактів з адептами інших релігійних учень та носіями інших поглядів (навіть якщо це родичі, друзі) на період, поки жертва «зміцніє у вірі». Із другого — відбувається навіювання. Найуспішніше «правильна» інформація сприймається, коли людина перебуває у зміненому стані свідомості: або чогось боїться (наприклад, демонів-спокусників, смерті, настання Апокаліпсису, покарання за «гріхи»), або має заборону на задоволення первинних потреб (виснажливий піст, недосипання через

нічні молитви, фізичні тортури для «спокутування гріхів», вимушене сексуальне утримання тощо).

У роки Голодомору люди масово перебували в стані звуженої свідомості через виснаження організму та фізичні муки (ноги набрякали, шкіра тріскалася, шлункові соки розідали внутрішні органи). Ні про що, крім їжі, селяни в такому стані думати не могли, але будь-яка інформація, пов'язана з харчами (про «гнізда націоналістів» у сільськогосподарському секторі, «куркулів», які ховають хліб), пробуджувала в них інтерес. Порівняти ці ідеологічні «вливання» з неоднозначними подіями власного життя більшості голодуючих не мала душевних сил.

Одним із ключових чинників формування «стокгольмського синдрому» є сподівання жертви на можливість домовитися з агресором, знайти з ним точки порозуміння. *«Людина, яка отримує добро від того, від кого очікує зла, відчуває себе більш зобов'язаною перед цим благодійником»*, — таке спостереження свого часу зробив Нікколо Макіавеллі. Якщо злочинець раптом виявляє трохи доброти (дає склянку води, не розстрілює, коли пообіцяв убити), в очах жертви цей вчинок набуває гігантських масштабів — це соломинка, за яку можна вхопитися. Маленька доброта від агресора в умовах, коли твоє життя перебуває в його руках, сприймається з неадекватною вдячністю, бо дає надію на виживання.

Психодинаміка засвоєння жертвою «логіки» агресора має такий вигляд. Отримавши сигнал у вигляді «маленької доброти», жертва зосереджується на позитивних рисах свого мучителя, намагається збагнути його систему цінностей та потреби. В умовах загрози життю стимул до такого пізнання дуже великий, а страх обмежує можливості раціональної оцінки. Тому «переливання» чужих цінностей відбувається швидко, некритично й непомітно для жертви. Невдовзі вона починає розуміти, чому злочинець ненавидить поліцію або її рідних — людей, які намагаються звільнити її від влади кривдника. Сприймаючи світ (і себе в ньому) очима агресора, жертва починає вважати, що зловживання стосовно неї «заслужені», у неї виникає відчуття провини, злість на себе тощо. Відомо, що навіть після ув'язнення або смерті агресора жертва може зберігати його систему цінностей або окремі її елементи.

Отже, у «сухому залишку» маємо чотири умови, які сприяють формуванню «стокгольмського синдрому» і про які пишуть усі сучасні дослідники цього явища. Ось вони:

- 1) загроза фізичному та психологічному виживанню;
- 2) маленька доброта, яку виявляє агресор;
- 3) ізоляція жертви (фізична, наприклад загороджувальні заони навколо голодуючих сіл, та інформаційна);
- 4) сприймання дійсності «очима агресора», тобто засвоєння «правильної» інформації, яку він транслює.

Часом дослідників Голодомору дивує, що люди, які пережили жахіття 1932–1933 років, ішли потім воювати «за Сталіна» й помирили героями на фронтах. Що після смерті останнього українці (й ті, хто постраждав від організованого ним штучного голоду, теж!) плакали й не уявляли собі, як їм після цього жити. Моя знайома студентка-історик із подивом аналізувала долю своєї бабусі Тетяни Максименко

(дівоче Скубій) 1922 р. н. із села Бурімка Семенівського району Полтавської області. У Тетяни Захарівни, за її власними свідченнями, під час голоду померли батьки, двоє братів та вісім сестер. Через це дівчина виховувалася в дитячому будинку, де на стіні в її кімнаті висіли портрети «товарищів» Леніна та Сталіна, які нібито піклуються про неї. Сприймавши «доброту» агресора, жіночка все життя дякувала радянській владі, а смерть «вождя» сприйняла як особисте горе.

І це стосується не лише голоду 1933-го. У моєму архіві зберігаються копії щоденника вчителя Олександра Солоного 1911 р. н. із села Кринички Дніпропетровської області. У голодному 1921 році Олександр Євменович утратив батька, матір та старшого брата Федора. У щоденнику він із вражаючою безпосередністю описує свої дитячі відчуття радості й вдячності урядові, коли нарешті його людська база-ва потреба в їжі була задоволена:

«Держава при Леніні тисячі людей врятувала від голоду. Ми харчувалися у відкритій для нас, голодних дітей, їдальні... Вже слово «ура» глибоко увійшло в наші дитячі душі — серця — у нашу пам'ять. Всім дітям села Кринички, як дітям всього радянського народу, із державної їдальні видавали солодку рисову молочну кашу й ароматну солодку каву. А хліб білий-білий. Хліб міцно кожний з нас держить у руках і з радістю їмо-поїдаємо до крихти. Це нас Ленін годував, зберіг від жорстокого голоду... І ми давали дитячу клятву — всім нам бути завжди самовідданими нашої комуністичній партії, уряду, Леніну, народу за турботу».

НАВЧЕНА БЕЗПОРАДНІСТЬ — ТАК НАЗИВАЄТЬСЯ ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ, ЯКА ВНАСЛІДОК ТРАВМАТИЧНИХ СВІТОГЛЯДНИХ ЗМІН ПЕРЕСТАЄ БАЧИТИ СВОЇ РЕАЛЬНІ ШАНСИ НА УСПІШНУ ДІЮ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ

Якби не грабійницька ленінська політика «військового комунізму», введена після захоплення більшовиками України, подолати наслідки посухи було б легше. І не такими страшними були б жертви. Але звідки десятирічна дитина в Радянському Союзі могла про це дізнатися?

Контроль інформації відіграв важливу роль навіть у родинах. Якщо батьки усвідомлювали справжні причини голоду й розповідали про це дитині, попереджаючи, що на вулиці такі речі озвучувати не слід, то любов до вождя та комуністичної партії в неї не розвивалася. Якщо ж батьки самі повірили в непогрішність вождя або боялися репресій у випадку, якщо малеча когось розпатає крамольні думки, то... діти виростили в інформаційній ізоляції, сприймаючи події геноциду «очима агресора». Класичний приклад — формування світоглядної парадигми історика-комуніста Валерія Солдатенка, який за Януковича очолював Інститут нащам'яті.

У 1933-му мамі пана Валерія, як він сам розповідав в одному з інтерв'ю, було вісім років. Вона жила з батьками у Вінниці. Спочатку від голоду загинула її мати. Уражений дистрофією батько повіз знесилену дитину на Донбас, де, як він чув, жилося лег-

Вільна генерація. Ключову роль у Майдані відіграли люди покоління, максимально віддаленого від геноциду

ше. Виконавши останній свій задум, на станції Краматорськ дідусь пана Валерія помер. Дівчину, яка вже не трималася на ногах, забрали до дитячого будинку, де вона вижила. Вижила завдяки піклуванню влади, яка знищила її батьків. Осиротіле дівча перейнялося вдячністю до нового режиму.

«Про 33-й завжди згадувала з глибокою тугою, невгасимим болем, однак ніколи зі злістю, ненавистю (хай абстрактною) до винуватців її тяжкої долі, — розповідає історик. — Можливо, серед уроків людяності (і, безумовно, ідеологічних теж. — Авт.), які я пізнав упродовж свого життя, ті, мамині, були не просто хронологічно першими, а й найфундаментальнішими, визначальними». Це приклад побутової передачі спотвореної історичної пам'яті та історичної травми від одного покоління до іншого.

НЕПЕВНІ 1970-ТІ

Дехто схильний вважати, що хрущовська «відлига» 1960-х та брежнєвські 1970-ті, коли «садили», але тихенько й масово не вбивали, були роками поступової гуманізації радянської тоталітарної машини та переходу до демократії. Мовляв, якби не Горбачов із його «перебудовою», СРСР не розвалився б, а потроху еволюціонував би до статусу цивілізованої країни зі справжнім верховенством права та кульгом вільної особистості. При цьому вважається, що «затишшя» 1960–1970-х було результатом гармонізації суспільства, вирішення соціальних конфліктів та культурного розквіту.

Але про нездоровий стан травмованого Голодомором і репресіями суспільства свідчило масове поширення крадіжок на державних підприємствах, починаючи від канцелярських товарів, кількох грамів спирту, призначеного для протирання обладнання, пакета цукерок чи «палички» ковбаси й закінчуючи камазними нормами зерна, цегли, металу тощо. Ледь не кожен вважав за обов'язок поцупити в держави що-небудь, бо «все ж навкруг колгоспне — значить усе моє». Логічним продовженням цього явища дехто з дослідників вважає корупцію 1990-х. Це було наслідком травми від розкуркулення та реквізиції («усуспільнення») майна в 1930-х, коли люди почувалися пограбованими та підсвідомо бажали помститися кривдникові (державі). Серед джерел цієї побутової й адміністративної kleптоманії досвід Голодомору. У ті страшні роки від уміння хитро приховати харчі від «червоної мітли» (так називали комуністів-реквізиторів), поцупити качан кукурудзи з колгоспної комори або й просто відібрати хлібину в ні в чому не винної людини, яка заробила її чесною працею, часом залежало життя своє, дітей, рідних... Це навички виживання, які глибоко закарбовуються в підсвідомості й ніколи не зникають безслідно.

Іншим боком тієї проблеми був страх представників партійної номенклатури втратити доступ до спецрозподільників, лікарень, санаторіїв та інших благ. *А раптом знову Голодомор? За будь-яку ціну треба залишатися в партії, Бог із нею, з рідною мовою, я промовчу, якщо мені щось не подобається, зате я буду в безпеці...*

У 1970–1980-х вітчизняні дослідники спостерігали небачену в традиційному українському суспільстві епідемію алкоголізму, наркоманії та суїцидів. До речі, відкритою для дослідників статистика суїцидів стала лише із середини 1980-х, на той час кількість самогубств у СРСР сягала 29,7 на 100 тис. населення. Найвищий рівень суїцидів та алкоголізації спостерігався на Сході України, де експеримент із виведення радянської людини просунувся далі, ніж у західних регіонах.

Чим відрізняється українська людина, наприклад селянин, доби більшовицької доби від радянської людини? Вмінням бути господарем свого життя, вірою в ефективність власної дії, праці. Так, наприклад, свідок Голодомору Павло Леонтійович Машовець із Києва описує, як його дід, маючи в руках лише граблі та лопату, створив потужне господарство, яке потім зруйнували більшовики. Масштаби голоду віднімали в людей віру в можливість щось змінити власними діями. «Думки, що я нічого не можу зробити, що мільйони людей гинуть від голоду, що це стихія, привели мене до повного відчаю», — наводить слова свідка тих подій психолог Любов Найдьонова.

ПІСЛЯ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ВНАСЛІДОК ВІЙНИ З РОСІЄЮ СВІДОМИХ, АКТИВНИХ УКРАЇНЦІВ, ПОБІЛЬШАЛО. ПЕРЕВАЖНО ЦЕ Є ПРЕДСТАВНИКИ ТРЕТЬОГО-ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІНЬ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНОЦИДУ

Типова ситуація 1933-го: на очах у батька гинуть голодною смертю його діти, а він нічого не здатен вдіяти. Чи може він поважати себе після цього? Навчена безпорадність — так називається поведінка людини, яка внаслідок травматичних світоглядних змін перестає бачити свої реальні шанси на успішну дію та самореалізацію. Навчена безпорадність породжує корупцію, бо людина апріорі почувається нездатною протидіяти насильству. Навчена безпорадність породжує безробіття та зловживання з боку керівництва підприємств, бо працівник із «психологією жертви», навіть маючи високу кваліфікацію, не вірить у свою здатність самостійно знайти нову хорошу роботу. Навчена безпорадність породжує відчай, алкоголізм, наркоманію, самогубства...

Дуже непростими були в 1970-х міжнаціональні відносини. Наслідки русифікаторської політики того часу спостерігаємо й сьогодні. Жіночка років 60 з гаком, запитавши мене про щось, низує плечима: «Ой, я по українски не розумію. Я з Росії приїхала». При цьому з'ясовується, що в Україні вона живе вже понад 40 років... Що за дивна нездатність «руських» до навчання? Інший приклад. Тролейбус, у якому я їхала, поламався. Пересідаю в наступний і починаю шукати квиток, щоб пред'явити його новій кондукторці. Одна з пенсіонерок, яка сидить поруч, напівжартома досить голосно радить кондукторці: «Нехай бандерівка заплатить двічі». Вона явно очікувала, що пасажирки схвально відреагують на жарт, але ніхто не засміявся. Я вголос дивуюся, чому це я бандерівка. «А як же? У мене чоловік із Вінниці, я знаю вашу вимову: маю йти, маю робити...» Я ще більше дивуюся, бо таких слів не казала та й загалі

вони мені не властиві. Але тут мене шалено здивували інші пасажири тролейбуса, які одноставно піднялися на мій захист. «Чого ти за нього вийшла, якщо не любиш бандерівців?» — поцікавилася інша пенсіонерка. «А ми в Дніпрі тут усі бандерівці», — підхопився могутній сивий чоловік... Треба було бачити вираз очей нелюбовельки бандерівців — повний когнітивний дисонанс.

Це було навесні 2015-го, після Євромайдану...

МІСІЯ

А восени 2013-го все було зовсім інакше. Був грудень. Я йшла Хрещатиком із презентацією своєї книжки «По той бік себе: соціально-психологічні наслідки Голодомору та сталінського терору», йшла крізь натовп людей із жовто-блакитними стрічками та стрічками Євросоюзу. Щойно, посилаючись на фахівців, розповідала в аудиторії, що травма геноцидом за три-чотири покоління поступово сходить нанівець, і намагалася сама в це повірити. Сповнена вражень від спілкування з іншими дослідниками, навіть не усвідомила в той момент, що ці люди навколо мене роблять те, про що я кілька хвилин тому розповідала в майбутньому часі...

У середині березня минулого року я провела опитування серед мітингувальників на площах Дніпропетровська щодо того, як, на їхню думку, події Євромайдану вплинули на українців. (Якщо хтось не знає, у Дніпрі люди також виходили на вулиці, а 2 березня біля Дніпропетровської ОДА зібралося щонайменше 15 тис. мешканців міста, які протестували проти окупації Криму.) Більшість людей говорили про почуття гордості від того, що вони українці, про зростання колективної самооцінки, про згуртування раніше розпорошеного українського суспільства, про подолання громадянами страху дії (та подолання зневіри в ефективності власної дії), страху перед владою та бажання її контролювати, про зміну ставлення до Росії тих громадян, які раніше були її сліпими прихильниками.

Звичайно, це не привід для бездіяльного оптимізму, який запанував після революції 2004-го. Економічні реформи відбуваються мляво. Відчутні для гаманця неуспіхи влади в економіці вже змусили деяких равликів ідентичності знову заховати свої ріжки. Але це життя. Два кроки вперед, один назад, три вперед... Головне, що після Євромайдану та внаслідок війни з Росією нас, свідомих, активних українців, побільшало. Переважно це і є представники третього-четвертого покоління постраждалих від геноциду. Пройшовши через Євромайдан (я кажу не лише про безпосередніх учасників збройного протистояння, а й про тих, хто в найстрашніші хвилини жив онлайн, співчував, допомагав), ці молоді люди здолали комплекс наведеної безпорадності, поборолі предківські страхи, перестали боятися бути собою, показувати свої таланти, відчули себе господарями власних дол, пізнали радість дії та взаємодії, справедливої боротьби та перемоги...

І тепер вони мають місію. Облаштувати своє життя в справедливості. Навчитися бути успішними та щасливими тут і тепер, у своєму (а не чийось майбутньому) житті. І передати життєвий сценарій бійця-переможця своїм дітям. Лише тоді «прокляття» геноциду буде подолано. І наше минуле нас відпустить. ■

К Н И Г А Р Н Я

10–17 ЖОВТНЯ

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

13 жовтня, 18:00 — дискусія

«Підліткова антиутопія:

книжки-попередження чи джерело

невмотивованої жорстокості»

за участю Володимира Арєнева,

Тетяни Щербаченко, Олега Сіліна та

Олени Судакової. Презентація роману

Володимира Арєнева

«Порох із драконових кісток».

14 жовтня, 18:00 — Духовність на час
війни: презентація книжки військового
капелана Андрія Зелінського «Соняхи».

Спільно з Видавництвом Старого Лева.

15 жовтня, 18:00 — презентація
видання «В'ячеслав Липинський та його
доба. Науковий збірник (за редакцією
д-ра іст. наук Юрія Терещенка). Кн. 4».

Спільно з видавництвом «Темпора».

16 жовтня, 18:00 — презентація
найважливішої книжки ХХ століття —
перше українське видання роману

«Улісс» Джеймса Джойса.

За участю Наталі Жлуктенко,

Олексія Жупанського

та Євгенія Стасіневича. Спільно з

Видавництвом Жупанського.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

14 жовтня, 18:00 — презентація
книжки «Новий цифровий світ».

Львів (просп. Свободи, 7):

14 жовтня, 18:00 — КОЛО КНИЖКИ:

зустріч із підлітками, обговорення
книжок. Спільно з Центром дослідження
літератури для дітей та юнацтва й
організацією «Пласт».

17 жовтня, 18:00 — зустріч із
україністкою проф. Джованною Броджі

(Італія), розмова про її переклади

віршів Тараса Шевченка, про

співупорядковані нею книжки «Taras

Ševčenko. Dalle carceri

zarište al Pantheon ucraينو»

(«Тарас Шевченко. З царських казематів

до українського пантеону») (Мілан,

2015) та «Ukraine. Twenty Years after

Independence» («Україна. Двадцять

років незалежності») (Рим, 2013).

Харків (вул. Сумська, 30):

10 жовтня, 18:30 — круглий стіл «Хто

кращі керівники — чоловіки чи жінки.

Гендерна рівність чи нерівність?»

13 жовтня, 19:00 — дискусія «Книжки,

якими я б ніколи не підпирав диван».

Доповідачі Людмила Рудик, Святослав

Бартош.

15 жовтня, 18:00 — презентація

книжок Євгенії Сенік «Письмовий стіл»

та «Przepraszam, навчи мене ніжності».

Спільно з видавництвом «Крок».

Інформацій партнер

Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в
Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Прокляття меншовартості

Ігор Лосєв

Чому малоросійство культивує поразку

Малоросійство історично виступало гібридною формою світогляду, притаманною вищим верствам України, що мали подвійну лояльність: як до власної батьківщини, так і до імперського «отечества». Малоросійство вирізняється подвійністю світовідчуття і є не якоюсь виразною позицією, а радше емоцією, настроєм, що може швидко змінюватися. Воно не певне й нестійке, це хвиля, момент, щось скороминуще. Малоросійство — стан душі, особливий ментальний комплекс, що є уособленням глибинної внутрішньої залежності від імперії, а також підсвідомого панічного страху перед нею.

Те, що в українській культурі стали називати малоросійством, у білоруську війшло як західнорусизм практично з тими самими конотаціями.

Український дослідник Юрій Барабаш писав: «Найсильнішим засобом впливу на білоруську і українську національну самосвідомість у душі західнорусизму і малоросійства була і залишається цілеспрямована наркотизація цієї самосвідомості за допомогою щеплень різного роду міфологем, побудованих на ідеї спільності «трьох братніх народів»: спільні етнічні корені, спільна історична «колиска», мовна близькість, спільна віра, спільний монарх чи генеральний секретар, спільні комуністичні ідеали, «радянський народ як нова історична спільнота» і т. п.; в культурній царині це «спільноруська» і «єдина радянська» культури (часто в тому ж самому сенсі застосовувалося ще визначення «вітчизняна») чи, наприклад, концепція замкнутої, «східнослов'янської культурної спільності», штучно відокремленої і відчуженої від культури західнослов'янської, в першу чергу польської і тим більше від Заходу в цілому». Це продукує доволі розмиті уявлення про характер і значущість української культури, власної історії та національної ідентичності, змушуючи сприймати себе самих не як самостійний феномен, а як додаток до іншого, більш універсального явища.

Носії цієї форми самосвідомості ставляться до колишньої імперії як до своєї вічної метрополії, з якою постійно звіряють власні оцінки, настрої, уявлення тощо. Вона залишається для них орієнтиром на всі часи. Тому малорос — це завжди людина вторинна, якась погіршена копія оригіналу, носій тавра меншовартості. Він може бути суб'єктом історії лише в дуже тісних рамках. І це той випадок, коли зовнішня обмеженість поєднується із внутрішньою. Оскільки малорос зберігав подвійну лояльність (до України й до імперії), він неминуче страждав на двоєдушність. Малорос Гоголь у Петербурзі на запитання шляхетних панянок відповідав: «Я і сам не знаю, яка в мене душа, хохляцька чи російська...»

Малоросійство формувало й формує такі «чесноти», як капітулянтство, пристосуванство та угодов-

ство. Наслідком цього є невміння та небажання жорстко й послідовно захищати національні інтереси та нездатність розглядати їх як найвищу політичну й особистісну цінність.

Сотник армії УНР і визначний український письменник Євген Маланюк стверджував, що малоросійство є капітуляцією ще до початку битви. Це постійна внутрішня готовність до підняття білого прапора, до здачі на милість переможця. Цінності героїчної, незламної боротьби, вірності країні та обов'язку є для його носіїв категоріями чужими й абстрактними, незрозумілими й недоречними. Малороси завжди пишалися своїм «прагматизмом», «реалізмом» і «здоровим глуздом», що на практиці було тим-таки капітулянтством і гідним жалю пристосуванством. Ці особи схильні ухвалювати рішення тут і тепер, під тиском обставин, обмежуючи ними свої обрії, не вміючи мислити на історичну перспективу. Малорос за визначенням є людиною дрібною, глибоко провінційною, позбавленою творчої уяви.

Коли діячі такого штибу опиняються на верхівці влади, на країну чекають провали та поразки, і лише справжнє божественне диво може її врятувати.

Адже зазвичай вони ще мають і напрочуд слабкі вольові якості та мінімізовані аналітичні здібності, що незрідка поєднуються з банальним побутовим боягузством і патологічним побоюванням відповідальності. Малорос абсолютно не здатен кидати виклик обставинам, діяти *contra omnes*, у супереч усюму, підпорядковуючи події своїй сталевій волі.

ПОЛІТИЧНІ МАЛОРОСИ ЛАДНІ «ПОРОЗУМІТИСЯ» З ВІДВЕРТО АНТИУКРАЇНСЬКИМИ СИЛАМИ, ВСІЯКО РЕКЛАМУЮЧИ СВОЮ «МИРОЛЮБНІСТЬ» І «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»

До загибелі УНР значною мірою спричинилося її мало не всуціль малоросійське керівництво з його федералістичними, автономістськими ілюзіями, наївною вірою в порозуміння з російськими «братами», колегами-соціалістами, з російськими «радами», адже в Україні вони також були, а на чолі стояла Центральна Рада. Це керівництво до останнього не наважувалося проголосити державну самостійність.

У найяскравішій карикатурній формі особливості того «проводу» втілював Михайло Грушевський, коли великий натовп киян (солдатів, студентів, службовців і робітників), слухаючи його виступ з балкону Центральної Ради на Володимирській вулиці, вітав керівника гаслом: «Хай живе самостійна

Україна!» і почув від нього у відповідь: «Хай живе федеративна Росія!».

Активний діяч українського національного руху в 1917 році в Севастополі поручик Михайло Михайлик описував цю загальноукраїнську ситуацію так: «Прийшов 1917 рік, коли вже можна було по-свому заговорити, прилюдно читати свою книжку, закладати свої товариства... Вийшли з підземелля і—диво... серед солдатів, матросів, вчорашніх селян виступають тисячі, сотні тисяч, що голосно заявляють під шикання і загрози тих, що їли з одного «котла», про свою приналежність до української нації, зі зброєю в руках добиваються утворення полків, корпусів, армій, Самостійної України... Чи ж не казка це, чи це не сон, чи не засміло це було, чи не передбачав це хоч один зі старих діячів? Ні і ні! Вони вийшли з підземелля, заговорили, писали, мріяли про свою школу, про автономію, мріяли... і чули навколо себе: «Хай живе самостійна Україна», лякалися цього крику, оглядалися... спинялися. Та по троху привикали, придивлялись, побачили дійсність, створену їх же попередньою працею, і крикнули собі: «Хай живе самостійна Україна!» Крикнули і охрипли... Не знайшлося сильної руки, не знайшлося особистості з ідеологією, відповідною цьому гаслу, що взяла б ці тисячі до рук і гасло перевела в життя. А тисячі шукали...

Та так було не лише в Севастополі».

Чимало з описаних тут вад є нинішньою реальністю вже чверть століття формально незалежної України. Згадаймо показово малоросійський режим Віктора Ющенка з його закличками та гаслами без справжніх змін, імітацію національного в шароварно-фольклорній формі у вузьких етнографічних межах. Тоді президент на тлі тотальної деградації та розпаду Збройних сил над усе опікувався запровадженням у них українського церемоніального кроку. Нічого, що гвинтівка заіржавіла й не стріляє, головне, щоб на ній був симпатичний національний «метелик»... Аби були тин, глечики, бриль і вишиванка. Типовий малорос Ющенко навіть не боровся за владу (не для себе особисто, для українців!), капітулювавши ще до початку битви, віддавши все Януковичу! Політичні малороси ладні «порозумітися» з відверто антиукраїнськими силами, всіяко рекламуючи свою «миролюбність» і «толерантність», а фактично безпринципне угодовство.

Петро Порошенко продемонстрував специфічний сучасний варіант малоросійства, яке можна назвати «бізнесючим». В ім'я економічної вигоди охоче жертвують суверенітетом і територіальною цілісністю держави, її політичним престижем та мілітарною спроможністю. Ці бізнес-малороси торгують абсолютно, на їхній погляд, несуттєвими речами: мовою, культурою, історією та національною ідентичністю, себто всім тим, що робить популярною нацією. Якщо Ющенко та подібні до нього були людьми сентиментальними, романтичними й по-своєму закоханими в Україну, то бізнес-малороси жодних сентиментів не мають, тільки бізнес-план і бізнес-розрахунок.

Звідси їхній універсальний ключ до всіх проблем—«договорняк», причому предметом торгівлі може бути геть-усе. Тут і загравання з прихильниками так званої двомовності («Єдина країна—єдина

ФОТО: УНІАН

Декоративний президент. Малоросійство Віктора Ющенка — це етнографічне хобі на тлі ігнорування загроз національній безпеці

страна»), хоча такі підходи в Криму й на Сході вже дали цілком очікуваний результат. У контексті таких «договорняків» Порошенко відмовляється підписувати документ про скасування колоніального мовного закону Ківалова—Колесніченка, незважаючи на те що його другий автор є нині, сказати б, «нотаріально завиреним» зрадником України, котрий активно співпрацює в Криму з російською владою. Потурання російсько-імперському мовно-культурному комплексу реалізується також у призначенні Порошенком на найвищі посади осіб, які абсолютно не володіють, навіть на побутовому рівні, державною мовою України. Може, вони опанували б українську, проте ніхто від них цього не вимагає... На думку керівних малоросів, це дрібниця, не варта особливої уваги.

Малорос завжди пораженець, не переможець. Звідси постійна апологія слабкості України порівняно з Росією, намагання не встати в боротьбі, не перемогти, а за будь-яку (навіть принизливу й шкідливу) ціну домовитися з кремлівським лідером, щось йому здати, чимось (за рахунок України) зацікавити, дарма що метою Путіна, його режиму й російського суспільства є ліквідація Української держави та нації, і на менше вони не погодяться, хоча можуть брати нашу країну не відразу, а частинами, розтягнувши процес у часі, на що й пристало нинішнє малоросійське вітчизняне керівництво. Малоросійська влада—це гарантована поразка, капітуляція і найгірше нещастя українського народу. Чи вдасться нам змінити цей верхній прошарок? Тільки справжня політична боротьба за ідею, а не за місце в парламенті, не за особисту чи партійну квоту на участь у пограбуванні України, не за свою ділянку в загальнокорупційній системі зможе привести до влади нових людей і зламати хребет пострадянській номенклатурі, кланово-олігархічній системі та владному криміналітету. А водночас і малоросійському бомонду, цим паразитарним імітаторам українства в Україні. ■

Геть від себе?

Юрій Макаров

Малоросійство — це підсвідома або навіть цілком свідомо втеча від свободи

Викривати вкотре малоросійство як колективний невроз, здавалося б, не на часі. Після Євромайдану, а надто після прямої російської інтервенції кількість неприхованих москвофілів у суспільстві різко зменшилася, а переконаних патріотів (зокрема, вчорашніх україноскептиків) зросла. Політологи й прості громадяни констатували народження української політичної нації. Відтак давня хвороба, яку визначили й затаврували вітчизняні гуманітарії від Миколи Хвильового до Євгена Маланюка, мала б нарешті остаточно відійти в минуле.

Фальшивий інтернаціоналізм. Український радянський шлях від свободи пролягав через шароварну «дружбу народів»

Утім, успадкований і глибоко вкорінений ментальний дефект не розсмоктався, а, навпаки, почав давати нові паростки. Питання не лише в інтересах тієї частини суспільства, яка професійно була включена в економічні чи культурні зв'язки з колишньою метрополією. Нічого дивного, коли менеджер «головного телеканалу країни», який від самого початку сприймався як філія московського «Первого», заявляє: «Ми роками, тисячоліттями живемо в єдиному духовному культурному просторі. А тепер давайте все відкидати, відрізати. Це навіть не те, що різати під собою сук, а ногу собі пиляти!». Я добре розумію шановану колегу, навіть співчуваю їй: якщо довго перебувати в позі розкаряки, однією ногою стоячи в Києві, а другою в Москві, рано чи пізно з якоюсь із ніг доведеться щось таки робити...

Повторюю, легко зрозуміти тих, хто заробляв гроші або статус чи й те й інше на відносинах із Росією. Байдуже, про що йдеться: експорт-імпорт, інвестиції, спільне виробництво, культурний обмін (назвімо це так, щоби обійтися без обценної лексики). Ще легше ввійти в становище тих, хто безпосередньо був агентом російської влади чи великого бізнесу в Україні. Немає питань і з класичною так званою вагою. Значно складніше знайти спільну платформу з тими, хто досі орієнтується на російські контексти, лаючи, висловлюючи огиду чи втому від дій кремлівської влади, проте не втрачаючи відчуття спорідненості. Антиукраїнські висловлювання напівзабутого громадського діяча, письменника, актора все ще стають подією в нашому просторі — зі знаком мінус, але подією. Коряві списки конкретних небажаних російських гастролерів різних амплуа, до речі, з тієї самої опери. Замість забути, перекреслити, перегорнути сторінку українці все ще намагаються зводити запізнілі рахунки з маразматичною імперією, таким чином визнаючи її актуальність для себе.

Цілком зрозумілі саме сьогодні заклики обмежити контакти з країною-агресором провокують звинувачення в реакційності й неприховану паніку: мовляв, через Росію отримуємо інформацію з великого світу, самі ми, вочевидь, не здатні спілкуватися з ним напямую. Давні спроби поставити російську культуру всього лише в один ряд зі світовими й визначати культурні пріоритети поза московською оптикою досі викликають істеріку.

Ба гірше, попри відчутні успіхи громадянського суспільства, попри масовий героїзм захисників від агресії, попри не менш масову самовідданість учасників волонтерського руху, знову, як і напередодні Майдану, поширюються занепадницькі настрої: «такий ми вже народ», «з цими людьми нічого не вийде» тощо. Значно легше розписатися в колективній неспроможності, ніж шукати способи мобілізації колективних зусиль на рівні окремої громади, галузі чи цілої держави.

Малоросійство — це не просто й не лише москвофільство, тобто зацикленість на цінностях колишньої «єдиної і неделимої». Це внутрішній український феномен. Тим, кому лінки копіюватися в Google, нагадаємо ключові пункти. На початках саме поняття нічого поганого не містило. Після руйнування Києва монголами та евакуації митрополитів Київських до Володимир-на-Клязьмі галицько-волинські князі, чия держава перебувала на підйомі, почали виборювати в Константинопольського патріархату право на власну митрополію. Саме цю територію, незалежну від церковної влади емігрантів до північних князівств, греки назвали «Ма-

лою Руссю» (Μικρά Ρωσία) за аналогією з власними термінами «Мала Греція» (споконвічні землі, еллінський heartland) та «Велика Греція» (спершу грецькі колонії в Середземномор'ї, а згодом уся територія Візантії). І все! Ніякої меншовартості! З часом уявні кордони «Малої Русі» мінялися, а головне, зсунулися акценти.

Хай як неприємно це усвідомлювати, саму доктрину Малоросії й відповідно малоросійства в їхньому актуальному сенсі не було привнесено ззовні, вона народилася тут, у нас. Малоросійство — український винахід. Біля своїх джерел, у XVII столітті, це лише недалекоглядна й безвідповідальна спроба частини місцевих постперелявлаських еліт знайти опору у відстоюванні своєї ідентичності (зокрема, від полонізації) за рахунок чужої опіки замість наважитися реалізовувати власний український проект. Ще раз: цей концепт винайшли руські, а не московські інтелектуали просто через те, що на той час у Московії своїх інтелектуалів не було як таких. Сьогодні легко засуджувати тодішніх київських православних ідеологів, адже в їхній свідомості національна ідентичність суттєво поступалася релігійній, до того ж була надія навіязати дикуватим північним кузенам свої пріоритети, своє бачення держави (включно з перенесенням столиці до Києва), оскільки їхній досвід взаємодії із суверенами вичерпувався більш-менш демократичними звичаями Речі Посполитої. Те, що Москва як спадкоємиця Орди з її вертикаллю абсолютної влади вклаватиме в ідеологему зовсім інший зміст і зовсім інші практики, їм не спадало на думку.

Так, це киянин (хоч і німецького походження) Інокентій Гізель склав Києво-Печерський патерик і, головне, Київський синопсис, де ретельно конструювалася спадковість Русі Володимирської від Київської, а Московії від України. Це кияни Феофан Прокопович, Данило Туптало, він же Дмитрій Ростовський, і галичанин Стефан Яворський, по суті, вигадали (або допомогли вигадати) для Петра I його Російську імперію. Далі: це малороси — випускники Могиланки займалися там культуртрегерством, а малороси Кирило Розумовський та Олександр Безбородько якийсь час адміністрували імперію впродовж її становлення. І вже в XIX столітті малоросійство набуло практично сучасного вигляду: імперія успішно асимілювала й приватизувала всі інтелектуальні внески провінції, покінчила з її претензіями на самобутність і тим більше будь-яку первинність, переписала історію аборигенів на свій смак і дала москвофілам переконливий, проте запізнілий урок здорового глузду. Далі: 200 років культурного живихання й фізичного виснаження в боротьбі з імперією, і не в останню чергу із самими собою.

Політичне й ментальне поневолення визначило типові мотивації та життєві стратегії представників різних верств і рівнів ієрархії в суспільстві, як це ставалося не раз у багатьох колоніях світу. Колоніальний чиновник не може орієнтуватися на інтереси громади, для нього авторитет — губернатор із метрополії та якийсь там міністерство заморських територій. Усвідомлення віреної йому адміністративної одиниці як самоцінної й суверенної суперечить його природі. Колоніальний підпри-

ємець не може не виснажувати ресурси провінції, де він оперує, її майбутнє — відновлення, розвиток, інвестиції в основні фонди й людський капітал — поза межами його горизонту подій. Колоніальний інтелектуал, попри будь-які сентименти до «малої батьківщини», бачить свою реалізацію в культурному контексті метрополії, опинитися там — його найбільша мрія та найбільший успіх. Логіка проста: підданий французької колонії прагнув бути більше французом, ніж самі французи, британської — більше британцем, ніж британці, російської — більше росіянином, ніж росіяни.

Коли Хвильовий ще в 20-ті роки минулого століття проголошував знамениті гасла «Геть від Москви» та «Дайш психологічну Європу», він мав на увазі не зміну одного символічного господаря іншим, а принципову трансформацію парадигми, пророцтва в собі навичок індивідуальної відповідальності. Власне, Євромайдан виразно артикулював практично ті самі змісти.

Євген Маланюк у своєму програмному есеї 1959 року зазначав, що найбільше зараза малоросійства зачепила українські еліти й найменше — так звані широкі маси, маючи на увазі селянство. Але за понад півстоліття, що минуло від часу написання тексту, саме пересічний українець зазнав суттєвих втрат ідентифікації внаслідок керованих згори процесів декласації, розмивання етнокультурної спільноти та масованої пропаганди. Незалежність не припинила деградації, доказом чого є спершу масове голосування за Партію регіонів на Сході, а потім співчуття до агресора. Звісно, воно не було таким тотальним, як стверджує російська пропаганда, але воно було. Відмова від зусиль, надія на «доброту царя» — чи то в особі місцевого урки, чи то в образі далекого тирана — різниця не така принципова.

КОЛОНІАЛЬНИЙ ЧИНОВНИК НЕ МОЖЕ ОРІЄНТУВАТИСЯ НА ІНТЕРЕСИ ГРОМАДИ, ДЛЯ НЬОГО АВТОРИТЕТ — ГУБЕРНАТОР ІЗ МЕТРОПОЛІЇ ТА ЯКЕСЬ ТАМ МІНІСТЕРСТВО ЗАМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

За всієї різниці між поведінкою згаданого типу «еліт» та пересічних «громадян» (у цьому разі доведеться взяти обидва слова в лапки) у їхніх прояхах є спільна риса: покора начальству, соціальна пасивність, нездатність до взаємодії та побудови власних довгострокових планів, неповага до формальних, однакових для всіх вимог. Можна пояснювати це інтоксикацією кримінальною етикою або деградацією соціальних інститутів, але все одно тут ідеться про наслідки саме малоросійства як відмови від себе, втрати суб'єктності.

Сергій Грабовський в одній зі статей характеризує згаданий феномен, послуговуючись інструментарієм видатного психолога та філософа Еріха Фромма, зокрема спираючись на його засадничу працю «Escape from Freedom». Отже, за Грабовським (і Фроммом), малоросійство — це підсвідомо або навіть цілком свідомо втеча від свободи, й у цьому з ними обома важко не погодитися. ■

18 км до окупантів

Станіслав Козлюк, Чаплинка — Чонгар

Хто може проїхати в заблокований Крим

Трохи більше ніж два тижні минуло від початку продовольчої блокади анексованого півострова. За цей час із доріг Херсонської області, що вели до Криму, зникли вантажівки. Узагалі. Під'їжджаючи до умовної буферної зони, вже не побачиш авто з величезними причепами, що сунуть на південь через Чонгар, Чаплинку або Каланчак. Під загрозою зупинки опинився фірташівський завод «Тиган», що працює у кримському містечку Армянськ. На півострові, якщо вірити місцевим, починають зростати ціни. Щоправда, блокада має і зворотний бік: починає зазнавати збитків дрібний (і не тільки) бізнес на Херсонщині. Водночас у регіоні ширяться чутки про контрабанду, що йде через блокпости активістів, та корупцію на них.

НАПІВПОРОЖНЯ ЧАПЛИНКА

Майже полудень. Зазвичай заповнена машинами розбита дорога до Криму вільна. Авто летить ямами й вибоїнами повз поля зі зрошувальними системами й подекуди ще недозбираним урожаєм. Їжджаємо в таке саме напівпусте місто. Кілька будинків, занедбана автозаправна станція на узбіччі. Удалині вже видніється перший блокпост активістів.

На дорозі акуратно розставлені конуси, далі, посеред поля, розбито кілька великих наметів: «Правого сектору» й активістів із Кривого Рогу. Двоє чоловіків в одязі захисного кольору спільно з дашником перевіряють нечисленні автомобілі, що досі курсують між зайнятим росіянами півостровом та материковою Україною. Відкривають багажник. Разом із активістами оглядаємо його, висуваючи заборонені речі.

«Стоїмо тут від 20-го числа. Попервах водії фур намагалися права качати, хотіли проїхати. Але ми не пропускали. Останній далеkobійник поїхав звідси 23 чи 24 вересня. А після цього вантажівки до нас і не потикалися», — розповідає Сергій, активіст ПС.

«У нас тут затишшя. Звісно, частина людей незадоволена. Надто ті, у кого був невеличкий бізнес, «заточений» на Крим. Скажімо, пов'язаний із великою рогатою худобою. Раніше місцеві вирощували її здебільшого для півострова. Здавали закупівельникам приблизно по 15–16 тис. грн. Тепер ціни обвалилися. Тих-таки корів беруть по 6 тис. Зрозуміло, що працювати по-старому не вигідно. Виходить, тому самому фермеру дешевше здати корову тут, в області. Або самому її забити і продати на ринку. Робота на Крим утрачає рентабельність», — це говорить Олег. Не сказати, що він серед активістів старший, проте до нього дослухаються. Чоловік присідає під недобудованою хатою і продовжує розповідь.

«Влада... скажімо так, допомагає. От хлопці з Держслужби з надзвичайних ситуацій нам наме-

Несприятливий режим. Фури тут не пропускають, але часом застрягають і «мажорні» спорткари

ти привезли, поставили. Підвели світло, душ робимо. Офіційно нам ніхто не висловлював підтримки, але негласно певні дії таки є. Будматеріалами й харчами допомагають волонтери. Приїжджали до нас кілька разів», — Олег рушає у справах. А ми перетинаємо дорогу, на якій уже хвилин 20 не було жодного авто. Ідемо знайомитися до активістів із Кривбасу.

Кремезний, під два метри зросту, чоловік міцно тисне руку. Це Антон, один із бійців. Воював на Донеччині, нині блокує дорогу на Крим. Погоджується провести екскурсію табором. Приєднався до продовольчої блокади в перші дні.

«Місцеві думають, що ми тут ненадовго. Дарма. Ми й зиму тут сидітимемо, і далі, якщо буде необхідно. Облаштували собі кухню, вирили льох — овочі зберігаємо. Чергуємо позмінно на посту, он там», — Антон показує рукою на дорогу. Активісти якраз оглядають чергову машину, що їде до АРК.

Раптом чоловік на секунду замислюється й випалює: «А хочеш, покажемо наш арсенал зброї?».

Підходимо до кухні. Боець показує на дерев'яну стіну, на якій висять кілька пилки і сокира.

«Намагаються давати хабарі, звісно, — наш гід усміхається, — от, наприклад, нещодавно один водій вантажівки пропонував 20 л соляри, — виходимо з намету й рушаємо до дерев'яної кабинки в полі з написом: «Здесь русским духом пахнет». — Хоча фури ми не пускаємо. Легковик нехай проїжджає, якщо немає нічого кричущого. Напри-

клад, якщо в чоловіка буде ящик помідорів, що ти йому зробиш? Скільки там того ящика. Хоча одного разу ми зупинили авто, а там 100 кг ковбаси. Думали-думали, врешті вирішили пропустити. Крим він тим не нагодує, та й грошей багато не виручить», — Антон, усе так само посміхаючись, відчиняє двері до туалету. На стіні, відразу навпроти входу, прибито кілька російських прапорів.

«Як бачиш, у нас усе цивільно, — чоловік показує рукою на триколори. — А щодо фур, то об'їхати нас вони не можуть. Грунтові дороги ми перекопали, а ті, що лишилися, все одно виводять на наших прикордонників. Із ними також чергують активісти. Забагато людей, з якими доведеться домовлятися. Хоча випадків, коли ми ловили б вантажівки в полях, не було. А татари... ви їх бачите? І ми ні. Часом приходять, постоять кілька годин і йдуть. Хоч би намет свій тут поставили».

ПЕРЕКРИТА МАГІСТРАЛЬ

Рух у напрямку Чонгару жвавіший. Раз по раз нас обганяють легкові авто, що мчать берегом Сиваша до КПП. На дорозі з'являються пасажирські автобуси та дорогі іномарки. Це й не дивно. У доокупаційні часи це була головна магістраль, якою швидко діставалися до півострова.

«Увага! Російські окупанти за 18 кілометрів», — виведено чорною фарбою на бетонній будівлі поблизу залізничних колій. Минаємо перший контрольний пункт. Нас навіть не зупиняють. За кілька хвилин на обрії вимальовуються червоно-чорні прапори ПС та блакитні — кримських татар.

«Та, блін, ці, з «Правого сектора», нам машину попували. «Колючку» під колеса кинули. Тепер щось від нас хочуть, у Крим не пускають», — білявка в окулярах комусь голосно скаржитися на блокаду. Поруч із нею, поміж бетонних блоків, застряг білий Porsche. На лівому передньому колесі щедро намотані металеві «їжаки». Імпровізована шипована стрічка тягнеться за іномаркою на кілька метрів.

«Оці двоє намагалися проскочити без огляду. Спочатку зупинилися, а коли їх попросили показати багажник, водій натиснув на газ. Наші хлопці перекрили дорогу. Як бачиш, тепер Porsche нікуди не їде. Викликали міліцію, розбиратимось», — пояснює боєць ДУКу Олексій Бик.

«А так у нас тиждень спокійно було. Навіть не цікаво. Жодних ексцесів. Хабарі? — Олексій посміхається. — Звісно, пропонували. Скажімо, приїжджали люди на великих чорних машинах, хотіли дати нам від 20 до 100 тис. грн за фуру. Залежно від того, що вона провозитиме». Відходимо подалі від гамору, ближче до бетонних блоків.

Porsche тим часом відігнали на парковку, міліція оглядає багажник. «У них по два паспорти! Подивіться! Вона інший сховала в машині!» — кричать активісти. Народу навколо білого авта більше, підтягуються й активісти ПС, і кримські татари, табір яких розбитий подалі. Пасажирку спорткара змушують витягти всі документи з авто. Знаходять російські паспорти. Поруч з українськими. Гвалт посилюється.

«Фірташівський «Титан»? Так, заблокували, — задоволено каже Денис, активіст. — Поставили два залізобетонні блоки просто на рейки, залили їх будівельним розчином. До цього туди поїзди й так не

часто ходили, навіть колії іржавіти почали, а тепер узагалі: жителі Армянська казали, що другу лінію заводу зупиняють, більшість працівників відправляють у відпустку за власний рахунок. Попервах із нами намагалися домовитися. Спочатку пропонували гроші. Здається, то було \$100 тис. Хотіли, щоб ми розблокували залізницю. Потім погрожували. Обіцяли приїхати і всіх перестріляти. Тепер-от затишли», — Денис неголосно сміється, дослухаючись до криків віддалік.

«Де номери взяв? Звідки ці номери, кажи!» — допитує один із бійців водія Porsche. Чоловік мовчить. На блокпосту тим часом в Україну розвертають великий чорний BMW. Крізь скло видно, що задня частина салону забита картатими сумками — незмінним атрибутом вітчизняних напівлегальних бізнесменів.

Із Криму під'їжджає пасажирський автобус. Кілька активістів заходять перевіряти багажні відділення. Людей, щоправда, із салону не виводять, документи не перевіряють.

«СПОЧАТКУ ПРОПОНУВАЛИ ГРОШІ. ХОТИЛИ, ЩОБ МИ РОЗБЛОКУВАЛИ ЗАЛІЗНИЦЮ. ПОТІМ ПОГРОЖУВАЛИ. ОБІЦЯЛИ ПРИЙХАТИ І ВСІХ ПЕРЕСТРІЛЯТИ. ТЕПЕР-ОТ ЗАТИХЛИ»

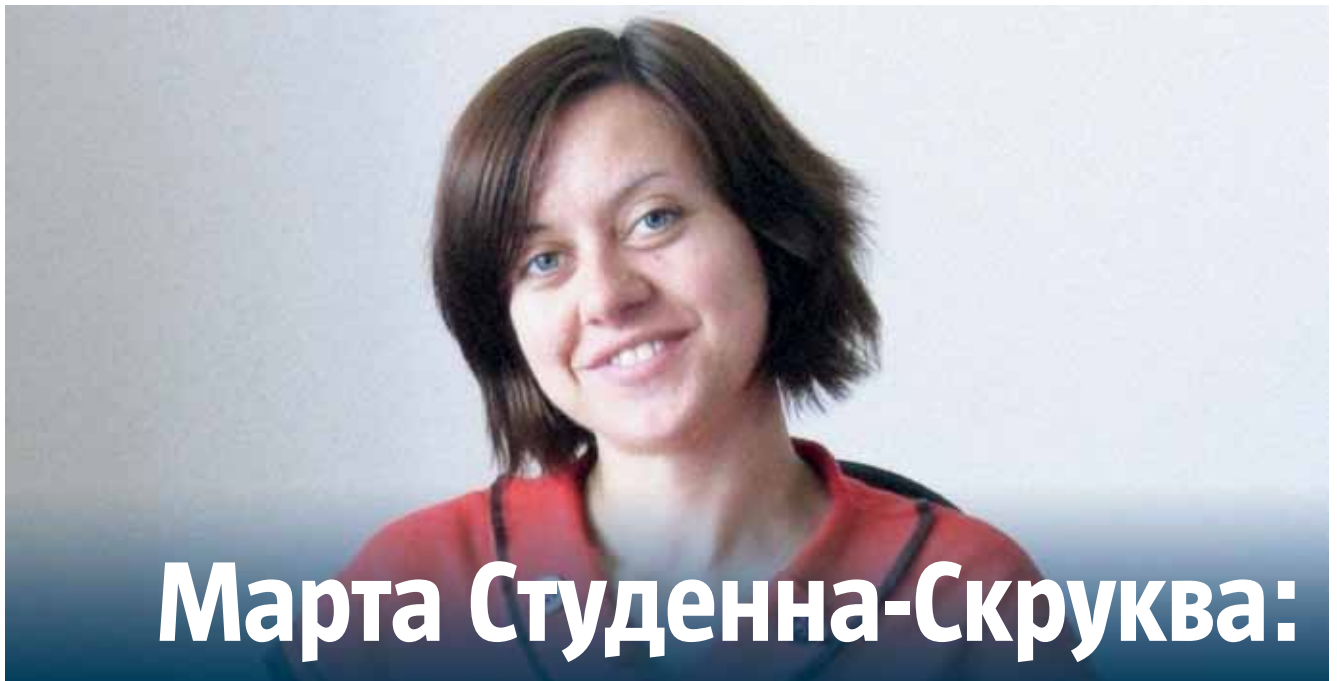
«Я кримський татарин. Із Стрия. Не дивуйтесь. Свого часу родичі жили на Заході, а так у мене дід-прадід іще обмінювати-торгувати з Криму на материкову Україну їздили підводами, — Арслан зітхає. — Був репресований, у 49-му батька із сім'єю вислали до Іркутська за співпрацю з УПА. Лише після 1970-х змогли повернутися. Чому аж сюди приїхав? У мене син на Донбасі воює», — присідаємо на узбіччі, повз нас проїжджає кілька легкових авто.

«Одного разу через Чонгар намагалися вантажівку із содою провезти. Ми навіть пішли назустріч. Поставили їм одну умову: або окупанти відпускають наших затриманих активістів, або ці розвертаються і їдуть звідки приїхали. Зрозуміло, що ніхто нікого не відпустив, сода помандрувала назад», — до парковки потиху під'їжджає евакуатор. За кількисот метрів край наметів ДСНС жінки вярять юшку з риби. Тут-таки плетуть маскувальну сітку.

«Уявляєш, на ці номери зареєстровані три машини. Porsche, Mercedes та Audi. Остання у 2013-му скоїла ДТП на Дніпропетровщині. Загинув таксист. Водія іномарки, як розумієте, ніхто не покарав. Зараз міліція хоче до райвідділка водія і пасажирку забрати разом із машиною. Ми побоюємося, що вона зникне», — Олексій повертається з невеличкого натовпу, який тісним кільцем оточив міліцейський УАЗ. Правоохоронці намагаються проїхати повз блокпост, активісти перегороджують дорогу шипами.

«Нехай із мільйонерами поїде чоловік і хтось із вас, а я лишуся тут з машиною... Техпаспорт правоохоронці забирають для перевірки», — пасажирка Porsche намагається домовитися із активістами. Ті погоджуються. УАЗ рушає до райвідділка.

Р. С. Імена героїв матеріалу змінено. ■

Марта Студенна-Скруква:

«Головною проблемою є те, що після 1991 року Україна не адаптувала Донбас»

Спілкувався
Ганна
Трегуб

Доктор історичних наук Східного інституту Університету ім. Адама Міцкевича в Познані Марта Студенна-Скруква розповіла **Тижню** про спільне та відмінне між шахтарськими польською Силезією та українським Донбасом, про природу тамтешнього сепаратизму й роль польських гірників у виборюванні незалежності демократичної Польщі.

Ви є авторкою дослідження «Український Донбас. Обличчя регіональної ідентичності». На вашу думку, варто говорити про одну конкретну ідентичність чи розглядати цей регіон як сукупність різних? Якщо як сукупність, то яких саме?

— Ми можемо говорити про одну регіональну ідентичність Донбасу, але це не значить, що всі мешканці Донецької та Луганської областей мислитимуть і сприйматимуть дійсність саме так. Мені здається, що коректніше говорити про певні характерні риси конкретної ідентичності. У своїй книжці я наголошую на трьох рисах Донбасу. Перша — глибока повага та прив'язаність до російської мови й водночас упевненість, що цією мовою може виражати себе українська культура (таким чином російськомовна людина не дорівнює етнічному росіянинові, а російська для неї є лишень засобом комунікації). Очевидно, що з російською мовою проблем у незалежній Україні не було: досі вона поширена як у медіа, так і в політиці, але в інтелектуальному українському дискурсі російська мова асоціювалася з проблемними регіонами країни, які сприймають як не цілком українські.

Друга риса — шахтарська культура. Йдеться про повагу до шахтарів, гордість за природні ресурси, свого роду почуття надзвичайності й водночас не-

здатність змиритися з тим, що в сучасних умовах доводиться закривати вугільні шахти. Останнє стосується не лише Донбасу, а й усіх шахтарських регіонів у наш постіндустріальний час. Третя риса, яку я показую у своїй книжці, — сепаратизм. Це міф, що, як усі бачать сьогодні, дуже добре спрацював. З одного боку, він є засобом залякування Києва, коли олігархічні еліти лякають українську столицю відокремленням, а з другого — для простих людей він є засобом компенсації статусу культурного підпорядкування столиці, яка, на думку донбасців, не репрезентує їх достатньою мірою. Тобто тамтешній люд думає так: ми не надто підходимо для такої держави, якою є Україна, тому можемо відірватися від неї.

Де ж тоді в донбаській ідентичності місце для українського компонента?

— З усіх моїх розмов із мешканцями Донбасу в мене склалося враження, що вони є лояльними громадянами України. Якщо говорити про їхню надрегіональну ідентичність, то вона якоюсь мірою українська. Головною проблемою і найсумнішим фактом є те, що після 1991 року Україна не адаптувала Донбас, промоція української культури на його теренах практично не відбувалася, не було вагомих стимулів для культурного розвитку регіону. Причому я акцентую не на тому, чи виділяла Українська держава на це кошти, а на тому, що маємо за фактом.

У Європі є багато місць, розвиток яких так чи інакше прив'язаний до шахтарства. Чому видобуток кам'яного вугілля на Донбасі й у польській Силезії призвів до появи регіонів, які протиставляють себе решті країни і які схильні до сепаратизму?

—Якщо говорити про Силезію, то почати потрібно з факту, що комуністична влада Польщі дуже багато зробила для того, щоб інтегрувати цей регіон із рештою Польщі.

Тенденції до сепаратизму поміж силезців з'являються з падінням комунізму й початком незалежності Третьої Речі Посполитої. Зауважу, що сепаратистські вимоги в Польщі обмежуються вимогою автономії. Активісти руху за автономію Силезії вимагають такої культурної та економічної окремішності, яку вона мала до Другої світової війни в межах Другої Речі Посполитої. Маю зазначити, що це не рух шахтарів, а рух, який народився в середовищі інтелігенції. Йдеться про інтелектуальні амбіції людей, які взагалі не є жертвами трансформації після падіння комунізму у 1989 році. Вдало використовують гасло, що Польща за часів комунізму дуже визискувала ресурси Силезії, а нині закриває там шахти й не хоче підтримувати регіон. Думаю, на Донбасі склалася подібна ситуація в тому сенсі, що українські шахтарі, які страйкували наприкінці 1980-х, дуже вірили в миттєве поліпшення економічної ситуації в Україні після розпаду СРСР. Реальність виявилася іншою, і шахтарі в ній дуже розчарувалися. Також потрібно враховувати те, про що не раз казав японський історик Гіроакі Куромія: на Донбасі існує історична традиція відсутності контролю над регіоном. Силезія корилася владі польських, чеських, австрійських феодалів, Німеччині та Польщі, а на Донбас реальна влада прийшла приблизно в 1920-х, із більшовиками. За часів царської Росії, навіть у другій половині XIX століття, коли в регіоні розвивалася важка промисловість, справжнього адміністративного контролю не існувало.

Ідентичність силезця та ідентичність шахтаря — це одне й те саме? Де вони перетинаються і в чому між ними відмінність, яка специфіка кожної?

—За великим рахунком ідентичність силезця та шахтаря — це одне й те саме. Парадоксально, але здається, що в наш час цей зв'язок стає дедалі міцнішим. У січні 2015-го відбулися останні масштабні страйки польських шахтарів, що виступали проти закриття чотирьох шахт, які влада країни визнала безперспективними. Для багатьох це означало втрату робочих місць. Першими на вулицю вийшли робітники згаданих чотирьох копалень, а далі до них приєдналося ще багато людей. Доти жителі довколишніх сіл ставилися до страйків шахтарів як до їхньої особистої справи. Цього ж разу вони підтримали протест, розуміючи, що йдеться про подальшу долю цілого регіону, адже закриття шахт означатиме його деградацію.

Як складаються відносини нинішньої польської влади та шахтарських профспілок і яке майбутнє можливе для цього регіону?

—Силезія як важлива тема з'являється в польських медіа у двох випадках: коли гинуть шахтарі й коли починаються страйки. Тоді всі говорять про те, що країні потрібна серйозна дискусія стосовно майбутнього регіону. Відповідно до останньої угоди польського уряду з шахтарськими профспілками неприбуткові шахти не закриватимуть, їх буде глибоко реструктуровано. Але що конкретно це означає і як угоду виконувати, ніхто не знає. До парламентських виборів у жовтні 2015-го ніхто згадане питання не чіпатиме, бо воно надто складне.

Марта Студенна-Скруква — доктор історичних наук Східного інституту Університету ім. Адама Міцкевича в Познані. Спеціалізується на дослідженні історії України XIX і XX століть з акцентом на історії Донбасу, питанні формування сучасної української нації та українсько-російських відносинах. 2012-го захистила докторську дисертацію «Історичні корені поділу Донбасу і формування сучасного українського суспільства після 1991 року». Авторка досліджень «Український Донбас. Обличчя регіональної ідентичності» та «Росія у XXI столітті. Загрози. Проблеми. Перспективи».

Ідеї щодо реконфігурації регіону в польській владі є: на її думку, Силезія має стати центром новітньої промисловості. Приклад — великий автозавод General Motors у Глівіце. Також у Польщі існує рух за збереження індустріальної спадщини Силезії. Одна з його вдалих ініціатив — відкриття нових приміщень Силезького музею, які містяться на території колишньої шахти. Таким чином намагаються адаптувати індустріальний спадок до культурних потреб. Є низка населених пунктів, де закриття шахти означає деградацію кварталу або цілого містечка. У Польщі кожен шостий працює за контрактами, які позбавляють низки соціальних привілеїв, зокрема оплачуваних відпустки й лікарняних, відрахувань до пенсійного фонду. Тому для багатьох молодих силезців влаштуватися працювати на шахту означає отримати хоч якусь стабільність у житті.

ТЕНДЕНЦІЇ ДО СЕПАРАТИЗМУ В СИЛЕЗЦІВ З'ЯВЛЯЮТЬСЯ З ПАДІННЯМ КОМУНІЗМУ Й ПОЧАТКОМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬЩІ. ЦЕ РУХ, ЩО НАРОДИВСЯ В СЕРЕДОВИЩІ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

У масштабах Польщі маємо проблему відсутності почуття солідарності між різними робітничими групами. Представники інших робітничих професій не підтримують шахтарів у їхніх страйках. Коли страйкують учителі, одразу лунає, мовляв, чого це раптом, адже в них довгі канікули. Коли те саме роблять фермери, то чути: а навіщо, вони ж отримують дотації від ЄС. Шахтарям заздрають, що ті мають високі зарплати.

Очевидно, що культура шахтарів і гірників — це окрема тема, яка потребує дослідження. Чи є у Європі такі шахтарські або гірницькі регіони, про які ви маєте інтерес написати?

—У процесі роботи мені спало на думку, що таки варто порівнювати Силезію та Донбас, шукати спільне й відмінне між ними. Оскільки обидва регіони прикордонні, у них можливість самоідентифікації не як українців або поляків є дуже доступною опцією, щоб зумовлювати той стан, у якому вони перебувають. У контексті історії України та СРСР було б дуже цікаво детально дослідити українські шахтарські рухи початку 1990-х років і порівняти їх із тими самими в Росії та Казахстані, проаналізувати, яку роль вони відіграли у здобутті цими екс-республіками незалежності. Цікаво, чи було між згаданими групами почуття солідарності. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhden.ua

Острава як модель успішного Донбасу

Денис Казанський

Як Чехія вирішила проблему регіону, де домінувала стара промисловість

Обговорюючи війну на Донбасі та аналізуючи її причини, експерти, політики й журналісти зазвичай намагаються змоделювати якийсь альтернативний шлях, яким регіон міг би прийти не до війни, а до реформ та економічного процвітання. Воліють зрозуміти, де був той самий фатальний «поворот не туди», який привів його до катастрофи. При цьому називаються дуже різні дати та події, але швидше за все, жодна з них не є тим останнім кордоном, після якого загибель була вже неминуча. Катастрофа Донбасу трапилася не відразу. Вона стала наслідком довгої та болісної деградації місцевої економіки й соціальної сфери, відсутності реформ, а також варварського розграбування регіону місцевими кримінальними угрупованнями.

Агонія Донбасу тривала близько двох десятиліть, і за весь цей час ніхто не зробив серйозних спроб зупинити те затягнуте вмирання. Жодна українська

політична сила за весь період українського парламентаризму так і не змогла розробити й запропонувати Донбасу чіткий план реформ, здатних вдихнути нове життя в його економіку. Політики, які орієнтувалися на електорат західних областей, взагалі мало цікавилися проблемами Луганщини та Донецчини. Місцеві угруповання традиційно багато спекулювали на питаннях історії та мови, але так само не запропонували регіону жодного розумного рецепту вирішення його проблем. Бізнесмени та політики роками лише грабували та експлуатували місцеві застарілі виробництва, виснажуючи їхні ресурси і все глибше заганяючи Донбас в економічну безвихідь. Іноземні інвестиції в економіку регіону надходили в недостатній і вельми обмеженій кількості. А населенню замість освіти за фінансової допомоги пропонували культивувати ненависть до мешканців Луцька та Львова.

Існує думка, що згасання Донбасу було неминучим, оскільки місцева економіка будувалася навко-

Нове життя. Старі заводи Острави перетворилися на туристичні об'єкти

ло збиткової вугільної промисловості, врятувати яку вже неможливо, бо вона вичерпала себе. Однак досвід інших країн, котрим вдалося провести вдалі реформи у своїх шахтарських регіонах зі схожими проблемами, переконливо доводить, що це не так. Своєчасні реанімаційні заходи могли б вдихнути нове життя в Донецьку та Луганську області, принаймні у великі міста, структура економіки яких повністю змінилися б. Так сталося в низці держав Східної Європи, але в Україні гроші Світового банку, виділені на реструктуризацію вугільної промисловості, розкрали, і реформи не відбулися. Тож тепер нам лишається тільки міркувати, чому вийшло в інших, і жалкувати про втрачені можливості.

Як модель успішного Донбасу можна розглянути чеську Північну Моравію, де у XIX–XX століттях теж видобували вугілля та плавляли метал. Місто Острава — центр місцевої вугільної та металургійної промисловості — такий собі чеський Донецьк біля східних кордонів країни. Але не той, що застряг у минулому, а сучасний, що розуміє, як важливо йти в ногу з прогресом.

Острава вражає своїм промисловим пейзажем. Тут можна побачити все, що так близько й знайомо жителю Донеччини або Придніпров'я: похмурі силуети доменних печей, високі труби, димні хвосты, порослі деревами відвали породи, шахтні копри. Однак багато що з цього тепер лише декорації та об'єкти історичної спадщини. Промислова Острава поступово перетворюється на місто-музей та популярний культурний центр.

На початку 1990-х, після переходу Чехії до ринкової економіки, місто опинилося у важкій економічній ситуації, багато в чому схожій із тією, у якій був Донбас. Однак керівництву Чеської Республіки вирішило не затягувати з реформами й рішуче взялося боротися з економічною депресією. Уряд без довгих роздумів відмовився дотувати збиткову вугільну галузь і до 1994 року закрити всі шахти в Оставі. У 1998-му зупинили також один із двох міських металургійних заводів — завод «Вітковице», безнадійно застаріле та екологічно брудне виробництво, яке працювало з 1828-го. Водночас інший металургійний завод продали компанії Mittal Steel, яка провела на підприємстві реконструкцію.

Ліквідація виробництв болочче вдарила по соціальній сфері. Однак сьогодні старі індустріальні об'єкти в Оставі дістали нове життя і почали залучати в місто туристів. Закритий завод «Вітковице» став музейним комплексом та галереєю сучасного мистецтва. Закрита шахта «Ансельм» — атракціоном для туристів, які можуть спуститися під землю, оглянути оригінальне шахтне обладнання та ознайомитися з процесом видобутку вугілля.

«Вітковице» колись був унікальним промисловим об'єктом, на території якого працювали і вугільна шахта, і коксовий завод, і сталеливарний комплекс. За 162 роки безперервного виробництва на ньому було випущено 90 млн т чавуну і 42 млн т коксу. Сьогодні його територією можна гуляти як індустріальним парком. Між цехами на рейках стоять зразки старих заводських механізмів і машин. А одна з доменних печей стала місцем для екскурсій, і можна потрапити навіть усередину домни, у якій плавляли чавун. На самому її верху відкрито ресторан зі скла і сталі з краєвидом на всю Оставу.

Нове життя дістав і гігантський колектор для доменного газу (так званий газгольдер) завширшки близько 70 м і заввишки 33 м. За проектом відомого чеського архітектора Йосефа Плескота його перетворили на концертний зал Gong на півтори тисячі місць із галереєю та кафе. Територію заводу «Вітковице», зважаючи на її унікальність, у 2002 році оголосили національною культурною пам'яткою. А в 2008-му її було внесено до списку європейської культурної спадщини.

Після ліквідації старих брудних виробництв екологічна ситуація в Оставі значно поліпшилася. Про те, як сильно чадили старі цехи, тепер нагадують лише кілька неочищених фасадів, чорних від кіптяви й сажі. Раніше через кіптяву місто часто називали «чорною Оставою», а населення страждало на астму та інші хвороби дихальних шляхів. Острава й досі є найбруднішим містом Чехії, але нинішню ситуацію не можна навіть порівнювати з тим, що було в 1980-х і 1990-х роках.

Цікаво, що подібна ситуація зберігається в українських Єнакієвому, Дніпропетровську та Маріуполі, де й сьогодні (зокрема, і в умовах окупації) працюють старі брудні металургійні підприємства. За роки незалежності їхні власники не провели необхідної реконструкції, і сьогодні ці заводи-гіганти, що не стали ні музеями, ні сучасними підприємствами, отруюють атмосферу міст.

ЗАВДЯКИ РЕФОРМАМ ОСТРАВА СЬОГОДНІ БАЧИТЬСЯ ЗВИЧАЙНИМ СУЧАСНИМ ЄВРОПЕЙСЬКИМ МІСТОМ, А НЕ БРУДНОЮ ДЕПРЕСИВНОЮ ДІРОЮ, З ЯКОЇ ХОЧЕТЬСЯ ВИЇХАТИ НАЗАВЖДИ

Завдяки реформам Острава сьогодні бачиться звичайним сучасним європейським містом, а не брудною депресивною дірою, з якої хочеться виїхати назавжди. Звісно, владі вдалося подолати не всі проблеми, пов'язані з переходом від індустріального укладу до постіндустріального. Досі в місті зберігається високий рівень безробіття, що істотно перевищує середній показник по країні. Однак чеська влада намагається максимально згладити негативні наслідки кризи й запустити нові галузі економіки в місті.

В Оставі активно розвиваються туризм, IT-бізнес, надається підтримка малим підприємствам. Усе це допомагає місту створити нові галузі промисловості й залучити більше інвестицій. Завдяки чому навіть у період труднощів місцеві мешканці не мали сумнівів, що негатив буде скоро подолано й достатньо перетерпіти зовсім небагато, перш ніж рівень життя підвищиться.

На жаль, усі ці прості й зрозумілі кроки так і лишилися для східних промислових районів України нездійсненою та недосяжною мрією. Острава, яка наприкінці 1980-х мало чим відрізнялася від таких самих сірих Маріуполя та Донецька, тепер є ніби містом з іншого світу. А Донбас грузне в безглузді й непотрібній війні, брати участь у якій мешканці вмираючих шахтарських міст вирішили просто через безвихідь та озлобленість на весь світ. ■

Небезпечне панування

Послаблення економічного домінування США може похитнути провідні позиції долара

Якщо від гегемонів і буває якась користь, то вона полягає в забезпеченні стабільності систем, над якими вони домінують. 70 років долар був суперсилою у фінансовому й валютному світі. Попри всі розмови про підйом юаня, позиції «зеленого» залишаються непохитними. Йому немає рівних як засобу платежу, накопичення та резервному активу. Але панування долара стоїть на хиткому фундаменті, й система, яку він підтримує, нестійка. Попри це, альтернативні резервні валюти теж не ідеальні. Тож перейти до безпечнішого порядку буде пекельно важким завданням.

НА КОМУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?

За десятки років економічна міць Сполучених Штатів узаконила претензії долара на абсолютне панування. Але нині з'явився розлом між економічним впливом Америки та її фінансовою потужністю. На США припадає 23% глобального ВВП і 12% обороту торгівлі товарами. Ще близько 60% світової економіки (і відповідна частина населення планети) перебувають у де-факто доларовій зоні, де валюти прив'язані до долара або мають певну залежність від нього. Частка американських компаній у запасах міжнародних корпоративних інвестицій зменшилася з 39% у 1999-му до 24% сьогодні. Але Волл-стріт зараз більше, ніж будь-коли, задає ритм ринкам у всьому світі. Під управлінням американських фондових менеджерів перебувають 55% світових активів порівняно з 44% 10 років тому.

Зростання розриву між економічною та фінансовою потугами Америки створює проблеми для інших країн як у доларовій зоні, так і за її межами. Це тому, що втрати від домінування долара починають переважати над вигодами.

По-перше, економіка цих країн має витримувати шалені коливання. За останні місяці перспектива на-

віть мізерного зростання відсоткових ставок у США призвела до висмокування капіталу з країн, що розвиваються, підриваючи їхню валюту й ціни на акції. Рішення Федеральної резервної системи позначаються на доларових боргах і депозитах за межами США, обсягом близько \$9 трлн. Через прив'язку своїх валют до долара національні банки деяких країн змушені реагувати на кожен крок ФРС. Нерезидентам належить 20–50% державних облігацій у місцевій валюті в таких країнах, як Індонезія, Малайзія, Мексика, Південна Африка й Туреччина. Цілком імовірно, що з підняттям відсоткових ставок у США іноземці почнуть виходити з ринків країн, що розвиваються.

У певний момент удар від відпливу капіталу пом'якшило б підвищення сукупного попиту в США (включно з попитом на імпорт), яке й стало першою причиною підняття відсоткових ставок ФРС. Проте за останнє десятиріччя частка Америки в глобальному товарному імпорті зменшилася з 16% до 13%. США — найбільший експортний ринок лише для 32 країн, а в 1994-му таких було 44; відповідний показник для Китаю зріс із 2 до 43. Система, у якій ФРС розподіляє, а світ тремтить, нестабільна.

Друга проблема — брак підтримки для доларового пулу за межами США, якщо він зіткнеться з кризою. У 2008–2009-му ФРС не квапилася з допомогою, хоча врешті запропонувала іноземним банкам і центробанкам \$1 трлн ліквідності як кредитор останньої надії. У випадку нової кризи знадобляться набагато більші суми. Доларовий світ за межами США сьогодні удвічі більший, ніж 2007 року. До 2020-х його розміри можуть зрівнятися з обсягами американського банківського сектору. Після 2008–2009-го Конгрес обережно ставиться до кредитування Федрезервом за кризових обставин. Якщо вибухне ще одна криза, плани ФРС про відкриття низки своп-ліній можуть нарадитися на опір регулятивних органів або Конгресу. Як довго ще країни готові прив'язувати свої фінансові системи до нестійкої та недієздатної американської політики?

Це питання підкреслює ще одна проблема: Америка дедалі частіше використовує свій фінансовий вплив як політичний інструмент. Політики та прокурори звертаються до доларової платіжної системи для контролю не лише над несумлінними банкірами й нечестими на руку чиновниками від футболу, а й над цілими державами (як-от Росія або Іран) за порушення міжнародних норм і правил. Інші великі держави протестують проти такої вразливості до американської зовнішньої політики.

Американці, мабуть, дивуються, чому взагалі мають цим перейматися. Вони нікого не змушували прив'язувати свою валюту до долара й не просили іноземні компанії випускати боргові зобов'язання в доларах. Але гігантська роль долара дається взамки в Америці. Вона забезпечує переваги, не остання з яких — дешевше кредитування. Але «надзвичайний

привілей» володіти резервною валютою має свою ціну. Якщо ФРС не зможе виступити кредитором останньої інстанції у випадку кризи доларової ліквідності, настане колапс, який докотиться з-за кордону й ударить і по американській економіці. Та навіть і без кризи панівна роль долара обов'язково поставить американських політиків перед дилемою. Якщо інші країни далі накопичуватимуть резерви в доларах, до 2030-х років вони стануть основними гравцями на ринку американських казначейських облігацій. Для забезпечення великого міжнародного попиту на безпечні доларові активи уряд Сполучених Штатів може випустити більше цінних паперів, що зумовить зростання державного боргу. Або дати можливість іноземцям скуповувати інші цінні папери, але це, не виключено, спричинить появу фінансових бульбашок, як уже було під час іпотечного буму 2000-х.

УСЯ СПРАВА В БЕНДЖАМІНАХ

В ідеалі Америка повинна б ділити цей тягар з іншими валютами. Але якщо гегемонія долара нестійка, його можливі наступники не підходять. Естафету фінансової супердержави передавали вже й раніше, коли Америка перейняла цю роль у Британії у 1920–1945 роках. Але тоді вони були союзниками, тому зміна відбулася організовано й Америка прийшла з готовими атрибутами: динамічною економікою і (як у Британії) політичною згуртованістю та верховенством права.

Порівняйте це з нинішніми претендентами на резервний статус. Євро — валюта, саме існування якої під питанням. Про ці сумніви можна буде за-

бути лише тоді, коли євросона погодиться на повний банківський союз і спільний випуск держоблігацій. Що ж до юаня, то китайський уряд створив величезну мережу валютних свопів із центробанками інших держав — такий собі валютний еквівалент багатосмугового автобану, яким ніхто не їде. Доки Піднебесна не відкриє своїх фінансових ринків, юань залишатиметься другорядним гравцем. А доки не погодиться на верховенство права, жоден інвестор не вважатиме її валюту справді безпечною.

ПЕРСПЕКТИВА МІЗЕРНОГО ЗРОСТАННЯ ВІДСОТКОВИХ СТАВОК У США ПРИЗВЕЛА ДО ВИСМОКТУВАННЯ КАПІТАЛУ З КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ, ПІДРИВАЮЧИ ЇХНЮ ВАЛЮТУ Й ЦІНИ НА АКЦІЇ

Усе це означає, що світові валютну та фінансову системи не вдасться швидко чи без проблем відлучити від «зелені». Америка може зробити певні кроки, щоб узяти на себе більше відповідальності. Наприклад, укласти більше валютних свопів на випадок надзвичайних обставин із більшою кількістю центральних банків. Але ймовірнішим видається дроблення системи, коли інші країни захочуть ізолювати себе від рішень ФРС за допомогою контролю над потоками капіталу. Жодна інша валюта не може зрівнятися з долларом. Але система, яка тримається на ньому, вже тріщить. ■

ФІЛОСОФІЯ ДАРУНКУ ПО-УКРАЇНСЬКИ

НОВА КРАМНИЦЯ ПОДАРУНКІВ ТА СУВЕНІРІВ «МРІЇ МАРІЇ» НА АНДРІЇВСЬКОМУ УЗВОЗІ

Тільки зроблене руками:
вироби з гутного
та вітражного скла,
кераміка,
етно одяг,
взуття,
аксесуари,
головні убори,
прикраси,
іграшки,
картини,
меблі
та багато іншого.

Радо зустрінемо!

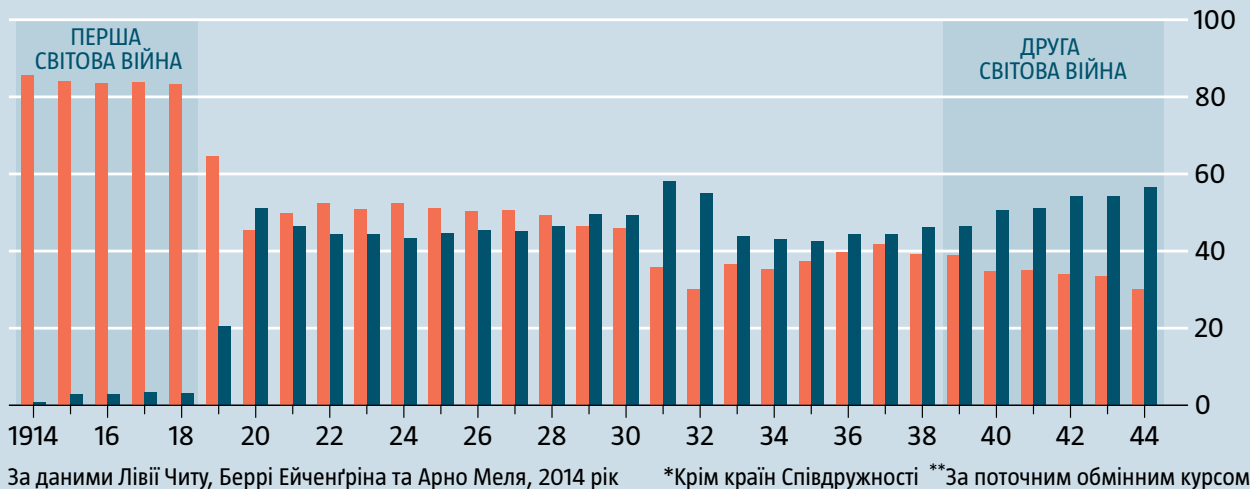
Київ, Андріївський узвіз, 30-А, крамниця «Мрії Марії», тел: +38 098 014 81 74, mriimarii.com

Почім фунт лиха

Занепад британської валюти як резервної — урок для Америки

Куди подівся фунт?

Державні зовнішні боргові зобов'язання*, випущені у ■ £ ■ \$, % світового обсягу**

Коли Британія перестала бути світовим лідером? Дехто відносить її занепад до кінця Першої світової війни, інші — до кінця Другої. На момент принизливої для Сполученого Королівства Суецької кризи 1956 року гегемонія США стала вже очевидною для всіх. Проте майже не помічений сучасниками залишився, можливо, найважливіший показник занепаду: узурпація доларом ролі головної резервної валюти, яка колись належала фунту стерлінгів.

В останній десяток років множаться побоювання, що схожа доля чекає Америку та долар — через Китай із юанем. Цей острах живлять наростання економічної ваги Піднебесної, чия економіка торік стала найбільшою у світі за купівельною спроможністю, й старання її уряду посилити роль юаня в міжнародних операціях. Це спонукало фахівців з історичної економіки пригадати падіння фунта стерлінгів, щоб пошукати підказок стосовно можливого розвитку невідомої боротьби між доларом і юанем. Їхні дослідження пропонують урок у трьох широких сферах: як валюта здобуває резервний статус, чи можлива двовалютна система і як неефективна політика може пришвидшити занепад валюти.

Фунт домінував у фінансовому світі наприкінці XIX століття: понад 60% торговельних операцій та 90% випущених державних боргових зобов'язань були номіновані саме в ньому. Почасти це було завдяки виключно економічному впливу: територія Британської імперії в період її розквіту охоплювала майже чверть суходолу Землі, де проживала трохи не чверть населення планети. Але не-

щодавня серія статей професора Каліфорнійського університету Беррі Ейченґріна та кількох його колеґ¹ свідчить, що цього було недостатньо для фінансової гегемонії. Зрештою, американська економіка обігнала британську за обсягами приблизно в 1880 році, хоча до закінчення Першої світової війни долар використовували за кордоном рідко.

Професор Ейченґрін твердить, що «обсяг, стабільність і ліквідність» фінансових ринків — найважливіші детермінанти резервного статусу. Фунт був надійним засобом накопичення, бо вільно конвертувався в золото після 1820-х років. А ще він відкривав доступ до Лондона — найбільшого й найстабільнішого фінансового центру людства. Крім того, історик економіки Чарльз Кіндлбергер² зазначає, що місце фунта стерлінгів у світі підтримувала й міжнародна співпраця, яку очолювала Британія: для подолання дестабілізаційного впливу профіцитів та дефіцитів поточних рахунків національні банки європейських держав узгоджували свою валютну політику й надавали один одному позики.

У результаті долар почав витісняти фунт лише після заснування у 1913 році Федеральної резервної системи, що сприяло зміцненню американських фінансових ринків та підвищенню їхньої ліквідності. Невдовзі після того міжнародна співпраця, яка підтримувала фунт, зупинилася через суперечки з приводу репарацій та воєнних кредитів по закінченні Першої світової.

Усе це повинно заспокоїти захисників долара. Капітальні ринки США залишаються набагато більшими, ліквіднішими й краще регулюються, ніж китайські, незважаючи на фінансову кризу. Хоча уряд Ки-

таю активно розвиває свої фінансові ринки, як це робив століття тому американський, процес відбувається з перемінним успіхом. Юань іще не перетворився на цілком конвертовану валюту, влада втручається в роботу ринків, а китайські цінні папери стали синонімом нестабільності.

НА ВЕРШИНІ НЕ ОBOB'ЯЗКОВО МАЄ БУТИ САМОТНЬО

Праця Ейченґріна наводить на припущення щодо можливості тривалого співіснування двох резервних валют. Хоча долар почав завойовувати позиції після Першої світової війни, фунт зберігав свою важливу роль у міжнародних розрахунках в міжвоєнний період (див. «Куди подівся фунт?»). Крім того, шлях до нової резервної валюти — це не вулиця з одностороннім рухом: британська грошова одиниця частково відвоювала позиції, коли Америку накрила хвиля банківських криз на початку 1930-х.

Економісти зазвичай вважали, що використання єдиної резервної валюти обіцяє великі вигоди у вигляді нижчих операційних витрат для міжнародної торгівлі та інвестицій. Своєю чергою, це повинно привести до швидкої «зміни підданства» у разі переходу від однієї резервної валюти до іншої. Але Ейченґрін стверджує, що національні банки та інвестори й надалі зберігатимуть частину резервів у попередній грошовій одиниці, доки та залишатиметься достатньо ліквідною, бо диверсифікація дає ще більші вигоди: сприяє зменшенню втрат капіталу у випадку нестабільності на валютних ринках.

Проте помилкова політика в перехідний період може пришвидшити занепад резервної валюти. У міжвоєнні роки Британія вживала різних заходів для повернення Лондону статусу фінансового центру, зокрема і прив'язкою фунта до золота за курсом, який робив його експорт неконкурентним, і запровадженням протекціоністських тарифів. Насамкінець така політика виявилася контрпродуктивною: загальмувавши зростання у Британії, вона ще дужче підірвала позиції фунта. Девальвація і валютний контроль після Другої світової війни завдали смертельного удару його репутації як надійної і стабільної валюти.

¹«When Did the Dollar Overtake Sterling as the Leading International Currency?» («Коли долар перебрав у фунта роль провідної міжнародної валюти? Докази з ринків облігацій») Лівії Чіту, Беррі Ейченґріна та Арно Меля; Journal of Development Economics, 2014 «The Federal Reserve, the Bank of England and the Rise of the Dollar as an International Currency, 1914–39» («ФРС, Банк Англії та перетворення долара на міжнародну валюту, 1914–1939 роки») Беррі Ейченґріна та Марка Фландро; Open Economies Review, 2012 «Exorbitant Privilege: the Rise and Fall of the Dollar» («Захмарний привілей: становлення і крах долара») Беррі Ейченґріна, 2011 «The Rise and Fall of the Dollar (Or When Did the Dollar Replace Sterling as the Leading Reserve Currency?)» («Становлення і крах долара, або Коли долар замінив фунт у ролі провідної резервної валюти?») Беррі Ейченґріна та Марка Фландро; European Review of Economic History, 2009

²«The World in Depression, 1929–1939» («Світ у депресії: 1929–1939 роки») Чарльза Кіндлберґера, 1973

Якщо все складеться добре, то Конгрес не піддасться спокусі ставити перепони для торгівлі, незважаючи на захоплену підтримку цієї ідеї політиками-популістами як правих, так і лівих течій. Але неважко уявити, що Америка підірве долар відмовою від співпраці з іншими великими економіками світу. США й так уже сперечаються з Китаєм із приводу реформи МВФ та Світового банку. Окрім того, вони різко виступають проти китайських ініціатив на зразок Азійського банку інфраструктурних інвестицій.

Припинення міжнародної фінансової співпраці внаслідок Першої світової війни стало причиною потрясінь і нестабільності міжвоєнного періоду. МВФ та Світовий банк було засновано після Другої світової, щоб уберегтися від повторення цієї помилки. Було б дуже дивно, якби ці інститути самі стали символом неспроможності Америки вивчити уроки історії про те, що швидкої заміни долару немає, що нова резервна валюта не обов'язково має бути ворожою і що ізоляціонізм — найшвидший спосіб наблизити кінець резервної валюти. ■

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЕКТ

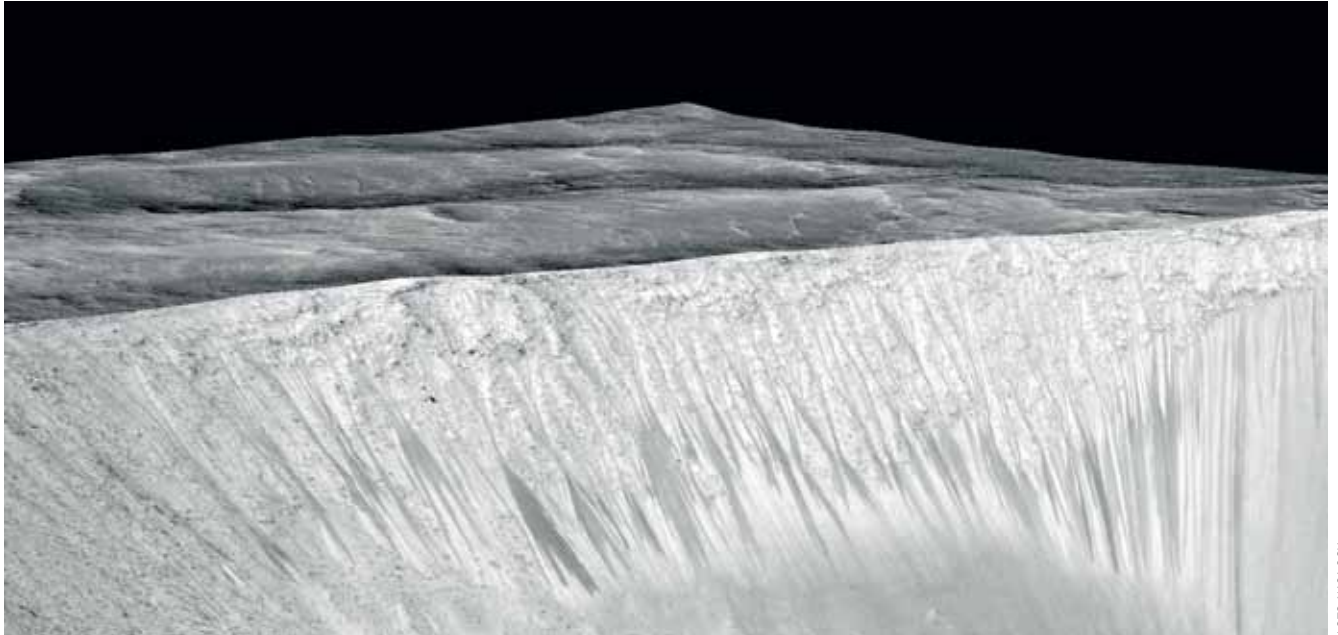
із Данилом Мокриком

Щосереді о 23:00

zik

Червона планета у блакитну смужку

Найновіші дослідження підтверджують гіпотезу про наявність рідкої води або ропи на Марсі

Незвичайні канали. «Повторювані похилі лінії» на поверхні Марса темнішають і світлішають із чергуванням пір року. Тобто влітку вони, ймовірно, перетворюються на рідкі потоки, а отже, можуть містити воду

Астрономам відомо, що на Марсі була волога. Є багато підтверджень цього: від пересохлих русел річок до наявності хімічних сполук, які не можуть утворюватися без води. Проте сучасний Марс — холодна пустеля. За 4,5 млрд років існування планети значна частина її води випарувалася в Космос, інша, як вважають, просочилася глибоко в товщі порід, а незначні рештки, що залишилися на поверхні чи поблизу неї, перебувають у замороженому стані. Сумна новина для тих, хто шукає марсіан, хоч би у вигляді бактерій, адже більшість біологів визнає, що необхідною умовою для життя є рідка вода.

Але цілком можливо, що Марс не зовсім сухий. За кілька останніх років вдалося зібрати свідчення, що іноді його поверхнею таки тече вода. А в щойно опублікованій журналом *Nature Geoscience* статті аспіранта Технологічного інституту Джорджії (Атланта) Луджендри Оджа та його колеґ наведено найпереконливіші на сьогодні докази.

У 2011 році Оджа, на той час іще студент Аризонського університету, зауважив темні смуги на стінах кількох марсіанських кратерів, сфотографованих з орбіти супутником *Mars Reconnaissance*

Orbiter. Він помітив, що ті ніби змінювалися з чергуванням пір року на Марсі: темнішали влітку і блякнули взимку. Оджа обережно назвав ці смуги «повторюваними похилими лініями», ППЛ (або RSL, від англ. *recurrent slope lineae*), уникаючи в назві слова «вода» чи будь-чого, пов'язаного з нею. Хоча все одно підозрював, що саме вона й була причиною їхньої появи.

На поверхні Марса температура рідко підіймається вище за точку замерзання чистої води, але вченим відомо, що виявлені в реголіті (так званому марсіанському ґрунті, котрий є, по суті, шаром мінеральних уламків і пилу) хімічні речовини можуть мати ефект антифризу. Завдяки цьому ропа, у якій містяться такі речовини, здатна не замерзати й за нижчої температури, а це, своєю чергою, дає їй змогу залишатись у рідкому стані принаймні влітку. Літнє потемніння ППЛ, на думку вченого, якраз і показує потоки такої ропи. І навпаки, взимку струмені світлішають, бо вона знову замерзає. Наближене моделювання демонструє, що смуги збільшувались і зникали приблизно в тому темпі, який підтверджує цю гіпотезу.

В останній статті Оджа це питання розглянуто детально. Разом із колеґами вчений за допомо-

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

гою спектроскопа дослідив чотири «повторювані похилі лінії» на різних ділянках поверхні Марса. Так, завдяки аналізу світла, яке відбивається від неї, можна дізнатися про хімічний склад речовини. Результати дослідження показують, що патьки містять складові (конкретно — перхлорат магнію, хлорат магнію і перхлорат натрію), котрі діють як потужний антифриз, здатний знизити температуру замерзання води більш ніж на 70 °С. Цього достатньо, щоб лід, у якому вони містяться, розтавав за період марсіанського літа. Крім того, всі ці хімічні речовини утворюються внаслідок дії води на інші мінерали, а це, своєю чергою, підтверджує гіпотезу про те, що ППЛ стають потоками з певною періодичністю.

Оджа обережно зауважує, що самої води не знайшов (тут він висловлюється стриманіше порівняно зі, скажімо, ученими на скликаній НАСА пресконференції, де й було повідомлено сенсаційну новину) і що його відкриття зроблене на межі можливостей орбітального апарата Mars Reconnaissance Orbiter. Але навіть виявлення компонентів, для виникнення котрих потрібна вода й котрі діють як антифризи, — це потужні непрямі докази. Тож наявність рідкої води — чи принаймні ропи — на сучасному Марсі майже не викликає сумнівів.

Залишається дослідити деталі, зокрема те, звідки, власне, береться ця вода. Одне з можливих джерел — підгрунтовий лід. Інше — конденсація з марсіанської атмосфери, хоч вона розріджена й суха. Та хоч би яким було походження тамтешньої води, йдеться про надзвичайно скромний її об'єм. Однак й та невелика кількість є інтригуючою загадкою для біологів. Якщо марсіанам і справді вдалося еволюціонувати протягом давнішої, вологішої фази життя на планеті, то наявність води дає змогу припустити, що до сьогодні дожили бодай кілька особливо витривалих видів, зберігшись у залишках водойм, подібно до деяких бактерій-екстремофілів на Землі, які не гинуть у холодному, солоному й посушливому середовищі.

Пошуки життя на Марсі будуть важчими, ніж пошуки вологи. Побачити бактерій з орбіти — це завдання ще не до снаги жодному зонду, створеному інженерами, і навіть аналіз зразків на поверхні відбувається із труднощами. Нею роз'їжджають два марсоходи НАСА, але посилати їх на детальні пошуки не дозволяють правила «захисту планет», які діють у відомстві. Є небезпека, що ці апарати могли принести із собою земні організми-екстремофіли, яким вдалося пережити політ на Марс. Якщо це так, то дослідження води на червоній планеті апаратами із «залітними» організмами передбачає ризик забруднення зразків. У кращому випадку це може спотворити результати розшифрування аналізів. У гіршому — завдати шкоди першій позаземній екосистемі, відкритій людиною.

За двома нинішніми прилетять інші марсоходи. НАСА планує відправити один, який прибуде на планету у 2020 році. Тоді цей апарат теж не матиме права наблизитися до рідкої води. Розробити й запустити стерильний зонд буде непросто. Але вже сьогодні перший пункт у списку невідкладних завдань кожного дослідника Марса — знайти спосіб вивчати ППЛ зблизька. ■

К Н И Г А Р Н Я

Вітчизняний виробник літератури

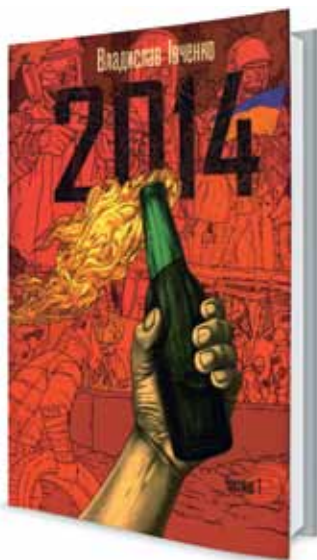
Ірина Троскот

Чи отримає сучасне українське письменство нового читача

Добра новина в тому, що віднедавна українці всіляко намагаються підтримувати все вітчизняне. Поки що пробачаючи навіть не завжди високу якість. І стосується це твердження не тільки одягу-взуття нашого виробника, не тільки повсюдних вишиванок із парадними та без, а й літератури. Тому спостерігаємо переповнені зали на презентаціях книжок під час Форуму видавців у Львові, залюдненість на різних культурних фестивалях і чимало видавничих новинок у дуже несприятливий, здавалося б, для їхнього виходу час. Проте для письменника цей час на вагу золота, бо події, що не тільки карколомно розвиваються від осені 2013-го й донині, а ще й творять цілком нову сторінку в історії держави, потребують художньої фіксації та осмислення. Тобто літературного проговорення, прописання й прочитання. Тому в суспільстві, у якому довіра до писаного слова (а надто книжкового) досі стабільно висока, існує унікальний шанс вийти за межі химерного утво-

рової, осмислення фашистського минулого від Мартіна Поллака та ін. На ці теми, суголосні з нашими замовчуваними бідами, в Україні є попит. Адже щоб попроситися з минулим, перегорнути сторінку, почати рухатися далі, його треба осмислити й зробити висновки. Європейські літератури вже давно на цьому шляху, а ми тільки починаємо. І тут постає логічне запитання: а що може запропонувати нам збірний український письменник і які в нього шанси на справді якісну пропозицію? Ми не занурюватимемося в Голодомор, трагедії Другої світової чи буремних 1990-х, бо нині маємо нові надактуальні теми.

Першим аргументом може бути той, що наразі минуло замало часу після Майдану й анітрохи не минуло після війни. Тож припускаю, що найближчим часом більшість написаного буде простою фіксацією подій або зболеним (як варіант — героїчним) підвидом цієї фіксації. У першому випадку йтиметься, очевидно, радше про журналістику або репорта-

рення довокалітературних тусовок, де всі всіх знають, іноді одне одного читають і стабільно хвалять, а якщо лають, то, як наслідок, обростають особистими образами на багато років. За межами цієї тусовки широкий рятувальний круг, тобто читацьке коло. Та чи допливемо?

Кожна європейська література нині, окрім іншого, проходить шлях проговорення наболілого, зокрема травм, що їх принесло ХХ століття. Українському читачеві це теж потрібно, бо останні роки два спостерігаємо величезну кількість перекладних книжок саме на такі теми: війна на Балканах від Міленка Єрговича, чехословацький досвід від Катержини Туч-

жистику, і таких текстів навіть нині достатньо. У другому — про письмо, що виконуватиме терапевтичну функцію для свого творця (папір усе стерпить, тому нехай така діяльність хоч авторові допоможе).

Окрім того, має шанси квітнути масліт, що в українському варіанті зазвичай не практикує глибокого занурення в тему, складних героїв та питань. Власне, вже зараз маємо кілька яскравих прикладів такого письма. Насамперед це кіносценарій «Укри» від Богдана Жолдака: низка то сумних, то смішних, але незмінно героїчних замальовок (серій до розумієте якого зразка серіалу) зі статичними героями, простою лексикою і наївними ситуаціями. Жолдака не

випадає критикувати за таке письмо, бо, по-перше, воно нині суттєво іншим бути не може, а по-друге, масова література також украй потрібна — і що більше, то краще. Останнє твердження можна застосувати до ще однієї книжки: двотомника Владислава Івченка «2014», що разом налічує майже 900 сторінок. Він захопливий, динамічний і доволі реалістичний, йому хочеться вірити. Скажімо, якщо герой Жолдака в останньому розділі книжки вбиває Путіна, то Івченко таких фантазій читачеві не пропонує, у нього все «по-дорослому». Ще один очевидний козир Івченка — жива мова його героїв. Не спілчансько-солов'їна, що досі тяжіє над українською літературою невмирущим докором, а саме така, якою й говорять під час обстрілу, — з лайкою та сленгом. Книжки обох письменників припадуть до вподоби широкому колу читачів, їх можна ковтати й передавати далі, аж до фронту, де мобілізовані хлопці впізнаватимуть себе й своїй побратимів, ситуації та події. Бо обидва видання — це насамперед історія, розказані більш чи менш талановито. Схожих бувальщин безліч, тому природним є письменницьке бажання їх зафіксувати, однак про жодне осмислення в цьому разі не йдеться. Такі книжки виконують виключно розважальну функцію, і коли Івченко пише, що героя поранили, що йому боляче, читач болю не відчуває (як, очевидно, й сам автор) — він перегортає сторінку, прагнучи не згубити захопливої сюжетної лінії.

Із художньою репортажистикою справа складніша, хоч і більш обнадійлива. Бо навіть зараз маємо чимало «окопних» журналістських текстів, розкиданих по різних виданнях. Про окремі книжки поки що не йдеться, якщо автор не є відомим блогером, котрий до того ж пише більш-менш стабільно. Проте потенційних творців репортажистики чимало. Зокрема, це мобілізовані журналісти (і паралельно письменники, так часто буває), як-от Антон Кушнір чи Артем Чех. Ці (й інші) автори поряд із військовою службою активно пишуть про все, що довкола них, на власних сторінках у соцмережах і мають велику армію читачів, яка постійно зростає. Чи стануть ті записи основою для чогось більшого, покаже час, хоча вони вже зараз є якісними зразками репортажистики. Власне, на цих хлопців доводиться найбільше сподіватися щодо творення в майбутньому, зокрема, й так званої окопної літератури, вони можуть стати тими «хоч би напів-Ремарками», яких так визирають українські критики літератури.

Із не меншим інтересом критики чекають і гучних дебютів, на які цей рік поки що ну дуже злидений. Натомість залишається когорта давно знаних письменників, дебютантів 1980–1990-х, які чудово володіють письмом і стабільно друкують книжки у відомих видавництвах. Із цими літераторами, власне, все найскладніше й найцікавіше водночас. Бо попри те що їхній час невпинно минає, їм не випадає залишатися осторонь актуальних подій: так і до остаточного читачького забуття скотитися легко. До прикладу, новий роман Юрія Винничука «Аптекарь» — чули про такий? А «Танго смерті»? Чули. Автор той самий, а роки написання різні, і це важливо. Ще беззмарний 2012-й і зболений 2015-й. І якщо видання «Танго...» заслужено претендувало на книжку року, то «Аптекарь» має всі шанси залишитися непоміченим. Не тому, що він гірший або що, просто надто багато змінилося, до того ж читачі, як і виборці, прагнуть нових

обіцянок та облич. Звісно, всі письменники не можуть писати про війну, хай би як вона цікавила сучасного читача. Літератор — творча людина вільного польоту і т. ін., але ж ми зараз не про це.

Щоб написати добру книжку, не обов'язково сидіти в окопі. Але необхідно з головою зануритися в тему. Що, власне, той-таки Винничук професійно й робить, пірнаючи в роки давно минулі. А в нашому випадку що більше живих свідків та учасників подій, то складніше автору писати з дивана, не відчуваючи подиху історії на своїй потилиці. Можна, але дуже складно. Ювелірна робота. А ювелірів від літератури в нас негусто.

Проте для «мирних» письменників є ще один цікавий шлях: писати про те і про тих, хто не пішов на фронт із різних причин. Навіть більше: етично таке письмо може виявитися ще складнішим за фронтову літературу, тут треба мати відвагу. А саме її часто бракує. Пересічному жителю, який банально уникає мобілізації, — ні, а письменнику, що претендує ввійти в історію з неоднозначною темою, — так. Досі в українців замало книжок, у яких було б описано, скажімо, комсомольський досвід, що швидко переріс в ура-патріотизм 1990-х. Таке враження, що багато причетних до літератури певного покоління за пізнього совка або писали в шухляду, або перебували ідейно з дисидентським рухом. Нонсенс, як розумієте. Або ж лукавство.

Тому так, книжок про війну буде багато: і графомансько-терапевтичних, і репортажних, і «архівно-диванних». Урешті, вже маємо добру полицьку видань про Майдан. Тільки більшість із них читати несила. Бо сучасний читач добре знає емоційну складову тих подій. І тільки розповіданням чужих історій письменнику не обійтись.

Українські події, що потребують осмислення, цікавлять і зарубіжних авторів. І найбільш нашумілою книжкою є переклад «Аеропорту» російсько-американського журналіста Сергея Лойка. Козир письменника — безпосередня присутність в історичному місці під час сумнозвісних подій, і читач вірить йому беззастережно. Незважаючи на те що Сергій Лойко є журналістом, ба навіть фотографом, книжку написано добре (а перекладено як завжди), вона містить багато фактажу й тримається на міцній сюжетній лінії. Читач упізнає окремі події та персонажів, попри те що автор ховає їх за зміненим іменем. Це добра книжка, що нині заслужено перебуває в топах продажів. Але. Поза авансценою — Майданом і аеропортом — герой Сергея Лойка ностальгує за своїм світом «необ'ятної Сибірі», цитує Висоцького й Окуджаву, пригадує життя із дружиною Ксюшею. Та й сам він узагалі-то Льошенька. Немає нічого поганого в тому, що нашу історію нам проговорюють інші, до того ж «по-живому». Погано, що ми самі це робимо мало.

Тому, на жаль, попри всі сподівання, є велика загроза, що актуальна вітчизняна література й надалі залишатиметься недозаповненою нішею. Читач нарешті повернеться до інших книжок українських письменників, бо життя в будь-якому разі триватиме, наче й не було війни. Кореспонденти-іноземці писатимуть книжки про наш аеропорт. Їм простіше, та й традиція в них є. Тільки сраглового нового читача вітчизняна література може втратити. Хоч би як він хотів нині її підтримати. ■

Потік енергії

Анастасія Левкова

Ось уже два роки до Книгарні «Є», як по свячену воду, ходять журналісти по відповіді на ті самі запитання: чи не впали продажі від економічної кризи, чи купують книжки про війну та про Майдан і—ширше та глобальніше—чи змінився за ці два роки сучукрліт.

Що можна на це відповісти?

Мої висновки базуються не так на цифрових показниках, як на суб'єктивних враженнях, спостереженнях, які, згодна, можуть бути вибірковими. Але знаю: багато людей, котрі мають стосунок до царини культури, бачать приблизно те, що і я.

Складається враження, що Майдан (звісно, під впливом розпочатої потім війни) став певним вододілом між культурним життям країни на «до» і «після». Відчувається, як застоюна енергія раптом потекла—не скажу, що водоспадом, але принаймні джерельною цівкою. Попри кризу, люди купують книжки, відвідують театри, кіно, фестивалі, і стало видно, що до кіл, які робили це завжди, долучаються нові зацікавлені: кількість відвідувачів принаймні книгарень та фестивалів зросла.

Може, це пояснюється прагненням звернутися до чогось поза болочою дійсністю? Давно визнано, що література—вишуканий спосіб утечі від реальності. Але в нашому випадку вона може бути якраз наблизненням до справжніх подій, поглибленням уявлення про них, і бажання читати—це бажання пояснити самим собі, що відбувається довкола.

Мова не лише про затребуваність книжок, про тут-і-тепер: на «Книжковому Арсеналі» торік було помітно, як неофіти відкривали для себе водночас і літературу якнайсучаснішу, і українські 2000-ні, 1980-ті, 1960-ті й 1920-ті.

Але повернімося до літератури сучасної. У попереднє двадцятиліття сучукрліт був перенасичений книжками, написаними, умовно кажучи, «філологами для філологів»,—ця надмірна «філологічність» читалася на рівні як стилю, так і сюжетів. Надуманість була шита білими нитками: впадало в око, що автор—не очевидець—висмоктав сюжет і деталі з уяви або з пальця. Не дивно, що частка читачів української літератури залишалася мізерно малою.

Зараз ми стоїмо на порозі буму, пов'язаного з репортажною літературою, що створена очевидцями. Її художня вартість—питання, звичайно, важливе, але наразі другорядне. Література є, і я вірю, що кількість здатна певної миті перерости в якість, що для постання добрих романів про війну чи революцію потрібен гумус, який зараз активно твориться. Зрештою, нині популярними стають інші жанри. «Вищість» роману піддано сумніву, і нарешті почалося заповнення лакун: розвиваються коротка проза й особливо документалістика.

Нарешті виробляється традиція писати про тут-і-тепер. Адже пригадаймо, що в 1990-ті майже не було творів про той час (про нього також пишуть сьогодні), а книжки про початок 2000-х—про кучмізм, а потім про Помаранчеву революцію—також можна перелічити на пальцях двох рук, та й то вони з'явилися не відразу після пережитих подій. Що ж до останніх двох років, то літературні твори про них з'являються як гриби після дощу. Звичайно, існує чимало кон'юнктурного, написаного, бо читачі чутливі до цих тем. Але такі випадки не змінюють загальної картини.

Прикметно, хоч, може, на перший погляд не аж так помітно: нині вже менше очікують на коментарі давно незмінних «метрів», натомість з'явилися нові імена, яким довіряють. Багатьом зрозуміло, що Марія Матіос у книжці «Приватний щоденник. Майдан. Війна» не розповість чогось істотнішого, ніж, скажімо, Валерій Макеєв, який побував у бранцях і видав свої «100 днів полону, або Позивний 911». Книжок, створених очевидцями, іще не так багато, але є підстави думати, що їх кількість зростатиме.

ЛІТЕРАТУРА Й — ШИРШЕ — КУЛЬТУРА ПЕРЕЖИВАЮТЬ НЕ НАЙГІРШІ ЧАСИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. ДО РОЗКВІТУ НАМ ДАЛЕКО, АЛЕ ВІД ЗАНЕПАДУ Й ЗАСТОЮ МИ ТАК САМО ВЖЕ ВІДІЙШЛИ

Сучасна українська література змінилась і своїми настановами: значно посилюється етичний компонент. Концепція «Бу-Ба-Бу» (бурлеск, балаган, буфонада) безнадійно відійшла в минуле. І, хоча торік святкування 30-річчя цього угруповання відбулося гучно, його ідеї, а великою мірою й ґрунтовані на них тексти мають тепер хіба що історичне значення. Література, як і мистецтво загалом, знову стає соціально заангажованою: маятник гойднувся в інший бік. Підсумовуючи, можна сказати, що література й—ширше—культура переживають не найгірші часи за роки незалежності, якщо не найкращі. До розквіту нам далеко, але від занепаду й застою ми так само вже відійшли. Коли на певному заході Книгарні «Є» прозвучала якась ця думка, один із відвідувачів обурився, мовляв, що ви таке кажете? Кояться такі страхіття, а література, вашому, розвивається? Так, потік енергії в культурі дається нам неймовірно дорогою ціною, зрештою, він не є достатнім, щоб виправдати нинішній жах. Однак маємо пам'ятати: коли болочий досвід не проговорений, не ословлений, не переданий наступним поколінням, він узагалі не має жодного сенсу й слід чекати, що ті самі помилки неодмінно повторяться. А якщо цей досвід присутній у культурі, то можна сподіватися: наступні покоління його оминуть. ■

Любити книжки

Франкі Бландо

У Франції з нагоди традиційного відкриття літературного сезону, який від середини серпня й до середини жовтня спонукає видавців до нещадної конкуренції, опубліковано цього року 589 нових романів. 589 нових творів, із яких на шпальтах газет і журналів по-всюди лише зо два десятки назв. Тож бачимо, скільки авторів не мають шансу залишитися у пам'яті нащадків...

Яка мета відкриття літературного сезону? Спричинити розголос, дати поживу для розмов, порівняти потужність видавництва. Можливо, мета не така й значуща. Але приємний аспект полягає в тому, що це відкриття диктує ритм річної діяльності, так само як у вересні щоразу всі з нетерпінням чекають винного ярмарку. До речі, що може бути більш французьким, ніж насолоджуватися добрим бордо, поглинаючи книжку?

Торік продаж літератури мав гіркий присмак. Зі свого шляху всі романи змела така собі книжка-НЛО «Дякую за цю мить» Валері Трієрвайлер, колишньої подруги президента Франсуа Олланда. Ляпас красному письменству й розуму, але... 603,3 тис. примірників, проданих за чотири місяці. Рекорд 2014 року. І все-таки французи люблять літературу, велику літературу.

Як і всі витвори духу, як і всі мистецтва, книжка потребує шлекання. Треба святкувати її вихід, ушанувати її, кадити фіміам і, безперечно, здерти з неї ту суху шкаралушу, яка змушує багатьох швидко відвернутися. Одне слово, треба позбавити книжку сакрального характеру. Спустити її з парнаських висот. Якраз у цьому французи досягають майстерності... І справді, протягом року відбувається багато різноманітних заходів задля вшанування романів, оповідань, листування й поезії; влаштовують публічні читання, вітають молодих авторів, розповідають про літературу інших країн. Є виставки, присвячені творам для молоді, інші зосереджуються на міцному зв'язку книжки з кіно. Всюди мають великий успіх комікси. Дні щорічного червеневого фестивалю «Марафон слів» у Тулузі вібрують у ритмі публічних читань (зокрема, оповідань із музичним супроводом) та несподіваних зустрічей зі знаменитостями, які приїжджають освідчитися у своїй любові до красного письменства.

Днями польський уряд ухвалив Національну програму розвитку читачтва, насамперед серед дітей та молоді, яку реалізуватимуть у 2016–2020 роках. На виконання п'ятирічного плану буде виділено 660 млн злотих (близько 3,6 млрд грн). Серед пріоритетів — закупівля новинок для публічних бібліотек під кураторством Національної бібліотеки Польщі та поліпшення їхньої інфраструктури, пристосування їх до динамічних реалій та наділення новими функціями, які привабили б читачів, особливо школярів.

А що вже казати про премії, котрих рясно по-всюди! Найвідоміші — Гонкурівська, Ренодо, Femina та інші — є для лауреатів гарантією неабиякого успіху в книгарнях. Відомі паризькі кав'ярні теж беруть участь у святі й самі визначають найкращу книжку.

Скажімо, в Café de Flore на бульварі Сен-Жермен переможець здобуває право пити щодня протягом року славетне біле луарське вино Pouilly-Fumé з келиха, на якому вигравіювано його ім'я! А коли перейти на інтимніший (і менш паризький!) рівень, то є сотні та сотні премій, що їх присуджують щороку книгарні, радіостанції, муніципалітети, комітети різних підприємств, усілякі товариства тощо. Книжка як свято. Книжка для всіх.

Можна було б подумати, ніби тут ідеться лише про марносластво й пусті вигадки, тоді як літературне видання — річ справді поважна. Певною мірою така думка не позбавлена слушності. Проте у Франції здавна існує щире прагнення вписати книговидавничу політику в культурний пейзаж. Це сталося ще в 1980-х роках, коли запровадили відому «єдину премію», вплив якої на консолідацію видавничої галузі й демо-

У ФРАНЦІЇ ЗДАВНА ІСНУЄ ЩИРЕ ПРАГНЕННЯ ВПИСАТИ КНИГОВИДАВНИЧУ ПОЛІТИКУ В КУЛЬТУРНИЙ ПЕЙЗАЖ. ХОТІЛОСЯ Б, ЩОБ ТЕ САМЕ ВІДБУЛОСЬ І В УКРАЇНІ

кратизацію читання не залишає жодного сумніву. Інакше кажучи, Міністерство культури визнало свою відповідальність.

Хотілося б, звичайно, щоб те саме відбулось і в Україні. Щоб влада визначила нарешті справжню політику стосовно книжки, створивши амбіційні законодавчі межі та якусь впливову установу. Щоб виробила план підтримки книгарень. Згуртувала видавництва й підтримувала їх. Ужила заходів для видання книжок українською мовою. Утвердила статус і визнання професії перекладача. Сприяла ініціаторам літературних заходів і підтримувала їх. Задумалася над питанням цифрових технологій. Щоб вона спиралася на активність і компетентність професіоналів, які справді прагнуть реформувати видавничу галузь, утверджувала якомога активніше роль письменників та інтелектуалів у формуванні суспільства знань.

Ці заходи будуть реалізовані завтра чи післязавтра, і тоді ніщо не перешкоджатиме запрошенню України як почесної гості на великі міжнародні літературні виставки. А поки що уявлятимемо, що тут чи там — у житлових кварталах, на майданах, у парках — виростають на лотках стоси книжок, які тільки й просять, щоб їх любили та шанували. ■

Пригоди графа Монте-Крісто й барона Мюнхгаузена

Лесь Терен

На одній із літніх сторінок свого «щоденника окупації» я вже згадував був про поневіряння «отця кримської демократії» — першого президента Республіки Крим Юрія Мешкова. Трагікомічна постать ультрашовініста, відсунутого від корита більш прагматичними соратниками й приреченого на політичне «бомжування», викликала навіть певне гуманістичне співчуття. Останніми днями сумний комікс про кримського экс-президента збагатився неочікуваним сюжетним поворотом: Кіса Воробьянінов, що жебрав на прожиток, раптом перетворився на графа Монте-Крісто, котрий мститися колишнім кривдникам.

Мешков виклав у інтернет копії досє на Аксьонова бандитських часів, отримані від колишніх працівників кримського підрозділу МВС України з боротьби проти організованої злочинності. «Послужной список Гоблина как фигуранта оперативных сводок впечатляет, — коментує свої викриття Мешков, — заказные убийства, вымогательства, участие в ОПГ и т. д.». Потім він починає вкотре звинувачувати Аксьонова у «колабораціонізмі» з українською владою, МВС, СБУ тощо, і його дальші намагання виставити себе єдиним безкомпромісним борцем за російський Крим втрачають для нас цікавість. Зате не втрачає її факт, що політичний клоун, котрого ніхто на півострові не сприймав усерйоз, пішов у відвертий наступ на всемогутнього місцевого сатрапа. Звідкіля така сміливість? Навряд чи йдеться про організоване цькування Аксьонова зверху: Москва здатна зробити це й без Мешкова...

Ще більше інтриги додає загадковій події та обставина, що мешковська публікація дивним чином збіглася в часі з ідентичним демаршем із протилежного боку Перекопу, адже трохи раніше український нардеп Логвинський так само опублікував документи про минуле Аксьонова, зокрема про те, як останній 1993 року був відратований за недисциплінованість із сімферопольського військового училища (і таким чином бреше про наявність у нього відповідної освіти).

Опинившись під перехресним вогнем київських опонентів та кримських «затятих друзів», Аксьонов, здається, трохи розгубився й вирішив просто відмовчатися. Пресслужба кримського «совміну» та російське МВС уперто не бажають відповідати на запитання журналістів із цих двох приводів.

Тим часом півострів тишіть з іншої, теж майже літературної історії. 30 вересня «віце-прем'єр Республіки Крим» Дмитро Полонський успішно приземлився у Варшавському аеропорту й виступив на конферен-

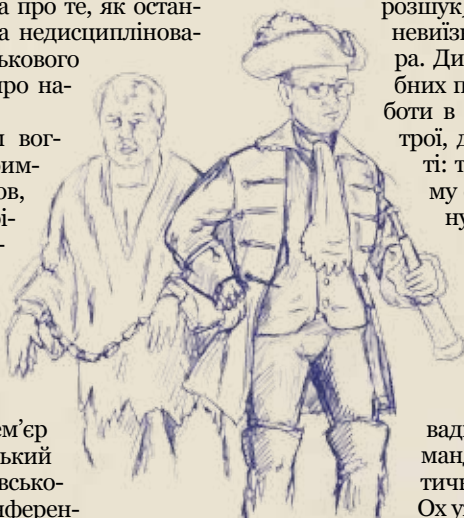
ції ОБСЄ. Промовляв він там, щоправда, не від свого окупаційного «уряду», а від неурядової організації «Російська громада Криму» (без запрошення котрої аж до президії конференції супертолерантні організатори, звісно, ніяк не могли обійтися). Поява заступника Аксьонова стала приголомшливим сюрпризом для української делегації, котра миттєво підвелась і покинула залу засідань, поки «кримський Гейббель» патакав про те, ніби «чутки» про жахливий стан прав людини в Криму є брехнею. У кулуарах конференції українці заштовхали Полонського, хтось навмисно пролив на нього каву... Інші заходи, окрім як з арсеналу шкільного буфету, вживати, на жаль, було записано: особа, що не мусила потрапити до Європи, таки опинилася там та й ще на трибуні.

Польське МЗС виправдовувався то помилкою прикордонників, то використанням Полонським російського паспорта, де його прізвище написано інакше, ніж в українському. Поляки присягаються, що такої помилки більше не припустяться, а «кримнаші» аплодують спиритикові, котрий, ніби Мюнхгаузен, вправно злітав на гарматному ядрі у ворожий стан і з тріумфом повернувся додому, про що тепер із гордістю розповідає окупаційним ЗМІ.

Сам Полонський стверджує, що він не під санкціями ЄС. І не виключено, що певною мірою це правда: якщо обмеження й поширюються на нього, то лише як на громадянина України, а от про його «російську іпостась», певно, забули. Забули, звісно, не поляки, а наші, котрі й зобов'язані скласти для ЄС вичерпні списки злочинців з урахуванням усіх їхніх можливих «псевдонімів» та «прізвиськ».

Неординарна ситуація змусила прокинутися прокуратуру АРК у Києві. «Зараз вирішується питання про висунення йому підозр та інші заходи кримінально-правового характеру (оголошення в розпук); вживатимемо заходів, щоб зробити його невідним із півострова», — сказав в. о. прокурора. Дивно, що стосовно Полонського та його подібних питання не вирішилися ще з першого дня роботи в Києві кримської прокуратури (новини з котрої, до речі, нерідко бачаться імітацією діяльності: то наївно викличуть, мов духа на спиритичному сеансі, Аксьонова на допит; то порушать карну справу супроти директорші винзаводу «Масандра», що спойла Путіну з Берлусконі дорожчінну пляшку колекційного вина). Краще б прокуратура АРК займалася тим, на що зараз справді здатна впливати: своєчасним складанням списків злочинців.

Утім, заради справедливості зауважу, що списки, вже складені й передані ЄС, не завадили деяким кримським чиновникам вільно мандрувати Європою: «переслідуваних за політичними мотивами не затримуємо й не видаємо». Ох уже та фірмова європейська толерантність... ❏

Несвященна війна

Станіслав Васін

Всім нам відомі рядки з однієї пісні часів Другої світової: «Идёт война народная, священная война». Незважаючи на тотальну десакралізацію, властиву всім сферам радянського суспільства, війна з нацистською Німеччиною подавалася саме у вигляді священної, де не може бути ніяких компромісів, про що говорили й інші рядки з тієї самої пісні.

Сьогоднішні війни прийнято вважати гібридними: ніхто нікому їх не оголошує, ніхто не вводить збройні сили на територію іншої держави в повному обсязі, ставлячи собі за мету повне її знищення. А втім, тривають вони куди довше, ніж такі глобальні конфлікти, як дві світові війни. Прийнято думати, що логіка таких конфліктів ґрунтується насамперед на економічних міркуваннях і лише потім на ідеологічних та ідейних, а тому сама війна триває до зникнення фінансового інтересу.

Відтоді як ситуація на Донбасі з теорії про «русский мир» переросла в практику його втілення з тисячами жертв і десятками зруйнованих міст, не припиняються спроби знайти дипломатичний вихід із того майже патового становища, у яке загнали себе обидві сторони конфлікту. Але дипломатична мова, якою спілкуються європейські лідери з господарем Кремля, принесла свої перші плоди лише через майже вісім місяців після численних спроб нормалізувати ситуацію, навіть на сьогоднішній день радше заморозивши її, ніж остаточно вирішивши.

Відколи ідея «русского міра» і «великой» Росії стала набирати оберти в особі її основного виразника, стає дедалі очевиднішою та прірва, яка відділяє сучасну цивілізовану Європу від людини, чії амбіції заледве потрапляють під логіку простого фінансового збагачення або територіального інтересу. Цілковито зрозуміло, що російська політична та ментальна дійсність набуває рис того самого фашизму, у якому ось уже який місяць звинувачують українську армію та її керівництво. Ідея щодо особливої історичної місії російського народу, протиставлення його культури і духовного середовища всьому західному, європейському, що втілюється в понятті «великой» Росії, неприйняття цілої низки міжнародних норм і правил, котре перекреслює або як мінімум ставить під сумнів систему світової колективної безпеки через анексію та окупацію цілої низки територій, — усе це свідчить про те, що концентрований інтерес Кремля полягає аж ніяк не в уникненні санкцій, не в порятунку вітчизняної економіки й не в турботі про російських військових, що гинуть на Донбасі.

Йдеться про щось принципово інше, що дає змогу Путіну й далі вести свою спустошливу зовнішню політику, не переймаючись якимись особистими фінансовими інтересами чи тиском на нього зовнішніх сил.

Навіть поверхові підрахунки свідчать про те, що постійне фінансування величезної армії бойовиків, витрати на соціальні виплати «республік», які далеко не покриваються місцевим оподаткуванням, і взагалі один день присутності Росії на території Донбасу обходяться їй куди дорожче, ніж будь-який фінансовий інтерес, можливий у цьому регіоні.

На сьогодні вся пропагандистська машина РФ, зокрема й та, що працює через місцеві телеканали Донбасу, втовкмачує російському народу та місцевим мешканцям абсолютно далеку від бодай якогось прагматизму ідею. Нацизм, фашизм і незаконність української влади під загальним соусом «хунта» — лише видимі маркери, якими фіксується зовнішня агресія й окреслюється обличчя ворога. Основна ж ідея полягає в тому, що російський народ у широкому сенсі цього слова, який об'єднується ланцюгами «русского міра», має особливу історичну цінність і вагу на противагу всьому «загниваючому» західному суспільству, яке роз'їдають ідеї сексуальних свобод, порочної споживацької економіки та спотворених релігійних ідеалів. І саме тому війну на Донбасі місцеві ідеологи, що працюють за канонами Москви, подають саме як черговий священний бій.

Уявлення про РФ як про велику державу, у якій є такий сильний і розумний захисник, як Путін, не покидає уми росіян навіть на самому низу, де співвідношення пенсій і цін лиш трохи краще, ніж у самій Україні. Фактично Путіну через величезний масив російської пропаганди вдалося створити штучну медійну мову, якою говорять трохи не 140 млн осіб, втовкмачити масам думку, яку, хоча й з іншим відтінком, культивували ще творці Третього Рейху: «ми — вони», «друг — ворог», «росіяни — решта».

Але чи варто нам бути такими самими недалекоглядними, щоб не помічати цього й на дипломатичному фронті, коли титанічні зусилля німецької та французької сторін розбиваються об цинічну поспілку людини, яка, можливо, єдина усвідомлює, що сьогоднішні невеликі поступки в питанні Донбасу не скасовують того факту, що діалог ведеться абсолютно різними для сторін мовами? ■

Служба безпеки в дії

Ярослав Пешек

Служба безпеки Чеської Республіки (BIS), а саме її відділ внутрішньої безпеки, нещодавно опублікувала річний звіт за 2014 рік. Мова про один із трьох підрозділів цієї структури з річним бюджетом €42,6 млн та широким спектром діяльності. Він бореться з тероризмом, клієнтелізмом, злочинними структурами та внутрішньою контррозвідкою. У серпні цього року президент Мілош Земан підписав закон, яким розширив повноваження агентів спецслужб, що мають тепер набагато легший доступ до інформації через телефонних операторів, банки й податкові установи.

Чеське суспільство має досить неоднозначне ставлення до цих звітів. Часто їх оприлюднюють аж у другому півріччі наступного року, тож аналіз, який вони містять, устигає застаріти, а то й стати спотворенням дійсності з огляду на те, наскільки швидко змінюється світ навколо. У вступному слові документа окремо наголошено, що давати завдання органам безпеки може тільки уряд Чехії.

В окремих розділах звіту агенти оцінюють ситуацію в різних суспільних та економічних сферах. Багато уваги приділяють клієнтелі – одній із форм корупції, яка загрожує державним інтересам, особливо коли вона проявляється в персональній політиці чи розподілі коштів із фондів Європейського Союзу. Із розділу «Кібернетична та інформаційна безпека» ми дізнаємося, що злочинці скористалися системою Міністерства закордонних справ Чехії під назвою Visarpoint, яку було розроблено, щоб допомогти здобувачам віз записатися в чергу до відповідного консульства при посольстві Чеської Республіки (в Україні, Росії, Казахстані та інших країнах). Злочинні структури блокують цей сервер, а потім дорого продають охочим «вільні терміни». Це можна вважати посяганням на суверенітет держави, тому що питання видачі віз таким чином вирішує «мафія», а не відповідні офіційні органи. Оскільки інформація про це з'явилася у звіті BIS, можна сподіватися, що надалі вже остаточно буде покладено край пануванню злочинців над консульствами.

З розділу звіту BIS про контррозвідку: «У 2014 році російські інтереси в Чеській Республіці розширилися... Росія почала сприймати атомно-енергетичний сектор у ширшому центральноєвропейському контексті, маючи на меті скористатися з інвестицій та зусиль у розбудову мереж, що розширюють її вплив у Центральній Європі... Російська пропаганда в Чехії та ЄС спрямована не лише проти цілісності ЄС та НАТО. За оцінками, Росія вибудовує в Європі структуру, послуговуючись концепцією Комінтерну... яка ідеологічно ґрунтується на експансіоністській ідеї Дугіна про неоевразійство».

Дуже цікавим є розділ, присвячений контррозвідці. У ньому вже традиційно вказано, що основну роботу Служби було спрямовано на діяльність російських і китайських спецслужб на території Чехії, які орієнтуються на науку, науково-технічні дослідження та енергетику. Не можна недооцінювати й діяльність впливових агентів іноземних таємних служб, які часто з допомогою чеських громадян намагаються дестабілізувати й дезінформувати суспільство країни.

У розділі звіту про екстремізм і тероризм дано досить стриману оцінку цим явищам: хоча в мусульманській громаді й перебуває кілька осіб, котрі підтримують терористичні організації, їх кількість поки що не створює жодної терористичної загрози. Проте агенти спецслужб вбачають великий ризик у реемігрантах, які воювали на боці «Ісламської держави». Цікаво, як їх оцінять наступного року, коли ми дізнаємося про перші наслідки напливу біженців із Сирії до Європи?

У 2014-МУ BIS ЗОСЕРЕДИЛАСЯ НА ДІЯЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКИХ І КИТАЙСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕХІЇ, ЯКІ ОРІЄНТУЮТЬСЯ НА НАУКУ ТА ЕНЕРГЕТИКУ

Опублікування звіту BIS збіглося в часі з датою, коли Мілош Земан підводив підсумки 30 місяців свого перебування на посаді (половини каденції глави держави). В уважного читача мала б виникнути ціла низка питань. Наприклад, хто конкретно підтримує активну діяльність розвідок Китаю та Росії в Чехії?

Адже саме президентові Земану «вдалося» переорієнтувати політику Праги більше на Схід, ніж на Захід. Принаймні якщо судити з офіційних візитів, здійснених ним із нагоди 70-ї річниці закінчення Другої світової війни. Та й основні соратники лідера більш наближені до Москви та Пекіна, ніж до Брюсселя чи Вашингтона. То чи не буде звіт служб безпеки саме в цій частині лишень «плачем над розлитим молоком»?

Мене як громадянина демократичної країни, котра є членом НАТО і ЄС, задовольняє, що в Чеській Республіці таємні структури BIS працюють в інтересах держави й захисту нашої Конституції. Проблема я вбачаю в тому, наскільки ефективно уряд і президент ліквідовують прогаліни, на які вказує Служба безпеки, щоб моя держава не стала полігоном корупційних і злочинних структур чи лігвом найрізноманітніших шпигунів. ■

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Денис Казанський
«Чорна лихоманка»
Ця книжка про те, як насправді жив Донбас останні 20 років. Порпання в териконах, копанки, схеми збуту вугілля, протекція в органах влади, смерті звичайних робітників та надприбутки обраних осіб із верхівки

Віктор Брехуненко
«Дивна то і несказання мужність...»
Козаки у Хотинській війні 1621 року»
Автор висвітлює причини війни між Річчю Посполитою та Османською імперією, вплив козацьких морських походів на мілітарні й політичні плани Туреччини, участь Війська Запорозького на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним у бойових діях під Хотиним, перебіг війни на морі

Олександр Пагіря
«Карпатська Січ»: військове формування Карпатської України
Книжка присвячена одній із малодосліджених сторінок історії України напередодні Другої світової війни – військовому формуванню Карпатської України, «Карпатській Січі»

Ярослав Тинченко
«Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень – грудень 1918 року»
Сучасні дослідники по-різному оцінюють період правління в Україні гетьмана Павла Скоропадського. Одні перелічують чимало здобутків останнього гетьманату, інші засуджують очільника держави за проросійські ухили й марнування часу

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо
Пропозиція чинна від 1.10.2015 р. до 31.12.2015 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**, обмін бонусів через МТС

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку
за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки
за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00,
оператор скине Ваш виклик
і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 271 грн
- на 12 міс. – 541 грн

Телефон редакції:
044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
	поточний рахунок отримувача		код отримувача
	назва установи банку	300023	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	МФО банку		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: за передплату на журнал «Український тиждень»		
	період:		
касир			сума, грн
	платник (підпис)		

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)[™]

СІМ'Я МЕРЕЖІ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,

пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42

вул. Льва Толстого, 1 тел.: (044) 383-61-49

М. ЛЬВІВ

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68

вул. Галицька, 9 тел.: (032) 235-70-06

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

М. Дніпропетровськ

вул. Глінки, 15 тел.: (056) 732-13-92

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31 тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валога, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ

вул. Короленка, 2 тел. (094) 928-31-44

М. ЛУЦЬК

вул. Лесі Українки, 30 тел. (0332) 72-43-76

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP